

**OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE GEÇİŞTE
KADIN GİYİM VE KUŞAMINDAKİ DEĞİŞİM DÖNÜŞÜM VE MODA
(1909-1930)**

**SEÇİL KARAGÜLMEZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
YAKINÇAĞ ANABİLİM DALI**

**Doç. Dr. Fehminaz TOKMAK
AĞRI -2024
(Her Hakkı Saklıdır)**

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SEÇİL KARAGÜLMEZ

OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE GEÇİŞTE
KADIN GİYİM VE KUŞAMINDAKİ DEĞİŞİM DÖNÜŞÜM VE MODA
(1909-1930)
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
DOÇ. DR. Fehminaz Tokmak

Ağrı -2024

İÇİNDEKİLER

TEZETİKVEBİLDİRİMSAYFASI	iii
ÖZ.....	vii
ABSTRACT	viii
ÖN SÖZ.....	ix
Kısaltmalar	x
Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Kaynakların Tanıtımı	xi
GİRİŞ.....	1
a. MODAYLA İLGİLİ TEMEL UNSURLAR ve TARİHTE MODA ALGISI	
a.a. Moda Terimi.....	1
a.b. Tarihi Süreçte Moda ve Moda Algısı	4
a.b.a.20. Yüzyıla Kadar Modanın Yol açtığı Değişim, Dönüşüm ve Etkileşim.....	4
a.b.b. 20. Yüzyılın Başlarında Moda ve Moda Algısı.....	8
a.b.b.a. Modaya Yön Veren Markaların Doğuşu.....	10
a.b.b.b. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Değişen Kadın Modası.....	10
a.b.b.b.a. Kadın Giyimdeki Değişim.....	11
a.b.b.b.b. Kadın Aksesuarlarındaki Değişim.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 20. YÜZYILA KADAR OSMANLI KADINLARINDA GİYİM-KUŞAM VE MODA.....	17
1.1. Klasik Dönemde Osmanlı'da Kadın Giyim-Kuşamı ve Diğer Kültürlerle Etkileşimi.....	22
1.2. 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı'da Kadın Giyim-Kuşamının Geçirdiği Değişim ve Dönüşüm.....	30
1.3. 19. Yüzyılda Osmanlı'da Kadın Giyim Kuşamındaki Değişimler ve Değişimi Etkileyen Faktörler.....	36

1.3.1. Tanzimat Dönemine Kadarki Süreçte Kadın Giyim-Kuşamındaki Değişimler.....	39
1.3.2. Tanzimat Döneminde Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Olayların Gölgesinde Kadın Giyimi.....	42
1.3.3. II. Abdülhamit Döneminde Kadın Giyim-Kuşamında Değişim, Dönüşüm ve Etkileşim.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDEN CUMHURİYETE KADARKİ SÜREÇTE SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK OLAYLARIN ETKİSİNDE KADIN GİYİM KUŞAMI.....	65
2.1. Toplumda Kadının Var Olma Çabası: Eğitim ve Çalışma Alanlarında Kadın, Kadın Hareketleri ve Savaşlar.....	65
2.2. Kadınlara Mahsus Dergiler ve Gazeteler.....	91
2.2.1. Hanımlara Mahsus Gazete.....	91
2.2.2. Demet Dergisi.....	92
2.2.3. Mehasin Dergisi.....	93
2.2.4. Kadın Dergisi.....	94
2.2.5. Kadın (Musavver Kadın).....	95
2.2.6. Kadınlık.....	96
2.2.7. Kadınlar Dünyası.....	97
2.2.8. Hanımlar Alemi.....	98
2.2.9. Osmanlı Kadınlar Alemi.....	99
2.2.10. Siyanet Dergisi.....	100
2.2.11. İnci Gazetesi.....	101
2.2.12. Süs Dergisi.....	102
2.2.13. Hanım Dergisi.....	103
2.2.14. Sebilür Reşad.....	104
2.3. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Kadının Giyim ve Aksesuarlarında Değişim ve Moda.....	105
2.3.1. Görsellerin Işığında Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Kadının Giyim-Kuşamı.....	105

2.3.2. Kadınların Kullandıkları Giyimi Tamamlayan Aksesuarlar.....	114
--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA KADIN GİYİM-KUŞAMINDA DEĞİŞİM, DÖNÜŞÜM, MODA VE MODA ALGISI (1923-1930).....	118
3.1. Cumhuriyeti’n İlk yıllarında Kadınlar Yönelik Devrimler.....	118
3.2. Sahne Sanatlarında, Eğlence ve Davetlerde Kadınlar.....	127
3.3. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Gazete ve Dergilerde Kadın.....	132
3.4. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Kadın Giyim-Kuşamında Değişim, Moda ve Moda Algısı.....	136
3.4.1. Giyim-Kuşam.....	137
3.4.2. Aksesuar.....	149
SONUÇ.....	151
KAYNAKÇA.....	153

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyetine Geçişte Kadın Giyim ve Kuşamındaki Değişim Dönüşüm ve Moda (1909-1930)” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim. Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

04.10.2024

SEÇİL KARAGÜLMEZ

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE GEÇİŞTEKADIN
GIYİM VE KUŞAMINDAKİ DEĞİŞİM DÖNÜŞÜM VE MODA (1909-1930)

Fehminaz TOKMAK danışmanlığında, Seçil KARAGÜLMEZ tarafından hazırlanan bu çalışma, 27/08/2024 tarihinde aşağıda isimleri belirtilen jüri tarafından değerlendirilmiş olup Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak **oy birliği** ile kabul edilmiştir.

Başkan : Fatih ÖZTOP

İmza :

Üye : Ömür YANAR

İmza :

Üye : Fehminaz

İmza :

TOKMAK

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu .../.../... tarih ve / numaralı kararı ile onaylanmıştır.

	T.C. AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ	
---	---	---

Benzerlik Oranlarına Dair Beyannamedir		
Öğrenci Adı Soyadı	Seçil KARAGÜLMEZ	
Numarası	216051038	
Ana Bilim Dalı	Tarih	
Bilim Dalı	Yakınçağ Tarihi	
Programı	Tezli Yüksek Lisans	
Danışman Unvanı Adı Soyadı	Doç. Dr. Fehminaz TOKMAK	
Tez Başlığı	OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE GEÇİŞTE KADIN GİYİM VE KUŞAMINDAKİ DEĞİŞİM DÖNÜŞÜM VE MODA (1909-1930)	
Bölümler	Turnitin Sonucu	En Yüksek Değer
Giriş	%3	% 25
Kuramsal Temeller/Kavramsal Çerçeve	% 10	% 30
Materyal ve Yöntem	%3	% 30
Araştırma Bulguları	%15	% 20
Sonuç/Tartışma/Öneri	%1	% 20
TEZ (GENEL)	%19	% 25

04/10/2024

Yukarıda bilgileri yazılı tez çalışmasının benzerlik oranları Turnitin raporundan alındığı haliyle yazılmış olup tüm bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

İmza

Seçil KARAGÜLMEZ

İmza

Doç.Dr. Fehminaz TOKMAK

ÖZ

OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE GEÇİŞTE KADIN GIYİM VE KUŞAMINDAKİ DEĞİŞİM DÖNÜŞÜM VE MODA (1909-1930)

KARAGÜLMEZ, Seçil

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Fehminaz TOKMAK

Ağustos 2024, 176 sayfa

Orta Asya'dan gelen kadın giyim kuşamını şekillendiren Türk gelenek ve görenekleri, Anadolu coğrafyasındaki farklı etnik unsuların da etkisiyle değişmiş ve dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle Osmanlı Devleti altı asır boyunca birçok alanda olduğu gibi giyim kuşamda da çevresindeki kültürleri etkilemiş ve etkilenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yapılan inkılap ve kanunlar ise kadının sosyal ve ekonomik statüsünde önemli değişimlere yol açmış ve bu değişimlerin kadın giyim kuşamına etkisi kaçınılmaz olmuştur.

Bu çalışmada, siyasi, sosyal ve ekonomik olayların kadının giyim, kuşam ve aksesuarı üzerindeki etkileri, dönemin kadın dergileri ile gazetelerin ışığında incelenmesinin yanı sıra Osmanlı arşiv vesikaları, ikincil kaynaklar ve müzelerdeki resimlerden de istifade edilmiştir. Osmanlı, farklı etnik grup, inanç ve kültürleri içerisinde barındıran ve geniş bir coğrafyaya hükmeden bir devlettir. Geniş Osmanlı coğrafyasında ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde moda ve moda algısı zamana ve mekâna göre farklılık arz ettiğinden, bu çalışmada eldeki mevcut kaynaklardan yola çıkılarak ağırlıklı olarak İstanbul ve çevresinde yaşayan kadınların giyim-kuşamı ve moda algıları irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moda, Kadın Giyim Kuşamı, Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti.

ABSTRACT

THE TRANSFORMATION AND EVOLUTION OF WOMEN'S CLOTHING AND FASHION FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE TURKISH REPUBLIC (1909-1930)

KARAGÜLMEZ, Seçil

Master's Thesis

Department of History

Advisor: Assoc. Doç. Dr. Fehminaz TOKMAK

August 2024, 176 pages

Turkish traditions and customs, which shaped women's clothing originating from Central Asia, have evolved and transformed under the influence of various ethnic elements within the Anatolian geography. In other words, just as in many other fields, the Ottoman Empire both influenced and was influenced by the cultures surrounding it in terms of attire over the course of six centuries. With the establishment of the Republic of Turkey, the reforms and laws introduced brought significant changes to women's social and economic status, and these transformations inevitably had an impact on women's fashion.

In this study, the effects of political, social, and economic events on women's clothing, attire, and accessories are examined through the lens of periodical women's magazines and newspapers, while also drawing upon Ottoman archival documents, secondary sources, and paintings from museums. The Ottoman Empire, a state that encompassed various ethnic groups, beliefs, and cultures across a vast territory, displayed a fashion and fashion perception that varied over time and space. Given these variations, this study focuses primarily on the clothing and fashion perceptions of women living in and around Istanbul, based on the available sources.

Keywords: Fashion, Women's Clothing, Ottoman Empire, Republic of Turkey.

ÖNSÖZ

Değişimin hızlı etkilerine açık olarak kültürel değerlerin belirli kalıplarının kabul edilmesi sonucu oluşan kollektif bir faaliyet olarak karşımıza çıkan modayı ve moda akımlarını etkileyen birden fazla etken bulunmaktadır. Bunlar; insanların ihtiyaçları, değişen güzellik algıları, farklı milletlerle etkileşim, iklim ve toplumun içinde bulunduğu sosyo-psikolojik gibi vs. durumlardır. Moda kavramı incelenirken insanlar, olaylar ve içinde bulunulan çevre ile birlikte ele alınmalıdır. Çalışmada Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte kadın giyim ve kuşamındaki değişim dönüşüm ve moda algısı (1909-1930), sosyal ve siyasi olayların kadının giyim, kuşam ve aksesuar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Toplumda kadının değişim ve dönüşümüne etki eden siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik olayların aynı zamanda kadın giyim ve modasına yansımaları ile ilgili 1900-1930 tarihleri arasında kapsayan yeterli çalışmanın literatürde yer almaması da bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur.

Tez çalışmamda tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurarak planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Doç. Dr. Fehminaz Tokmak'ın katkıları olmuştur. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla bana faydalı olabilmek için elinden geleni sunan, güler yüzünü ve samimiyetini eksik etmeyen, mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm ve danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren Doç. Dr. Fehminaz Tokmak'a teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Gerek ders sürecinde gerekse yine çalışmamda bana güvenerek son ana kadar süreci tamamlamamda her türlü imkânı sunan, anlayış gösteren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Yakup Karataş ve Doç. Dr. Fatih Öztıp hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Teşekkürlerin az kalacağı sevgili baş tacım, annem Zeynep Özkan'a güvenini, sevgisini ve dualarını benden esirgemediği, sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek bu hayattaki en büyük şansım olan annelerim en güzeline sonsuz teşekkürler. Yine bu süreçte sabrı, anlayışı ve bilgisiyle desteğini esirgemeyen sevgili eşime çok teşekkür ediyorum.

Seçil KARAGÜLMEZ

KISALTMALAR

ATAM : Atatürk Araştırma Merkezi

BOA : Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

E.T. : Erişim Tarihi

H. : Hicri

İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi

OTAM : Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi

TDK : Türk Dil Kurumu

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSMK H : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine

TTK : Türk Tarih Kurumu

s : Sayfa

XI. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARIN TANITIMI

XII. Tezin Amacı

Bu çalışmayla, 20.yüzyıl başlarından 1935 yılına kadar yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik olayların kadının değişim ve gelişimine etkisini giyim kuşam ve moda algısı üzerinden inceleyerek bu alanda daha sonra yapılacak çalışmalara kaynaklık etmek amaçlanmaktadır.

Yapılan Literatür taraması sonucunda belirlenen tarih aralığı ile ilgili bir çalışma tespit edilmemiştir. 20.yüzyıla ait var olan çalışmalar kapsam ve içerik bakımından yetersizdir. Bunun içinde konunun iyi anlaşılması için daha detaylı bir araştırma yapmak gerekmektedir.

Ayrıca beni böyle bir çalışmaya yönlendiren durum; Osmanlı Devleti'nde yaşanan savaş, göç ve var olan kadına bakış açısı gibi toplumsal, siyasal, sosyal, kültürel bir ortamın içinde “kadın” olmak. Kadının doğasına has özellikleri ve değerleri, böyle olaylar ya da oluşan baskılara rağmen kadının yaşama aktarabilme biçim ve becerisidir.

XIII. Çalışmanın Yöntemi

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçişte Kadın Giyim ve Kuşamındaki Değişim, Dönüşüm ve Moda Algısı (1900-1930) adlı bu tez çalışması, nitel bir çalışma olup yapılan araştırmalar sonucunda elde edilecek bulgularla, tarih, sanat tarihi ve güzel sanatlar moda bölümü alanlarında çalışmalar yapılırken bilim dünyasınca kabul edilen doküman analizi ile incelenecek olan konu hakkında literatürde yer alan bilgi ve belgeleri içeren materyallerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu çalışmamızda Yazma Eserler, dönemin Osmanlıca kadın dergileri ile ilgili belgeler tespit edilmiştir. Ön araştırmada ulaştığımız yazma eserler, belgeler ve ikincil kaynaklar araştırma yapmak istediğimiz konu hakkında bize malumat vermiştir.

Öncelikle çalışmayla ilgili arşiv belgeleri temin edilmiş ve belgelerin kullanılabilmesi için konuya ve kronolojiye göre bir sıralamaya tâbi tutulmuştur. Daha sonra da ikincil kaynaklar temin edilerek çalışmamızla ilgili tamamlayıcı

bilgiler tespit edilmiştir. İstanbul'da Sadberk Hanım Müzesi gidilerek dönem kıyafetleri yerinde görülüp, incelenip, sergide olan dönem kıyafetlerinin fotoğrafları çekilip, gerekli bilgiler alınmıştır. Ayrıca müzede yer alan görsel ve yazılı kaynaklar temin edilmiştir. İstanbul'da Beyazıt Devlet Kütüphanesine gidilip kütüphanede var olan kaynak taraması yapıp birinci el kaynak olarak 1930 yılına ait Cumhuriyet ve Akşam Gazetelerinden dönemin kadın yaşamına dair örnekler alınarak konu kapsamında değerlendirilip çalışmada kullanılmıştır. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'na gidilerek dönemin kadın dergileri incelenip literatür taraması yapıp transkribe edilen dergiler okunarak gerekli görseller alınmıştır. Ayrıca burada bulunan yazılı ve görsel kaynaklar temin edilmiş ve incelenerek çalışmada yer verilmiştir. İBB Atatürk Kitaplığı'na gidilerek literatür taraması yapılarak süreli yayınlar kataloğundan Süs Dergisi ve Kadın dergisi incelenmiştir. Süs Dergisinin tamamı ve Kadın Dergisinin ilgili sayfaları temin edilerek çalışmada yer verilmiştir. Pera Müzesine gidilerek tablo sergisi incelenmiştir. Döneme ait tablo görselleri fotoğraflanarak çalışmada kullanılmıştır. Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu incelenerek gerekli belge ve bilgiler alınarak çalışmada kullanılmıştır. Tarık Us Süreli Yayınlar Kataloğu incelenerek gerekli bilgi ve belgeler alınarak çalışma içeriğine dahil edilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi gezilip kadın giyim kuşamı yerinde gözlemlenerek bilgi edinilmiş ve Sarayda ilgili tablolar fotoğraflanarak çalışmada kullanılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi (yöktez) ve Dergipak sayfalarında detaylı bir araştırma yapılmıştır ve Konuyla ilgili çeşitli dönem kitapları incelenerek buradan elde edilen kaynaklar çalışmada kullanılmıştır.

Çalışmamızda; kısaca Modanın tanımı yapıp belirtilen tarihleri kapsayan dünya modasından bilgi verilip Osmanlı'da batılılaşma hareketlerinin başladığı ve Osmanlı toplumunda kadını ve kadın giyim-kuşamını nasıl etkilediğine değinilerek belirtilen tarihler arasındaki dönemler başlıklar halinde bölümlere ayrılarak; Modayla İlgili Temel Unsurlar ve Tarihte Moda Algısı, 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Kadınlarında Giyim-Kuşam ve Moda, II. Meşrutiyet Döneminden Cumhuriyete Kadarki Süreçte Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Olayların Etkisinde Kadın Giyim-Kuşamı, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadın giyim- Kuşamında Değişim, Dönüşüm, Moda ve Moda Algısı(1923-1930) olarak ele alınmıştır.

Xİİİİ. Kaynakların Tanıtımı

Detaylı bir araştırmanın ardından, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte kadın giyim ve kuşamındaki değişim, dönüşüm ve moda algısı (1900-1930) ile ilgili çalışmaların eksik ve yetersiz olduğu tespit edildikten sonra, bu konunun yapılacak olan bilimsel çalışmalara fayda sağlayacağı kanaatine varıldı. Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi (yöktez) ve Dergipak sayfalarında detaylı bir araştırma yapıldı. Döneminde çıkan kadınlara özgü dergiler taranarak konu ile ilgili bölümler tespit edilerek incelendi ve transkribe edilerek içerik bilgisi öğrenilerek aktarılmıştır. Döneme ait olan kadın giyim kuşamına ait albümler incelendi. Bunların yanında kütüphane taraması yapıldıktan sonra, arşivden kullanılabilecek belgelerden hangisinden yararlanacağı hususunda araştırma yapıldı. Bu çalışmamızda İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesinden, İBB Atatürk Kitaplığından, Kadın eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'ndan, Sadberk Hanım Müzesi, Tarık Us Koleksiyonundan, Topkapı Sarayı'nın ilgili bölümünden araştırma yapıldı ve konu ile ilgili belgeler tespit edilmiştir. Ön araştırmada ulaştığımız eserler, belgeler ve ikincil kaynaklar araştırma yapmak istediğimiz konu olan Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte kadın giyim kuşamındaki değişim dönüşüm ve moda algısı (1900- 1930) hakkında bize malumat vermiştir. Öncelikle çalışma ile ilgili arşiv belgeleri temin edilerek ve belgelerin kullanılabilmesi için konuya göre ve kronolojik olarak bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Daha sonra da ikincil kaynaklar temin edilerek çalışmamızla ilgili tamamlayıcı bilgiler tezimizde kullanılmıştır. Ayrıca tezimizin bölümlerinde dönemin dergi ve gazeteleri olan Süs, Kadın, İnci, Resimli Mecnua, Demet, Kadınlar Alemi, Kadınlar Dünyası, Kadın Yolu, Hanımlara Mahsus Gazete, Mehasin, Cumhuriyet ve Akşam Gazeteleri incelenerek görseller ve açıklamaları yer almıştır.

Araştırmalar sonucunda; ikincil kaynaklardan bazıları Muhaddere Taşçıoğlu'nun Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri'nde dönemde yaşanan gelişmeleri ve etkileri ele alınarak kadın giyim kuşamı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Diğer bir kaynağımız ise Sadık Albayrak'ın eseri olan Meşrutiyet İstanbul'unda Kadın ve Sosyal Değişim eseridir. Eserde kadının hürriyeti hakkındaki münakaşalara, kadının İslam'daki yerine, kadın ve Avrupalılık etkisine, kadın kıyafeti ve sürekli yaşanan buhranlar ve benzeri gibi konular ele

alınmıştır. Zafer Toprak'ın Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935) kitabında orijinal kaynaklardan yola çıkarak 20. yüzyılın ilk yarısında, ülkede toplumsal dönüşümün ana eksenini oluşturan kadının özgürlük mücadelesini ve kazanımları anlatılmıştır. Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi eserinde Osmanlı döneminde yaşamış, hakları için mücadele vermiş kadınların yaşamlarına ve mücadelelerine dair Kadınlar Dünyası dergisinin içindeki bilgileri inceleyerek, kadın bakış açısıyla yeniden ele almıştır. Diğer kaynağımız Elif Mahir Metin Soy'un Mütareke Dönemi İstanbul'unda Moda ve Kadın (1918-1923) eserinde; mütareke döneminde İstanbul ve siyasi istikrarsızlık, İstanbul'daki kaos ortamı, işgal güçleri ile Rus mültecilerinin tanıttığı yeni yaşam tarzı, modanın tüketicileri olarak savaş vurguncuları, yeni bir Türk kadını ve imajı, kadının imajındaki erkeksi görünüş, kısa saç, kadının ve kız çocuklarının eğitimi ve dış görünüşü, yeni moda ve güzellik ölçütleri, aile yaşamının çözülüşü ve ahlaki bunalım, moda, ahlak ve milliyetçilik ve benzeri konular ele alınmıştır. Diğer bir eserimiz olan Şefika Kurnaz'ın İkinci Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını eserinde; kadın meselesi etrafındaki tartışmalara, siyasal istikrarın kadınlara yönelik uygulamalarına, kadınlarla ilgili hukuksal çalışmalara, kadının çalışma hayatındaki yerine, kadın dergilerine, kadın derneklerine değinilmiştir. Diğer bir eserimiz Şaziye Karlıklı ve Defne Tozan'ın eseri olan Cumhuriyet Kıyafetleri adlı eserde; konu fes kullanımından başlayarak ele alınmış. Değişimin başladığı yıllara ve şapka kanunundan modada çarliston rüzgarının estiği döneme kadar belli akımlara değinilmiş, terzilik ve Türk terzilerinin ünlenmesi gibi konular yer almıştır. Diğer bir kaynağımız Profesör Doktor Ziyet Öndoğan ve Doktor Ece Nükhet Öndoğan'a ait olan Moda ve Marka adlı eserde; modanın tanımları ve tarihçesi hakkında bilgi verilmiş. Modayı etkileyen unsurlar, moda akımı teorileri, moda ve marka ilişkisine değinilmiş. Ayrıca moda devirleri olarak 1900'lerden başlayarak 2000'lere kadar on yıllık periyotlarla moda bilgileri aktarılmıştır. Diğer bir kaynağımız Fatma Kılıç Denman'ın II.Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın eserinde; bir dergi olarak kadın, kadının özellikleri, Muhadderat'tan Nisvan'a: politikanın cinsiyeti vb. gibi konulara yer verilmiştir. Diğer kaynaklarımızdan Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908), Süs Dergisi, Kadın Yolu (1925) dergilerinde döneme ait giyim kuşama dair görseller ve bilgiler yer alır. Diğer bir kaynağımız Türkiye Ansiklopedisinin ikinci cildinde Musahipzade Celal'in İstanbul'da Giyim Kuşam konulu yazısında; yaşam, çarşaf ve entari gibi bilgiler yer almaktadır. Yine Türk

ansiklopedisinin üçüncü cildinde Şehmus Güzel'in Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın yazısında; kent kadınına, yenileşmenin getirdikleri ve kadın üzerine etkilerine, kadın ve eğitim konusuna, kadınların siyasi partilerle ilişkisine, köylük kadını ile ilgili bilgilere, kadının kültürel hayatındaki değişime dair bilgiler yer almıştır. Yine Türkiye Ansiklopedisi'nin 4.cildinde Kadın Başlığında; işçi kadına, kadınların çalıştığı iş kollarına, II. Meşrutiyet kadınlarına, 1908 ve sonrasındaki durumun analizine, grevlerdeki kadınlar bilgisine, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı'nda kadının durumu ve rolleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca Mütareke Dönemindeki kadınlara, feminizm ve kadın üzerindeki etkisine dair bilgiler yer almaktadır. Diğer bir kaynağımız olan Lale Görünür'ün Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri (Sadberk Hanım koleksiyonu) albümünde; dönemle ilgili bilgiler ve kadın giyim kuşamına dair bilgi ve görsellere yer verilmiştir. Diğer bir kaynağımız Lale Görünür'ün Pabuç (Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonu) albümünde; döneme dair bilgiler ve kadın giyim kuşamında ayakkabı ile ilgili bilgi ve görsellere yer verilmiştir. Diğer bir kaynağımız Yavuz Selim Karakışla'nın Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923) eserinde; kadınlar dünyasının terzi evlerine, kadınlar, sanayi ve ticaret konularına, İslam terzihanesi meselesi ve hanımlarımız ve benzeri gibi konulara değinilmiştir. Diğer ikincil kaynaklarımız da konumuzla ilgili çeşitli tez ve makalelerden oluşmaktadır. İkinci kaynakların taraması yapılarak kaynaklar bir araya getirildi. Bir araya getirilen kaynaklar belirli bir düzen ve sıralamaya konuldu.

GİRİŞ

a. MODAYLA İLGİLİ TEMEL UNSURLAR VE TARİHTE

MODA ALGISI

a.a. Moda Terimi

Moda kelimesi, Latince tarz ve şekil anlamına gelen modos kelimesinden türetilmiştir. Moda; maddi veya manevi fenomende, herhangi bir zamanda fark edilebilen ve sosyal sistem içinde zamanla değişen kültürel olarak kabul görmüş ifade biçimidir. Edebiyattan eğlenceye, sanattan ilim çevrelerine kadar günlük yaşamı etkileyen bu olgu; Moda çizgileri ile, dönemin modasını ve kültürel özelliklerini yansıttığı gibi devamlı değişime neden olur. (Öndoğan Z. ve Öndoğan E.N. 2021:1-6) Kıyafette ise; moda, içinde bulunulan zamanın popüler giyim tarzını işaret eder. Moda gelişen, değişen ve başa dönen bir olgu olup tarz ve trend mutlaka bir zaman diliminden bir dönemden geri çağırılır. Bu sebepten bu evrimin tarihi hakkında araştırıp fikir sahibi olmak önem arz eder. (<https://www.oggusto.com/moda/moda-tarihi-ve-20-yuzyilin-ilk-20-yili> (E.T. 08.10.2022)). Moda, kitlesel bir iletişim aracı olarak da görülmenin yanı sıra onu takip etmek, ona uygun yaşamak, günü yakalamak olarak da ifade edilir. Başka bir ifadeyle, çağdaşlık, aktüellik ve güncelliktir de denir. (Gürsoy 2010:704)

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre moda kavramı, değişiklik ihtiyacı ile ortaya çıkan süslenme özentisi ile toplumların hayatına giren zamanla değişiklik gösterecek olan yeniliktir. Diğer bir anlamı ise belirli bir süre içinde etkin olan toplumun beğenisine hitap eden bir şeye karşı gösterilen aşırı düşkünlüktür. Toplumların ve bireylerin katkısıyla oluşan moda, kolektif bir faaliyettir. Diğer bir ifadeyle kültürel olarak onaylanan, kabul edilen, görünen ve belirli bir zamanda olan ve zamanla değişim gösteren spesifik bir varlıktır. Moda kelimesi Türkçede batılılaşmayla birlikte kullanılmaya başlanmış ve Fransız kültürünün etkisiyle de Osmanlı sosyal yaşamında ve giyim-kuşamında Fransız modası kaçınılmaz olmuştur. Giyim kuşamdaki bu değişim beraberinde birçok tartışmayı da getirmiştir. (Öndoğan Z. ve Öndoğan E.N. 2021:5)

Süslenme ve değişiklik ihtiyacından doğan moda, insanoğlunun giydiği elbisenin tarzını etkilemiştir. Bu noktada modanın kişisel görünümünü en çok

etkileyen unsur kıyafettir. Kıyafet var olan dünya görüşünün yansımasıdır. Modacılar kıyafetlerini oluştururken var olan dünya görüşlerine denk getirirken yine moda ile yeni dünya görüşlerinin olmasını sağlarlar. Modanın bütün insanları aynı zamanda aynı tesir ile aynı tarz ve biçim noktasında etkilemediği dönemlerde, cemiyetlerin de kıyafetten beklentileri farklı olmuştur. Bu sebeple elbise kelimesinin, farklı dillerde farklı karşılıklarına rastlanır. Arapça elbise, libas demektir. Bedeni saklamak manasına geldiği gibi İslam’da takva olarak anlam bulur. Arapların gözünde elbise korunaktır. Arapça “şiar” yine elbise olarak İtalyanca “costume” kelimesiyle benzerlik gösterir. Costume ise; töre, tutum, biçim, giysi, giyiniş gibi anlamlara gelir. Farsça da “puşeş” kelimesi bakışlardan uzaklaştırmak manasına gelmektedir. Fransızca da giysinin karşılığı “habit” olup yer tutmak anlamını ifade eder. İngilizce de giysi olarak “dress” kelimesi süslemek manasına gelir. Osmanlıca da ise elbise kelimesiyle birlikte kıyafet kelimesi de kullanılmıştır. Kıyafet kişinin ruh dünyasının yansıması olarak kabul edilmiştir. (Barbarasoglu 1995:2)

Modern kelimesi, zamana uygun anlamında olup eski Latincedeki “modernus”tan alınmıştır. Modernus, modadan türetilmiş bir kelime olup “şimdi” manasına gelir (Baran 2013:9). Türk Dil Kurumu tanımına göre medeniyet; uygarlık demektir. Temeli ferdi bilgi, düşünce ve fenne dayanan bilgi birikimi olup konforu ve yaşama imkanlarını arttırmayı amaçlayan faaliyet ve eserlerin bütünüdür. (Tural 1988: 36) Modernleşme; ileri seviyedeki medeniyete erişmek için toplumun gösterdiği çaba olarak tanımlanır. (Baran 2013:9). Ayrıca modernleşme, din ve geleneği içine alarak kapsamlı bir toplumsal yenileşme hareketi olarak da tanımlanmıştır. (Topses 2012:66).

Modernizmle birlikte yaşam biçimi değişirken toplumdaki konum gereği kıyafetler de değişime uğramış ve güzellik algısı da değişmiştir. Bir şeyin güzel kabul edilmesi için modaya uyması, birçok kişi tarafından beğenilmesi ve reklamının yapıyor olması gerekmektedir. Geleneksel zihniyetten modern zihniyete geçişte zihniyetin dışı yansıması olarak davranışlardaki değişim kadar giyim kuşamda da değişime gidilmesi anlayışı benimsenmiştir. Sahip olunan zihniyetin sembolleştirilmiş şekli olarak ifade edilen geleneksel kıyafet, statü belirleyicidir. İklimden etkilenerek bölgesel farklılıklar görünür ve kıyafet hazırlığı el işçiliğine dayanarak uzun yıllar değişim göstermeden devam eder. Diğer taraftan

modern kıyafetin iklim şartlarına uygunluk gösterme zorunluluğu yoktur. Kıyafetler ast-üst ilişkisine dayanmaz, ancak ast-üst tabakasının giyimini taklit eder. Kıyafetler modanın da etkisiyle değişime uğrar, el işçiliği yerini seri üretime bırakmıştır. Kıyafette ahlaki kurallara uyumdan çok aykırılık, karşı çıkma durumu söz konusudur. (Barbarasoğlu 1995:12)

Modern kıyafetin şeklini belirleyen unsur moda olduğuna göre moda ve moda akımlarını etkileyen faktörler vardır. Modayı etkileyen psikolojik etkenler; insanların yenilik arayışı, karşı cinsi etkileme düşüncesi, bir gruba ait olma ihtiyacı, farklı görünme isteği gibi birbirine benzeme isteği, rol model aldığı kişilerin tarzı, farklı nesillerin farklı giyim anlayışı olarak ifade edilmektedir. Örnek olarak; Osmanlıda XVIII. yüzyıl ortalarında yaşamış olan Abaza Mehmet Paşa'nın giydiği “cepken”in İstanbul'un bütün gençleri hatta padişah IV. Murat tarafından bile benimsenmiş olması, kıyafet yolu ile psikolojik etkilenmenin boyutunu gösterir. Abaza Mehmet Paşa'nın zarif, giydiğini yakıştıran bir zevke sahip olması başkalarının onun giyimini taklit etmelerine sebep olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Reşat Ekrem Koçu şunları nakleder; “*Abaza Mehmet Paşa'nın abadan kestirip giydiği ve padişah tarafından taklit edilen bir cepken, şehirde derhal moda olmuş*” ve abaza kesimi aba cepkenler, bütün İstanbul gençlerinin sırtında görülmüştür. (Koçu 1967:7)

Modayı etkileyen ekonomik etkenlerin temelinde, devletlerin bolluk ve kıtlık zamanlarında izlediği politikalar yer alır. Ülkelerin savaş ve kıtlık dönemlerinde giysi modelleri belirlenirken daha az kumaş gerektiren tasarımlar tercih edilmişken barış ve bolluk dönemlerinde ise pahalı, bol kumaş ve aksesuar kullanılan gösterişli giysi modelleri tercih edilmiştir. (Pamuk 2009:16) Bununla birlikte toplumun ekonomik düzeyine bağlı olarak büyük şirketler ve faaliyetleri, firmaların pazarlama tekniklerinden reklam, moda uzmanları ve tasarımcıları da etkili olmuştur. (Öndoğan Z. ve Öndoğan E.N. 2021:45-66)

Teknolojik ve bilimsel etkenlerden Ar-Ge faaliyetleri ve teknolojik gelişmeler; moda ürünlerinin kalitesini, pazarlama faaliyetini ve tanıtımını etkileyerek değişen modanın hızla yayılmasında rol oynar. (Pektaş 2008: 67)

Sosyolojik ve toplumsal etkenlerde de toplumun sosyal yapısı ve toplumun eğitim tarzı etkilidir. Bunun yanında toplumda uygulanan rejim, var olan gelenek

ve görenekler, toplumdaki sınıf farklılıkları da sayılabilir. Bu faktörler modayı zaman zaman hızlandıran ve yavaşlatan unsurlar olarak da karşımıza çıkar. ( ndoĝan Z. ve  ndoĝan E.N. 2021:45-66)

a.b. Tarihi Süreçte Moda ve Moda Algısı

a.b.a. 20. Yüzyıla Kadar Modanın Yol A tıĝı Deĝişim, Dönüşüm ve Etkileşim

Modanın başlangıç tarihi üzerine çeşitli görüşler  ne sürülmüştür. Modanın ne zaman başladığına dair iki farklı görüş vardır. Birincisi modanın eski  aĝlardan beri var olduğunu ifade ederek modayı kıyafet  eřitliliĝi olarak tanımlamaktadır. (Barbarasoĝlu 1995:19) Dış dünyadan korunma amacı ile giyinmek insanoĝlunun en temel ihtiya ı olmakla birlikte ilkel insanların omuzlarına attığı ayı postu moda sayfalarında yer almasa bile ilk kıyafetin öncüsü sayılabilir. Güzel görünmek arzusundan uzak olsa da vücutlarını çeşitli boyalar ve dövmelerle tezyin ederek süslemeleri ilk insanları bir anlamda moda hareketlerinin de öncüsü yapmıştır. Zamanla  rt nmek amacı ile deĝil de farklı olmak amacıyla giyinmek moda kavramının doĝmasında etkili olduĝu ileri sürülmektedir. ( ndoĝan Z. ve  ndoĝan E.N. 2021:45-66) İkinci görüş ise modanın başlangıcını, giyim kültürü ve markaların doĝmaya başladığı, fabrikalaşmaya baĝlı hazır giyimin oluřtuĝu Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi olarak kabul etmektir. Modanın kolay uygulanabilirliĝi açısından teknolojinin var olması gerektiĝi için modanın başlangıcını Sanayi Devrimine dayandırır. Fransız Devrimine dayandırma nedeni ise; bu devrime kadar saray çevresinde intikal eden moda, Fransız İhtilali öncesinde sadece aristokrat sınıf için hazırlanan giysilerden oluşurken, devrimin getirdiĝi eşitlik ve hürriyet ortamıyla birlikte alt tabakanın da ulaşmasına ve üst sınıfı taklidine neden olmuştur. Böylece toplumun tüm katmanlarına yayılarak moda artık yeni olan ve insanı modernleştiren olarak görülmeye başlanmıştır. (Barbarasoĝlu 1995:20-34)

1760'lı yıllarda başlayıp 1830'lara kadar devam eden Sanayi Devrimi modanın ilerlemeye ve deĝiřmeye dayanan yapısı için yeni olanaklar sunmuştur. Teknik gelişme modayı tekstil sanayisinde meydana gelen gelişmelerin ve kumaş  eřitliliĝinin kısa sürede meydana gelmesine imkân vererek etkilediĝi gibi, gelişen teknoloji insana zaman kazandırmada ve kendine ayıracaĝı bir vakit sunmaktadır. Kumaşların seri üretilmeye başlaması ile ve zamanla kıyafetlerin de seri olarak

dikilmesini sağlayan 1846'da dikiş makinesi icat edilmiştir. (Berksü 2021:1-5) İlk modern giyim imalat hanesi ise 1858 yılında Charles Worth tarafından kurulmuştur. Tarımda makineleşme ile yaşanan kentlere göç ile kadın tarım faaliyetleri içinden çıkarak kentsel yaşamın içinde yer almaya başlamıştır. Ev aletlerindeki teknik gelişim, kitle iletişim araçları ile kadına biçilen yeni rollerin aktarılmasıyla kendinin ve evinin güzelliği ön plana çıkartılarak tüketim süreci içine kadını taşımıştır. (Kaya 2020:22) Teknolojinin artan zaman kavramını ortaya çıkarmasıyla günlük hayat içinde daha fazla olmaya başlayan kadın, böylelikle modanın etkisinde daha fazla kalacaktır. Suni elyafın çıkması dokumacılıkta maliyeti düşürürken kumaşların kısa sürede ucuza mal edilmesiyle sadece ihtiyaca karşılık değil zevk ve beğeniye dayalı bir tüketimin oluşmasını sağlamıştır. (Barbarasoglu 1995:20-76) Nitekim Sanayi Devrimi sosyal değişimi-gelişmeyi hızlandırmış ve beraberinde esnekliği ve rekabeti getirmiştir.

Modanın başlangıç tarihi olarak da ifade edilen Fransız İhtilali, sınıf farklılıklarının kıyafet yoluyla keskin çizgilerle birbirinden ayrılması prensibini ortadan kaldırarak giysi çeşitliliğini ortaya çıkarmıştır. Diğer bir ifadeyle Fransız devrimi öncesinde asaletin simgesi olan *diba roblar*, işlemeli etekler, perukalar ve pudralanmış saçlar ortadan kalkarak tüm insanların eşit olduğu vurgusu taşıyan kıyafet modası ön plana çıkmıştır. Böylece Fransız saray işi saray giyimi terkedilerek İngiliz işi kır giyimine ilgi gösterilmiştir. Ancak diğer taraftan İhtilal, Burjuva sınıfının ortaya çıkmasında etkili olmuş ve Burjuva sınıfının saraydan da halktan da farklı giyinmek istemesi elbise tasarımcılığının meslek olmasını sağlarken aynı zamanda “Haute Couture”ün doğmasınada etkili olmuştur. (Barbarasoglu 1995:24-68) Haute Couture; kişiye özel tasarlanmış kıyafet demektir. (Özbek 2019: 5) İhtilalden sonra kadınlar sepetli etekler giymeyi bırakarak yerini vücudunu sıkarak saran elbiseler giymeyi tercih etmişlerdir. Zaman zaman elbiseler ıslatılarak vücudu daha çok sarması sağlanmışır. Bu tarz sıkı ve vücudu saran modeller, elbiselerde cep dikmeye imkân sağlamadığı için “Retikül” denen küçük keselerin aksesuar olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu da çantanın öncüsü kabul edilir. Avrupa'da renkler de önemlidir. Örneğin kırmızı renk prenseslerin rengi kabul edilip statü gösterirken bu rengin çok zor elde edilmesinden de kaynaklanır. Demokratikleşme hareketi ile modanın sadece yüksek kültüre ait olmadığı toplumun bütün kesimi tarafından uygulanabilme özelliği getirmesiyle hazır

giyimin başlamasında etkili olmuştur. 1847 Fransa'da hazır giyimin öncülüğünü yapan mağazalar açılmıştır. (Barbarasoğlu 1995:24-68)

XVIII. yüzyılın başlarında “allange” denen perukayı takarak pudralanmak moda iken, Fransız İhtilâli ile askerleri çatışma ortamında perukalarla hem pratik hem de rahatlığının mümkün olmaması nedeniyle askerlere özel sefer perukaları yaptırılır. Otoriteler asıl istenen perukaların kaldırılması konusuna, biçimce hafifleterek kullanışlı hale getirilen perukaların takılmasına karar vermiş. Bu durum modanın gücünü gösterir. Benzeri bir olay Osmanlı Devleti’nde de yaşanır. Paşaların giydiği “redingotlar” yerini yumuşatılarak yenilenen çizgilerle “İstanbulilere” bırakmıştır. (Koçu 1967:134)

Fransa gibi Osmanlı Devleti’nde de sosyal tabakalaşmada statüye göre giyim söz konusudur. Statü ve gelir seviyesine göre tabakalaşma ehramları mevcuttur. Bu durum Müslüman Türklerle Gayrimüslim tebaanın ayrılmasında da etkilidir. Osmanlı’da statüyü gösteren en önemli unsurlardan biri başlıktır. II. Mahmud’un fes giyme şartı koyması Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin aynı statüde görülmesine imkân sağlamıştır. Tabii bu durumda toplumda tepkiler oluşmuş ve birtakım güçlüklerle karşılaşmıştır. Osmanlı yöneticilerinin tabakalaşma psikolojisine herkesin kendi yerini bilmeleri noktasında verdikleri önemi de gösterir. (Barbarasoğlu 1995:66-68)

Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi’nin elçi olarak 1721 yılında Fransa’ya gitmesiyle batı tarzı yaşam özellikleri ve giyim tarzı Osmanlı’yı etkilemiştir. Özellikle sefaretnamesinde gözlemlerini aktardığı Fransız kadınlarını anlattığı bölümdeki bilgiler zamanla Osmanlı kadınlarının giyim kuşamına da batı tarzı değişiklik olarak etki ettiğini görülmektedir. (Polatçı 2011:254-256) Bu etkileşim tek taraflı olmayıp sefirin Fransa’ya gitmesiyle adına düzenlenen törendeki kıyafetiyle Fransa’da XVIII. yüzyılda “A La Turca” modasının yayılmasında etkili oldu. Fransa’da Osmanlı üslubunun moda olmasına etkili oldu. Yine Avrupa’nın doğudan etkilenmesine bir örnek de Napoleon’un 1798-1799 Mısır seferiyle Avrupa’da şal ve sarık modası başlatmış olmasıdır. Fransa’daki A La Turca modası, Fransa Avusturya yaklaşması sonucu Fransa veliahdı ile Avusturya prensinin evlendirilmesi ile Avusturya’yı da etkilemiştir. (İstek 2020:34) XVIII. Yüzyılın sonlarında “Dandy Modası” ile İngiliz etkisi görülürken binici ceketini hatırlatan

ön tarafı yuvarlanan ceket ile “A La Turca” denilen şalvarımsı pantolonlar yayılmaya başlamıştır. (Barbarasoğlu 1995:32) Tarih boyunca Doğu ve Batı’nın diğer hususlarda olduğu gibi moda da birbirlerini etkilediği görülmektedir. Örneğin, Haçlı seferleri sırasında “düğme” ilk defa Doğu dünyasından Batıya Haçlılar tarafından XII. yüzyılda getirilmiş ve kopçanın yerini almıştır. Düğmenin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte dar elbise modellerinin yapılması kolaylaşmıştır. Benzer bir durum XIV. yüzyılda Fransızların İtalya’ya akınları sonucunda Fransa’da giyimde İtalyan çizgileri hâkim olmuştur. Bir örnek daha verilecek olursa Amerika’nın keşfi sırasında İspanyol üslubunun yaygınlaşması. XVIII. yüzyıl başlarında Hollandalı gezgin ve tüccarların Çin ile olan ilişkileri sonucu Çin sanatı merak konusu olması. (Barbarasoğlu 1995:32)

XIX. yüzyıla gelindiğinde Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilâli etkilerinden duyulan endişelere karşılık bulan moda akımları baş göstermiş, giyim kuşamda değişim yaşanmıştır. Endüstri Devriminin sanayileşme sonucu seri üretimle birlikte kalitesiz ürünler yerine sağlam kaliteli el işçiliğine dayalı üretimin olması gerekliliğini savunan aydın ve düşünürlerin etkisiyle Arts&Crafts hareketi ve akabinde 1890’da kurulan “Aesthetic Movement” (Estetik Akım) doğmuştur. Viktoryan dönemi reddedilerek, rahat ve insan anatomisine uygun tasarımların modaya yön vermesi sağlanmıştır. (Şahin 2016:380) XVIII. yüzyılda giyimde başlayan sadelik modası pahalı tekstil ve moda malzemelerinin taklit edilmesini doğurmuş bu da halkın modayı izlemesini kolaylaştırmıştır. XIX. yüzyıl ortalarına doğru ise dikiş makinesinin bulunması, dokuma sanayinin gelişmesi modadaki değişimi hızlandırmıştır. 1850’li yıllarda kabarık etek giyen kadınlar Amerikan modası etkisiyle daha sade görünüme bürünmüşlerdir. Sade bir şömizet, dizaltına uzanan bol etekler ve bu eteklerin altında fırırlı uzun donlar gözükmeye başlar. Giyimdeki bu reform Avrupa’da alaycı tepkilere neden olur. Bu tutumda Amerika’ya küçümseyici bakışın etkisi vardır. Avrupalılara göre Amerikalılar Avrupa soylularının karşısında sıradan göçmenlerdir. Bu sebeple de öne sürdükleri yeni tarz statüye hitap etmemektedir. Bu durum 20. yüzyıla gelindiğinde ekonomik üstünlüğe bağlı olarak Amerikan tarzı şeklinde bütün dünyada üniforma halini alacaktır. (Barbarasoğlu 1995:25)

a.b.b. 20. Yüzyılın Başlarında Moda ve Moda Algısı

XIX. yüzyılın sonlarında etkisini gösteren “Art Nouveau” stiline ardından 20.yüzyıl başında gelişen kübizm etkisiyle, kıyafette işlevselliği benimseyen biçim ve formlara başvurulmuştur. Böylece silindirik ve geometrik kalıpları giysileri tasarlarken kullanmışlardır. (Şahin 2016:380-381). 1900’ler moda tarihinin başlangıcı olarak kabul edilir. 20. yüzyılın başlangıcından Birinci Dünya Savaşı’na kadarki süreç İngiltere’de Edward dönemi, Fransa’da ise Labelle Epoque dönemi olarak adlandırılır. 1903 yılında Viyana atölyeleri birçok zanaatkarların toplanmasıyla oluşturulmuş ve 1911 yılına gelindiğinde ise atölyelerin moda kısmı, çeşitlilik gösteren yaşam stiline uyum sağlamak amacıyla sanatsal tasarımlar meydana getirmişlerdir. Atölyedeki tasarımcılar önceleri bol ve şekilsiz bir stil denemişlerse de daha sonra şık bir stile geçiş yapmışlardır. Süslemelere verdikleri önem azalmıştır. (Dereboy 2005:106-108).

Resim 1-Kostüm ve Moda Tarihi, Dereboy 2005, s.106-112.

Yukarıdaki resimlerde de görüldüğü üzere artık 20.yüzyılda günlük giyimde beli oturan kruvaze, asimetrik kesimli uzun ceketler, balenli korseler, dantel süslü etekler, eldivenler, manşolar, tunikler, elbise ve ceket kombinleri ile erkek kesimli cesetler moda olmuştur. (Dereboy 2005:106-108)

20.yüzyıl başlarında giysiler düz ve net çizgiler içererek çağdaş günlük yaşamla ilişki kurulmuş formda beden taşıyacağı bir yük olmaktan çıkmış işlevsel bir konuma yükselmiştir. Geometrik form anlayışı Türk kadınına ise kültürel olarak alışık oldukları tarz ile karşı karşıya getirmiştir. Geometrik kesimlerle geleneksel

giyimlerin daha işlevsel olması, kadınsı hatları belli etmeyen doğal ve rahat stil, Türk kadınının alışkın olduğu bir formu yansıtmaktadır. (Şahin 2016:381-386)

Resim 2- Osmanlı Kadınlar Alemi Gazetesi, 4.sayı 1914, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu.

20.yüzyılın başlarında (Resim2) dekolte günlük giysilerde kullanılmamakla birlikte gece elbiselerinde görülmektedir. Gece giysilerinde U, dörtgen ve kare yaka kesimleri, karpuz kollar, büzgülerle dökülen truvaklar, Prenses stili, minik dantel japone kolları, açık renk uzun eldivenler ile tamamlayan tarz uygulanmıştır. Kurdeleler, çiçekler, inciler, taşlar ile süslenmiş kumaşlar ve elbiseler dikkat çekmektedir. 1905 yılından itibaren bel çizgisinin göğüs altında bulunduğu S formu daha hafiflemiş, 1900 ila 1909 arasında korselerin de üniforma gibi kullanılmaya başlaması ile kadın silüeti ince uzun görünüme kavuşmuştur. (Dereboyu 2005:108)

20. yüzyıl kıyafet özelliklerine baktığımızda bu değişime etki eden unsurların teknolojinin gelişmesi, şehirleşme ve kadının toplumda aktif rol alması, ülkeler arası etkileşimin artması olduğu görülmektedir. Bu dönemde kadının hür ve eşit olma arayışları, çalışma ortamına girmesi kıyafetteki işlevsel ve rahat olma özelliğini ön plana çıkarmıştır. Yüzyılın kadın imajı güçlü kadın profilidir. Haliyle günlük hayatın her alanında kullanılabilecek, sosyal aktivitelerde rahatlıkla tercih edebileceği giysi dolapları hazırlanmışlardır. Kadının toplumsallaşması etkisiyle artık gündelik yaşam, parti, spor, balo faaliyetleri gibi kıyafet ve aksesuar çeşitliliğinin arttığı görülür.

a.b.b.a. Modaya Yön Veren Markaların Doğuşu

1900-1919 yılların ünlü tarzı ve modacıları Pagvin, Rouff Drieoll, Waison, Vernon, Madaleine Vionnet, ve Poul Poirent olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca 20. yüzyılın en önemli moda dergisi 1900 yılından sonra moda fotoğrafları yayınlayan “Vogue” olmuştur. “Femine” dergisi ise ünlü fotoğrafçıları ve illüstratörlerini bir araya getiren bir dergi olarak ön plana çıkmıştır. Thomas Burberry, 1902 yılında markalı gabardin paltosunu tasarlamıştır. 1900’lerden itibaren balenli korse giyimi devam etse de 1904 yılında sütyen kelimesi “Larousse” sözlüğüne girmiştir. 1906 yılında Guccio Gucci, Floransa’da aksesuar şirketi kurmuştur. 1907 yılında Albert Santos Dumont adlı bir pilot için özel saat tasarlanmıştır. Paul Poiret tarafından modacıların adına ilk parfüm tasarlanmıştır. Bununla beraber Poirent tarafından tasarlanan korse ise “Lala Montes” yani giyilebilen elbise olarak tasarlanmıştır. 1909 yılında uzun botlar moda olmuştur. 1910’da Leon Bakst Dia Chileu’in Rus dansçıları için çizdiği egzotik resimler modanın doğudan esinlendiğini gösterir. 1912’de Chanel, Deauville’de bir butik açmıştır. 1915 yılında Jeanne Lonvin, romantik çiçeklerle elbiselerini süsleyerek ün kazanmıştır. 1919 yılında Chanel mağaza açarak kısa etekli tenis kıyafetlerini tasarlamıştır. Diğer taraftan büyük beden kıyafet yapımı önem kazanmış, Erkeksi hatlar, yalın çizgiler, ensede toplanan mini topuzlar kullanılmaya başlanmıştır. Böylelikle Androjen kadın stiline ortaya çıkması ile feminen kıvrımlar terk edilmekle kalmamış, kızlar saç kesimini kısaltarak erkeksi görünüm vermişlerdir. Amerika’nın etkisi Avrupa modasında da kendisini hissettirmiş, pembe, beyaz, siyah ipekli giysiler, atkılı ayakkabılar giyilmeye başlandı. 1922’de Sonia Delauray Paris’teki atölyesinde geometrik desenler, sert renkli elbise ve kumaşlar tasarlamıştır. 1924’te Paris’te büyük beden mağazası açıldı. 1925’te Adele ve Edwardo Fendi’nin deri laboratuvarı Roma’da çalışmalarına başlamıştır. (Dereboyu 2005:112-113) 1927’de Salvatore Ferragamo İtalya’dan ayakkabı üretimine başlamıştır. 1923-1929 yılları arasında ise Charliston modaya damga vurmuştur. Bu modanın merkezi ise Paris’ti. Bu dönemin kıyafetlerini üretmeyi Gerber, Paquin ve Chanel başarmıştır. (Karlıklı ve Tozan 1999: 91)

a.b.b.b. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Değişen Kadın Modası

20.yüzyılın başında yaşanan teknolojik gelişmeler, seri üretim, kumaş teknolojisindeki ilerleme, fuarlar, butikler ve defileler ile gelişen moda, Birinci

Dünya Savaşı'nın etkisiyle duraklama yaşamıştır. (Dereboyu 2005:112) 20.yüzyılın ilk yarısında milliyetçiliğin ateşlediği bağımsızlık savaşlarına neden olduğundan bu döneme “felaket çağı” denilmiş, savaşta ölen erkekler ve savaş ortamıyla kadın statüsünde meydana gelen değişim tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kadın giyim ve modasını etkilemiştir. (Eşk 2018:1) Örneğin; savaşın öncesinde kadının sokağa ferace, çarşaf, yaşmak gibi tesettür kıyafetlerle çıkmaması toplumda ahlaksızlık olarak nitelendirilirken, yaşanan bu savaş ortamı ve kadın statüsündeki değişim, Osmanlı Devleti toplumunda Birinci Dünya Savaşı sonrasında, tesettürün ahlak göstergesi olmadığının kabul edilmesi önemli bir gelişme olarak görülür.(Kıranlar 2007:315) Felaket çağı olarak adlandırılan bu dönemde birçok moda tasarımcısının askere çağırılması, moda sanayisini etkilerken kadının toplumda edindiği rol ile savaşın etkisiyle kadın kıyafetinde etek boyları kısalmış, kıyafet fonksiyonelleşmiş, askeri üniformaların etkisiyle kadın ceket, manto tasarımları modada yerini almıştır. Kadın giysilerinde sade çizgiler hâkim olmuştur. 1915'te beden kısmı vücuda oturan belden çan şeklinde açılan giysiler moda olmuş ve yırtmaçlar ipek şifonla kapatılmıştır. 1916 yılında kadın kıyafetlerinde askeri stil kendini göstermeye başlamıştır. 1917 yılında ise Fransa'da olduğu gibi dünyanın birçok yerinde tuvalet giymenin, takı takmanın yasaklandığı görülmektedir. (Dereboyu 2005:112-115) Bu gelişmelerle birlikte Birinci Dünya Savaşı yıllarında moda, modern sanatlardan çokça etkilenmiştir. Süslemelerden arınmış net tasarım çizgileri taşıyan Bauhaus ve soyut şekiller, parlak renklerin hâkim olduğu “Konstrüktivizm” etkisini göstermiştir. (Şahin 2016:380-381)

I. Dünya Savaşı'nın moda üzerindeki genel etkisini değerlendirecek olursak kısıtlı imkanların olması, ekonomik yetersizlik ve kaos ortamıyla moda daha düz ve net çizgiler içermiştir. Süsten aksesuardan arındırılmış kıyafetler tasarlanmıştır. İşlevselliğin ön plana çıktığı rahat kıyafet stilleri benimsenmiştir. Bu gelişmelerin aslında toplumsallaşan kadının toplumdaki işlevi ve kendi rüştünü ispat edebilen kadınların, erkeklerin yaptığı pek çok iş alanında yer edinmesinin etkisiyle dönemin kadın hareketleri fikir ve çalışmalarıyla örtüştüğü de görülmektedir.

a.b.b.b.a. Kadın Giyimindeki Değişim

1900'lerde savaş öncesi oryantalizm etkisi kıyafetlerde görülürken sömürge devletlerinden getirilen Uzak Doğu esintileri de modaya yansımıştır. Modacı

Poirent 1909'da bedeni özgür bırakan oryantalist stilini önermiştir. (Şahin 2016:182) 1920'lerde kadınların düşünsel anlamdaki özgürleşme eğilimleri sosyal hayatta ve spor aktivitelerinde aktif rol almaları modayı da etkilemiştir. 1920'lerde kadın silueti dar kalça ve uzun bacak boyuyla modern görünüme yakınlaşması kadının hür ve eşit olma isteğinin modaya yansması olarak nitelendirilir. Savaş sırasında çalışmak ve savaşmak zorunda olan kadın rahat hareket edeceği kıyafetleri tercih ederken savaş sonrasında dar, uzun, bol kadınsı kıyafetleri yine tercih etmiştir. Zamanla Victoria tarzının koyu renk ve ciddi kıyafet anlayışına başkaldırı olmuş, modern, minimalist sitili oluşturmak için vücudun yüzeyi kontrast renk ve şekillerle bölünmüş dikdörtgen biçimli formlar görülmüştür. Bu tarz, seri üretimle modada geniş kitlelere yayılmıştır. Kısa düz kesimli elbiselerin altına bantlı ayakkabılar 1920'li arda tercih edilen model olmuştur. Yine bu dönemde kloş şapkalar, örgü kumaş spor giyimleri tasarımda yerini almıştır. 1920'li yıllarda kadın silüetini kıvrımlarının gizlendiği düz ve kare formlu görünimleri yansıtan kıyafetlerde moda da yerini aldı. Gece giyiminde bele kadar inen sırt dekolteli elbiseler giyildi. Vizon, samur ve kıymetli kürklerle, saten, atlas ve kadifeden yapılan gece pardösüleri kolları ve yakaları süslemede kullanıldı. Tek parça elbiseler moda olurken elbiselerde votka kaldırılıp düşük omuzlar tercih edilmiştir. Altın ve gümüş işlemler gece kostümlerinde dikkat çeker. Gece kostümlerinde asimetrik stiller, püskül, tüy ve saçaklar göze çarpar. Giysilerde smokslar, büzgüler, pileler, pul boncuk işlemleri, büyük düğmeler, kordonlar, kat kat büzgüler, drape ve fiyonklar kendini gösterir. (Dereboyu 2005:110)

Bu dönemde modayı etkileyen önemli unsurlardan biri spor faaliyetleri olup ilk golf giysileri ve ilk mayolar bu dönemde görülür. Golf giyiminde uzun etekler yerine kadınlar golf pantolonlarının üzerine diz hizasında kısa etekler giymeye başladı. Mayolar ise daha az gösterişli, rahat yüzmeyi sağlayacak şekilde tasarlandı. Tek parça olarak mayolar ve kadına su içinde rahat hareket etmeyi sağlamıştır. (Berksü 2021:19) Chanel kumaşları yine en çok kullanılan kumaş türü olmuştur. Triko ve koton kumaşlar moda olmuştur. Güney Amerika, Batı Afrika, Doğu Avrupa gibi kültürlerden alınan dekoratif motifler, batik kumaşlar moda da yerini almıştır. 1922 yılında Oxford Üniversitesi öğrencilerinin renkli, dar kesimli, geniş bol paçalı pantolon giymeleri yeni bir stili başlatmıştır. Kısa küt kesimli düz ve dalgalı saçlar

popüler olmuştur. Garçone saç modeli benimsenmiştir. Kadınlar Charliston modası ile pantolon giymiştir. (Dereboyu 2005:110-123)

Resim 3-Kadınlık Gazetesi, 2.Sayı 1914. Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu.

Dönemin gelinliklerinde ise etek boyları bileğe kadar kısalmış, 1900'lerin aksine abartılı durumdan sade bir görünüme geçiş sağlamıştır. Ceket etek sitili sade gelinlikler devrim niteliğinde değerlendirilmiştir. Bel hattı göğüs altına çekilmiş, kalça normal görünümde normal ölçülere inmiş. Resim 3'te görüldüğü gibi gelinlikler düz tül veya organze duvaklarla tamamlanmış. 1925'ten sonra gelinliklerde nakışlarda artış görülmüş. Duvaklar üçgen, yuvarlak, dikdörtgen uzun kısa olarak tasarlanmış, nikahlar da geniş şapkalar modada yerini almıştır. (Dereboyu 2005:110-123)

Resim 4- 20.yy. Baş Gelinlik, Sadberk Hanım Müzesi, 2024.

20. yüzyılın başında Osmanlı'da gelinlik ise Resim 4'teki gibi Şeker pembesi saten üzerine işleme yapıldığı görülür. İşlemede model olarak sırma ile bitkisel motifler kullanılmış. Avrupa modasına uygun etek ve bluz şeklinde iki parçalı gelin kıyafetidir.

a.b.b.b.b. Kadın Aksesuarlarındaki Değişim

1900'lerdeki minik çiçek bukleleri ile iki yandan toplanan gelin başları, uzun eldiven, beyaz çoraplar ile zarif bir görünüm ortaya koymuştur. Makyajda ten renklerine uygun pudra kullanılarak doğal görünüm verilirken, gözlerde sürme kullanılmıştır. Savaş döneminin etkisiyle gerçek mücevherlerden taklit mücevherlere geçilmiştir. 1920'lerde ellerde büyük otriş ve tüy yelpazeler kostümlerin ayrılmaz parçası haline gelmiş. Eski mısırlıların kutsal böceği şeklindeki mücevherler ve lotus çiçeği motifleri modayı etkilemiştir. (Dereboyu 2005:116)

Resim 5- Osmanlı Kadınlar Alemi Gazetesi, 3.Sayı, 1914, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu.

Kadınlarda şapka kullanımı (Resim 5) 17. yüzyılın sonuna doğru olup 18. yüzyıla gelindiğinde kişinin sosyal durumunu yansıtan obje olmuştur. Gösterişli şapka kadının sosyal statü ve derecesini gösteren bir aksesuar olmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde şapkalar, kurdeleler ve kuş tüyleri ile süslenirken boyutları da büyümüştür.

Resim 6-Osmanlı Kadınlar Alemi Gazetesi, 1.Sayı, 1914, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu.

İskarpınler (Resim 6) ayakkabı modasında önemli bir yer tutarken kıyafeti tamamlayan önemli aksesuar olmuştur. Kadın şemsiyeleri zengin ve zarif dantellerle süslenirken özellikle Türkiye’de Cumhuriyetle birlikte davetlerde giyilen tuvaletlerin tamamlayıcı unsuru olmuştur. (Tekir 2020:570-571)

Sonuç olarak; moda kavramını insanlar, insanların içinde yaşadığı yakın çevreden, dünyadan ve yaşanan olaylardan bağımsız değerlendirmek doğru sonuca götürmeyecektir. Moda geçmişten izler taşımakla birlikte, ortaya koyduğu tasarımlar ile toplumlar hakkında bilgi verir. Toplumların arasındaki benzerlikler ve farklılıklar hakkında bilgi sunar. Farklı dönemlerdeki moda olayı, sadece o devrin zevk ve estetiğe bakış açısını değil o toplumların siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik durumunu da yansıtır. Bu unsurlardan birinin değişmesi insan hayatının her yönüyle değişmesine etki eder. Moda, insan hayatından bağımsız olarak değerlendirilemediği için moda da bu durumdan etkilenir. Geçmişten taşıdığı izleri yenileyerek zamanı yakalar ve güncel olanı tasarımları ile ifade eder

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 20. YÜZYILA KADAR OSMANLI KADINLARINDA GİYİM-KUŞAM VE MODA

Giyim-kuşam, toplumsal yapının görünür yüzü olması sebebiyle, bir toplumun içinde yaşadığı coğrafyanın sosyal ve kültürel yapısından, örf ve adetlerinden, ekonomik koşullarından, sahip olduğu değer yargılarından etkilenecek olduğu için toplumun en önemli ve doğal yansımalarından biridir. (Aysal 2011:3)

Giyim hem maddi hem manevi kültürün unsuru olarak ortaya çıkar. Giyim, maddi kültürün gözle görülebilen en kolay unsurudur. Farklı kültürlerle etkileşim halinde iç içe yaşamaktadır. Giyimin bir toplumun sahip olduğu zihniyet yapısından, ahlak ve estetik anlayışından, sosyal değişimden ve sosyal değişimin hızından, coğrafi yapısından, iklim özelliklerinden, kültürel yapısından izler taşıdığını görmekteyiz. Osmanlı'da giyim kuşam Orta Asya Türklerinin izlerini taşımış ve zamanla devletler arası etkileşim ile değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Göktürklerin kullandığı çarık, çakşır, kaftan, çizme gibi kıyafetlerin Tanzimat devriyle birlikte Osmanlı Devleti başkenti olan İstanbul başta olmak üzere liman şehri olan İzmir gibi batı ile etkileşimin fazla olduğu şehirlerde terk edilmeye başladığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Osmanlı döneminde kadın giysilerinin belli kültürel özelliklere ve kültürel belirlemelere göre ve zaman içinde devletin yasalarla müdahalelerine göre anlam kazandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Türk kumaşlarının dokusu, rengi, deseni, işleme, kalite olarak dünya kumaşçılığı içinde önemli bir yere sahip olmuştur. (Apak vd. 1997:1-13)

Moda, toplumların uygarlık gelişmeleri, gelenek ve görenekleri, ahlak anlayışlarının yanı sıra ekonomik koşullar ve teknolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin; İslam dünyasında kapanma, açık olma özelliği ile bilinen cariyelere, yani kadın kölelere karşı, kadınların dini gerekçelerinin yanında, aynı zamanda özgür olmanın bir göstergesi olarak görülmüştür. Hatta Kuzey Afrika ve Arap Yarımadasındaki örtünme anlayışı etkisinden dolayı Osmanlı Devleti'nde çarşafın yaygınlaşmasının, kadınların cariyelerden ayrıldığı bir göstergesi olarak ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Modern dönemde ise bu bakış açısının farklılaşarak tarih içinde kölelere ve cariyelere has açık kıyafetlerin bir nevi modernliğin ve çağdaşlığın simgesi haline geldiği ifade edilmektedir. (Şenol 2018:240) Bu değişen

görüşlerin temelinde teknolojik, toplumsal, kültürel ve psikolojik unsurların olduğu yadsınamaz. Diğer bir ifadeyle hangi dönemde kadına nasıl bakıldığı ya da kadının hangi zamanda, hangi koşulda, hangi şekle girmesi gerektiği dönemin siyasi, sosyal, kültürel, dini ve teknolojik unsurlarından etkilenecek değişime uğradığı görülmektedir.

Giyinme konusunda moda; kişilerin bireysel tercihlerini, bireyselliklerini ve başkalarından farklı oldukları yönleri ortaya çıkarmasına rağmen, diğer açıdan da kişilerin kendisiyle benzer giyim tarzına sahip kişilerle bulunması nedeniyle kişilerde “bir gruba sınıfa aitlik” duygusunu da ortaya çıkartmaktadır. (Öndoğan Z. ve Öndoğan E.N. 2021:11)

Eski Türklerde hayatlarının büyük bir kısmının at üstünde geçmesinden ve göçebe yaşam tarzının da getirdiği şartlardan dolayı kıyafetlerde dayanıklılık ve kullanışlılık önemli olmuştur. Bozkıra en uygun elbise tipi pantolon ceket idi. Kişi ancak at üstünde böyle rahat edebilirdi. Ayrıca bu durum kıyafetlerinde kullandıkları motiflere de yansımış, Romalılar keten gömleği ilk defa Hunlardan öğrenmişlerdi. Hazar prensesi Çiçek, Bizans Sarayına gelin olduğunda Türk tipi imparatoriçelik elbisesi “Çiçekon” Bizans kadınları tarafından görülüp orada da moda olmuştur. (Barbarasoglu 1995:92)

Resim 7- Kızların Baş Tuvaleti,
Sevin, 1973, s.11

Resim 8- Hotoz,
Topkapı Sarayı Fatih Albümü, Sevin s.23

Doğu Türkistan'ın Turfan şehrinde eski adıyla Karahoça'da eski Türk yazı ve sanat eserlerinin keşfi ile elde edilen bilgiler doğrultusunda Orta Asya Türk kıyafeti şu şekildeydi; geniş yenli, sedef renkli yerlere kadar uzun elbise ve elbisenin ilikleri ile düğmelerini kapayacak şekilde boydan bir kordon ve altında geniş bir püskül vardır. Yine Uygur hanımları bu tarz kıyafetin üzerine hotoz kullanmışlardır. Saçları önden kaküllü, şakaklarından zülüflü, ince örgülü saç tuvaletleri Avrupa etkisi görünene yani 19. yüzyıla kadar varlığını korumuştur (Resim 7). Türkler İslamiyet'i

kabul etmeden önce farklı inanışlar benimsemiştir ve Hristiyan Türk kızları ve kadınları bol yeşil entariler giymeyi genellikle tercih ederken saçlarını ise Budist Türk kızlarından farklı olarak saçlarını yandan tarayıp arkasına atmışlardır. Bu durum aslında 7. yüzyılda da dinin kıyafet üzerindeki etkisini göstermektedir. 8 numaralı resimde de görüldüğü üzere Türk kadını kâküllü olup saçlarını arkadan ikiye bölmüş iki tarafa sarkıtılmış, sırma bağlarla bağlanmıştır. Bu başa takılan tepeliklere bugün Anadolu’da etrafına çeyrek liralara ya da pullar takılı şeklinde rastlanmaktadır. Bu durum kültürel aktarım yoluyla Türk kıyafetlerinin günümüze yansımalarıdır. Türk kıyafetleri, Türklerin İslamiyet’in kabulü ile çok fazla değişime uğramamıştır. Özellikle Orta Asya bölgesinde kıyafetlerinde geleneklerini korumayı başarmışlardır. Türk zevklerini geliştirerek kullanmışlardır. (Sevin 1973:5-27)

Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya geliş süreci ve İslamiyet’in kabulü gibi önemli süreçlerden geçmiş ve bu olguları yaşarken farklı topraklarda farklı din ve kültürlerle etkileşim yaşamıştır. Bu sürece rağmen Türklerin Anadolu’ya geliş ve Beylikler Döneminde Türk kadını kıyafetinde kültürel devamlılığı sağlamıştır. Kadınlar konumlarına uygun olarak başları örtülü, yüzleri açık ve peçesizdir. Kıyafetleri altta şalvar, iç entari ve üste giyilen kaftandan oluşmaktadır. Kaftanlarındaki göze çarpan belirgin özellik elbiseyle bütünlük oluşturan “tiraz” denilen süslü bantlardır. Bu süsleme sanatının Mısır’da da görülmesi İslami etki olarak yorumlanırken Selçuklu Devleti’nde de görülmüştür. Yine bu kıyafet dönemin beyliği olan Osmanlılarda da görülmekle birlikte Osmanlı kadın kıyafetlerinde tiraz denilen süsleme bantları görülmemektedir. (Demir 2015:54)

Osmanlı tarihinin ilk iki yüz yılı bir yayılma ve genişleme dönemidir. Siyasi ve kültürel açıdan hızlı bir gelişme göstererek topraklarını genişletme döneminde idaresi altına aldığı ülkelerin kültürlerinin yanında giyim tarzlarının yayılmasında da etken olmuştur. Osmanlı kültürel düzeni saray ve halk olmak üzere iki farklı temele dayanmaktadır. Bütün sanat dallarında olduğu gibi dokuma alanında da saray, Enderun nakkaşları zamanın saray beğenisine göre resim ve desenleri oluşturmuşlardır. Osmanlı sarayında işleme sanatı önemli bir yer tutmaktadır. Özel tezgâhlarda dokunan kaliteli kumaşlara çok sanatlı el işlemleri yapılmıştır. Sarayın sanat yönündeki gereksinimleri Enderun’a bağlı Ehl-i Hiref ocakları tarafından karşılanmıştır. (Apak vd 1997:13)

Genel olarak Osmanlı Devleti'nde kadın; iki şekilde ifade edilmiş, birincisi, yetkin, mütevazı hanımefendiler, ikincisi ise baba veya koca baskısı içerisinde olup hareme sıkışıp kalmış kadın olarak. Yine Osmanlı devletindeki kadının; kentli, saraylı, Müslim, gayrimüslim ve kırsal kesimiyle uyuşan bir yapısı olmamıştır. Osmanlı toplum yapısı içinde tek bir kadın tipinden söz etmek yanlış olur. İncelendiğinde, zamana, yıllara, bölgelere ve dini inanç yapısına göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. (Atalay 2020:11)

Osmanlı döneminde İstanbul'da yaşayan kadınların evin dışına çıkması pek hoş karşılanmadığından kadınlar kendilerine bolca vakit ayırabilmiş ve sağlık, güzellik ve giyinmeyle ilgilenebilmiştir. İstedikleri zaman evlerinde bulunan hamamlarda yıkanıp süslenip eşleri için hazırlanmışlardır. Çocuk doğurmak ve bakmak kendi görünüşlerinin ve evlerinin güzelliğiyle uğraşmak, misafirleriyle vakit geçirmek, kahve ve sigara içmek kadınların ev yaşamının vazgeçilmez uğraşları olmuştur. Ayrıca kadınların pahalı ve şık elbiseler içerisinde takıp takıştırdıkları mücevherlerle misafirleri karşılamaktan mutluluk duydukları ifade edilmektedir. (Erkoç 2010:25)

Osmanlı Devleti giyim ve kuşamı, çok uluslu yapısının doğal bir sonucu olarak sosyal, ekonomik, dini bir ayırıştırma aracı ve kimlik belirleyici bir unsur olarak ele almıştır. Dolayısıyla kılık ve kıyafet, kişinin dinini, mesleğini, sahip olduğu statü ve hatta ait olduğu sosyal grubu gösteren bir araç haline gelmiştir. Bu bağlamda Osmanlı kadın giyiminde zaman içinde entari, şalvar ve gömlek ile ceket ve etek olarak üç tip kıyafet kullanılmıştır. Sokağa çıkan kadınlar kıyafetlerini ferace veya çarşaf ile tamamlamışlardır. 17. yüzyıldan itibaren kullanılan yaşmak, kadınlar tarafından 19. yüzyılda da yüzlerini örtülmesi için kullanılmaya devam edilmiştir. 19. yüzyılda Feraceler tozpembe, açık yeşil, havai mavi gibi uçuk renkte yapılan bol bir giysidir. Evde modası pek değişmeyen şalvar giyilmiştir. Müslüman kadınlar çarşaf ve peçe altında iken başka dinlere mensup kadınların nispeten daha rahat elbiseler giydikleri görülmektedir. (Aysal 2011:5)

Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi gücünü diğer devletler karşısında hissettirdiği dönemler aynı zamanda giyim-kuşam ve yaşayış tarzıyla seyyahların en fazla dikkatini çeken dönem olmuştur. (Barbarasoğlu 1995:99) Bu bilgiye dayanarak Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde her alanda olduğu gibi kadın kıyafetinde de modada da Avrupa için örnek teşkil ettiği ve seyyahlar

tarafından da Avrupa'da dile getirildiği görülmektedir. Genişleyen Osmanlı coğrafyasıyla Avrupa'nın da Osmanlı üzerinde etkisi kaçınılmaz olmuştur. Osmanlı kadın kıyafetlerinde devirlere göre ortaya çıkan farklılıklar olmakla birlikte kadın kıyafetindeki ilk esaslı değişiklik en eski kadın kıyafeti olan şalvar ve gömleğin bırakılarak yalnız entari giymeye başlanmasıdır ve değişikliğin temelinde Avrupa tesirleri bulunmaktadır. Kıyafetlerin seyrini takip etmekte en önemli vesikalar padişah albümlerinde yer alan minyatürlerle yabancı ressamların yapmış olduğu resimlerdir. Elbisenin Kanuni Sultan Süleyman zamanında saraya girdiği zannedilmektedir. Bunun en kuvvetli delili ise Hürrem Sultan'ın elbise ile yapılmış resmidir. (Taşçıoğlu 1958:22)

16. yüzyılda Osmanlı sarayında, akma, hesap iğnesi, sarma sıraları, Slav iğnesi ile kordon tutturma, aplike, metal plaka ve boncuk işi çeşitlemeleri ile yapılmış küçük esprilerle ve bordür çizgileriyle donatılmış süslemelere rastlanmaktadır. Bu yüzyılın işlemelerinde sadelik ön planda tutulmuş, en fazla kırmızı, yeşil, mavi ve krem renkleri kullanılmıştır. 17. Yüzyılda da 16. yüzyılda yapılan işleme türleri devam etmiş nakış türü ve malzeme seçiminde çizgiye hareket kazandırmak amaçlanmış yuvarlak hatlara elverişli sarma, Maraş işi (sim sıkma, sim yürütme) iğnelerinin uygulanması ile çizgiyi işleyerek renklendirmede daha gerçeği yakalayabilecek kum iğnesi ve gölgelemede balık sırtı iğneleri bilinçli bir yaklaşımla kullanılmıştır. 17. yüzyılda motiflerin şekilleri değişmiş olsa da sadelik ön planda tutulmuştur. Yine kırmızı, yeşil, mavi renkler kullanılmış sarı ve krem renkler yardımcı renk olarak kullanılmıştır. 16. ve 17. yüzyılda kullanılan nakış türleri dolgulu hesap, Türk işi, ince iş, düz pesent, verev pesent, zerduz, sıрма işi, simli ve sırmalı sarma (Maraş işi), balık sırtı, tel sarma ve aplike işleridir. (Apak vd. 1997:44)

18. yüzyılda Avrupa'daki ilerlemelerin ve etkilerinin belirgin bir şekilde hissedilmesi Türk işleme sanatına da yansımıştır. Avrupa işleme desen katalogları işlemecilikte Batı etkilerini güçlendirmiştir. 18. yüzyıldan kalan kadın kıyafetleri doğu ile batı kültürü arasında bir geçiş sergilemektedir. Motiflerde peyzaj hâkimdir. Çiçek, kıvrık dal, meyve, fiyonklar, vazolar göze çarpmaktadır. 19. yüzyılın en tipik işlemleri beyaz kumaş üzerine yapılan sarma sıraları (ajur) susma ve mercimek ajur bileşimleriyle oluşan Antep işi çeşitlemeleridir. Mine, orkide, sarmaşık gülü, leylak, başak, asma yaprağı, kavun, karpuz salkım söğüt gibi bitkisel bezeme türleri

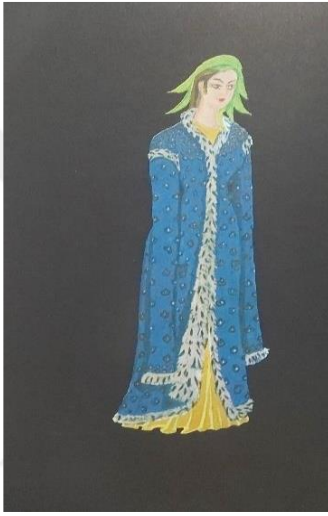
motifler olarak kullanılmıştır. 19. yüzyıl işlemelerinde mercan rengi, kiremit rengi, kırmızı, bordo, sıklamen, leylak rengi, kahverengi, siyah, gri gibi pek çok renkte kullanılmıştır. Bu yüzyıl renklerin özgür bir anlayışla kullanıldığı çeşitli konuları ve geometrik formların eşsiz buluşlarıyla uygulandığı çok zengin bir renk kompozisyonu oluşturmaktadır. (Apak vd. 1997:44)

1.1. Klasik Dönemde Osmanlı'da Kadın Giyim-Kuşamı ve Diğer Kültürlerle Etkileşimi

Osmanlı kadınının bu dönemdeki kıyafetini, kıyafetteki çeşitliliğini ve değişikliğini belirleyen hususlar sosyal durumun ifadesidir. Kadın kıyafeti modasını kapsayan faktörler iki ana hususta belirtilirse eğer; kadınla erkeğin sosyal hayattaki ayrımı ve kadının aile dışında sosyal hayatta aktif rolünün olmamasıdır. Bu hususların maddi işaretleri olarak harem, çarşaf ve peçe de kadın kıyafetini ve modasını çevreleyen engellerdir. (Taşçıoğlu 1958 s: 14)

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan İslam, Hristiyan, Musevi gibi farklı dini toplulukların kendilerine özgü giyimleri bulunmaktadır. Ayrıca saraylıların, esnafın, askerlerin ve din adamlarının da özel giyim tarzlarını yaş, cinsiyet, rütbe gibi etkenler etkilemiştir. Bölgesel özellikler, ekonomik koşullar ve nerede ne zaman giyileceği gibi koşullarla ayrılık gösteren Osmanlı kadının giyimi çeşitli parçalardan oluşmaktadır. Bunlardan entariler; şalvarla giyilenler ve şalvarsız giyilenler şeklinde ayrılır. Şalvarla giyilenler “üç etek- üç peşli” ve “iki etek- iki peşli” diye anılan elbiseler, kadın giyiminin en eski örneklerindendir. Şalvarsız giyilenler ise; tek elbise biçimine dönüşmüştür. “Peşsiz entari” veya “bindallı” denilen giyimler çoğunlukla atlas ve kadife kumaş üzerine sırma işlemelerle bezenerek süslenmiştir. Büyük kentlerde uzun etek ve ceketler giyilmiştir. Peşli entarilerin ya da şalvarların üzerine cepken giyilmiştir. Kadın sokak giyimlerinin en eskisi feracedir. Feracenin üstüne iki tülbent parçasından oluşan mahreme ya da yaşmak örtülür. Genç kız giyimi ise; içe bürümcük elbise bol etek ve üzerine kürk giyilmiştir. Kürkler göğüsten omuza sırma işlemelidir. Diğer kısımları pul pul sırma mücevher veya inci işlemelerle süslenmiştir. Sokakta Müslüman ve gayrimüslim kadınların ayırt edilebilmesi için dinsel farklılık ve dini inanış gereği Müslüman ve gayrimüslim kadının kıyafetinde renk ve şekil farklılıkları olmuştur. Ferace ve ayakkabılarını statülerini belirleyici renklerde giymeleri öngörülmüştür. Müslüman kadınlar sokakta sarı çetik pabuç, gayrimüslimler ise siyah ve koyu renklerde pabuç

giymek zorunda bırakılmışlardır. Ferace renklerinde de ayırım yapılmıştır. Müslümanlar kırmızı mavi yeşil gibi renkler kullanmışlar, gayrimüslimler ise daha açık renk feraceler giymişlerdir. Özellikle de yeşil renk giymeleri yasaklanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren ferace, yaşmak ve peçeli kadınlara rastlanmaktadır. Ferace bedeni ve kolları bol önde açık ve eteği yere kadar uzanan yakasız bir giyimdir. Yazlık olanı ipekliden kışlık olanı ise yünlü kumaşlardan yapılmıştır. 16. ve 17. yüzyıl boyunca ferace modellerini bir değişiklik olmamıştır. 18. yüzyılın başından itibaren Kadın ferace ve yaşmaklarında değişim başlamıştır. (Apak vd. 1997:97-102)

Resim 9- Sevin, 1973

Resim 10- Sevin, 1973.

Resim 11- Sevin, 1973

Resim 12- Sevin, 1973

Verilen bilgiler doğrultusunda I. Murad döneminde ağaç altında sevgilisiyle buluşmaya çıkan taze (körpe genç kız), Fatih albümünde ayrı ayrı renklerde fakat aynı kalıptan çıkmış iki resimden olan 9 ve 10 nolu resimler ile 11,12 nolu resimler incelendiğinde; eski resimlerde sevgilileri ya bir ağacın iki tarafında karşı karşıya yahut bir sedirin üstünde yan yana çizmek nakkaşların eski âdetidir. 9 nolu resim kız 10 nolu resim ise sevgilisi olan lacivert kürk yakalı kab giymiş elbisesinin ortası sırma işlemeli içinde çakşırı olan gençtir. 11 nolu resim sevgililere gözcülük eden 12 nolu resimdeki bayanla konuşur vaziyetteki kişi resmedilmiştir. Anadolu beyliklerine ait olduğunu tahmin ettiğimiz 9 nolu resimde kız başına içi sarı, dışı yeşil bir örtü atmış. Saçları arkasında örülü gibi duruyor. İçinde sarı bürümcükten bir entari var. Bol etekleri katmer katmer kürkün altından çıkıyor. Takım kürkünün kabı lacivert olup göğsünden omuzlara doğru sırma işlemeli, değerli taşlarla süslenmiş, omuz ve koltuk altına kadar kakım kürkle bezenmiş elbise giymiştir. Diğer kısımları pul pul sırma ve mücevher veya ince işlemeli, omuz başları koltuk altına kadar fır dolayı kakım kürkle çevrilmiş kolun yen (Yen: TDK ya göre: Elbise kolunun üzerine gelen kısmı. Giysi kolu.) ağzı diz kapaklarından aşağı kadar uzanıyor. Kendi kolları ve elleri ya yenin içinde yahut elbiseyi pelerin gibi omzuna almıştır. Bu tür uzun kollu elbiselerin koltuk altındaki yırtmaçlarından kolları çıkarıp uzun yenleri arkaya atmak modası da asırlarca devam etmiştir. Bu kıyafet harici kıyafet olacak ki kızın yüzü de açık olup İbn-i Battuta'nın 14. asır başında, "Türk kadınları erkeklerden kaçmıyor, erkekli, kadınlı oturuyorlar; erkekleri kadınlarına kul köle gibi hizmet ve hürmet ediyor" tarzındaki sözlerini teyit ediyor. Bu kızın arkasında da iki kadın figürü vardır ki (11 ve 12 nolu resim) onların da sokak kıyafetleri giymiş oldukları halde yüzleri açık olarak sevgililere gözcülük ettiği tespit edilmektedir. 11 nolu elbise giyen kadının kıyafeti sincap kürk kaplı üstlük, dıştan bağlı başörtüsüdür. 12 nolu elbise giyen kadının kıyafeti yırtmaç kollu yeldirme ve dıştan bağlı başörtüdür. (Sevin 1973:58-60)

Osmanlı'nın kuruluş dönemine kadar kadınların yüzlerini örtmedikleri, ilk kez yüzlerini I. Murat'ın saltanatı zamanında örttükleri ileri sürülmektedir. I. Murad'ın saltanatı döneminde kadınların yüzlerini örtmesine sebep olan hadise kaynaklarda şu şekilde zikredilmektedir; Karamanoğlu Alaüddin'in Hamidoğlu İlyas'ın topraklarına saldırıp katliam ettiğinde burada bulunan kabileler Osmanlı bölgesine firar etmişlerdir. Osmanlı, bunları temiz ve uslu görüp Bursa'ya

yerleştirmiştir. Bu kabilenin kadınları güzel oldukları için herkes temaşa etmeğe (hoşlanarak, beğenerek izleme) başlayınca ulemalar tarafından bu kabile kadınlarının yzlerinin siper edilmesi emredilmiştir. Bu sebepten ne zaman dışarı çıksalar kabile hatunları yzlerini siper etmişlerdir. Fakat bu daha sonradan Osmanlı kadın ve kızlarının da hoşuna gitmiş ve Osmanlı kadınlarında da yaygınlaşmaya başlamıştır. (Pürmüslü 2020:64) Kaynaklardaki bu bilgilere bakıldığında aslında Osmanlı'da kadınların peçeyi kuruluş döneminde bir zorlama ve baskı yzünden ya da zorunluluktan değil kendilerini güzelleştirmek, peçeyi estetik ve güzel buldukları için beğenip diğer kadınlara imrendiklerinden dolayı kendi tercihleri doğrultusunda örtüğü bilgisi çıkmaktadır.

Resim 13- Başlık,
Sevin 1973, s.63

Resim 14- Eleğek-Kırğız
Türk Kadın Başlığı
Kırım Haber Ajansı, 2023.

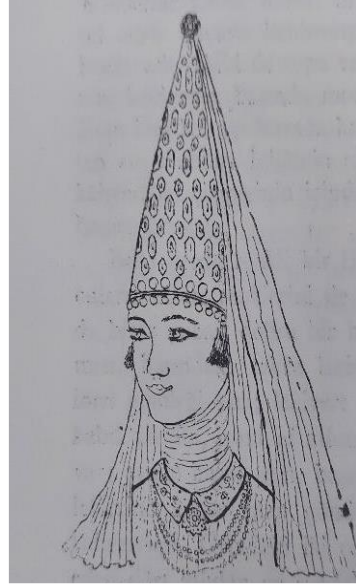

Resim 15-Kırğız Kadın
Türk Başlığı,
TRT AVAZ, 2015.

Yıldırım Bayezid döneminde Türk kadının dışarı başlığı ise şu şekildeydi; özellikle başlık (Resim13) hala Türkistan'da (Resim 14 ve 15) Kırğızların arasında giyilmektedir. Kıyafetnamede (Resim 13) başlığın muhtelif krokileri çizilmiş, kadın istediği zaman siperi gözlerinin üstüne indirip arzu ettiği zaman ise yukarı kaldıracılmekteydi. Başlığın kenarı bir buçuk santim kalınlığında dört sıra şeritle üst üste çevrilmiş olup tepesi 20. asır Osmanlı zabitlerinin giydiği kalpakların tepesi gibi merkezde toplanan sırma atıklarla süslü idi. Ensesinden boynuna doğru ince bir tülbent boynunu kapatmakta, fakat yaşmak gibi yzün yarısına kadar çıkmamaktadır. Gözün yarısını kapatan yaşmak Türkiye'de 17. asırda kullanılmaya başlanmıştır. (Sevin 1973:62)

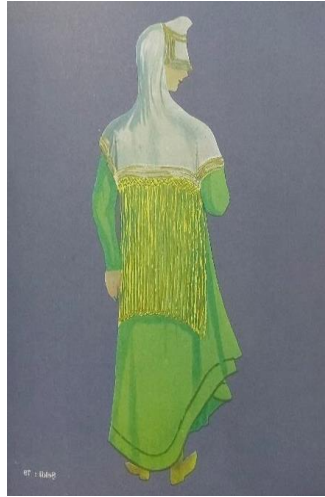

Resim 16-Hotoz, Sevin, 1973

Resim 17- Hotoz, Sevin, 1973

Başörtüsü (16 nolu resim) yüksek bir hotozun üzerine örtülmüş, siperin kenarları işlemeli ve tepelik üstüne sarılmış olduğu görülür. Bu şekilde başlıklar 15. Yüzyılda Fatih devrinde erkeklerin üzerine sarık sardıkları külaha benzetilmektedir. 17 nolu resimde külaha sarılı süslü başörtüler kadın giyiminde gelinlerde başlık olarak kullanılırdı. Günümüzde bu tarz başlıkları Kırgız kadınları hala kullanmakta olup gelinin servetine göre baştan aşağı mücevherlerle ve pullarla süslenirdi. Külahın tepesine dua bir elmas iğne ile iliştilirdi. (Sevin 1973:63-65)

Resim 18- Sevin, 1973

Resim 19- Sevin, 1973

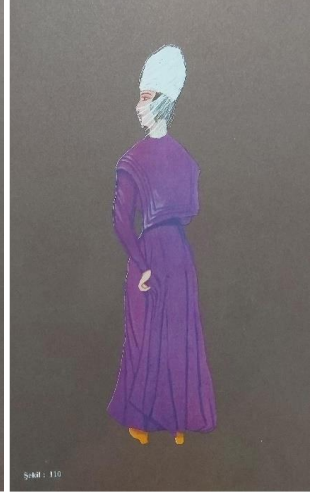
Resim20-Sevin, 1973

Resim 21- Sevin, 1973

Resim 22- Sevin, 1973

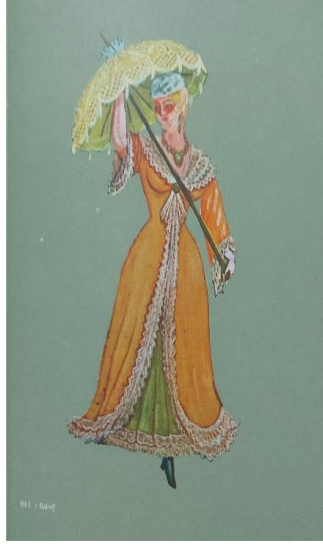

Resim 23- Sevin, 1973

14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar ki süreçte kadın başlıklarında ve uzun yakalı feracelerde resimlere bakıldığında şu şekilde bir değişim görülmektedir, 19 ve 20 nolu resimler incelendiğinde dar elbisenin önünde sık düğmeler göze çarpmakta ve yen, ağzı eldiven gibi elin üzerine sarmaktadır. El üzerine sarkma durumu 21 ve 22 nolu resimlerde de görülmektedir. En üstte yakadan bir iğne ile bağlı Roma togalarını andıran bir harmaniye veya üstlük vardır. 19 nolu resim, 17. yüzyılda 1860 tarihli Silvestre'nin albümünde bulunan, üzerinde tarih olarak belirtilen ilk yaşmaklı resimdir. Bu tarihe kadar eski Türk minyatürlerinde ve yabancı ressamların resimlerinde yaşmaklı kadın resmi görülmemiştir. (Sevin 1973:62-63) 19 nolu resimde ferace bele kadar sık düğmeli olup altında kırmızı işlemeli elbise görülmektedir. Yaşmağı ise süslü olup hotozun üzerinden geçirilerek bağlanmış ve uzun olan kenarı arkaya sarkıtılmıştır.

Resim 24- Sevin, 1973

Resim 25- Sevin, 1973

Resim 26- Sevin, 1973

24, 25 ve 26 nolu resimlere bakıldığında ise zamanla yaşmakların incelendiği ve şemsiyenin yüzü kapatmak için süslü bir aksesuar olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki resimler incelenip karşılaştırıldığında dört asır içinde feracenin ve onları tamamlayan yaşmakların nasıl bir dönüşüm ve değişim geçirdiği anlaşılmaktadır.

16. yüzyılda yerli dokumalardan yapılan çeşitli renk ve desendeki kadın kıyafetleri Avrupalıların hayranlıklarını kazanacak boyuttadır. Kadın kıyafetleri ayak bileklerine kadar uzun iki katlı dikilmektedir. Kıyafetleri önden açık bırakılmıştır. Kıyafetlerde düğmeler kullanılıp bele kadar kapalı, yakalar açık ve belden kuşaklar sarılmıştır. Kadın sokak giyimleri yeldirme ve feraceler şeklindedir. Osmanlı kadını aksesuara önem vermiş; gerdanlıklar takmış, saçlar uzun ve arkadan omuzlar üstüne düşürülmüştür. 16. yüzyıldan Tanzimat dönemine kadar olan zamana kapalı devir denilmiştir. Nedeni ise kadınlar için çıkarılan bütün emirlerde daima kadından kapalı kıyafetler giyilmesi istenmesidir. (Apak vd. 1997:107) Şeriat ve ahlak adına kadın kıyafeti üzerinde ayrıntılar ile durulmuş feracelerin yakaları, nakışları, yaşmakların biçimleri, kumaşların kalınlığı inceliği sürekli olarak devlet tarafından fermanlarla düzenlenmiştir. (BOA., İrade-i Dahiliye: (İ..DH.), 3/104, (H. 19 Recep 1255/M. 28 Eylül 1839).

Resim 27- Nicolay, 1572 Albümü- Ev Giysisi ile Türk Kadını

16. yüzyılın ev kıyafetleri, çeşitli biçimlerde oluşan şalvar, topuklara kadar ine uzun yenli bürüncükten gömlekler, çeşitli uzunlukta hırka-ceketler, yakasız önden açık üstlük ve entarilerden oluşmaktaydı. Şalvarların dar ve bol olanları bileğe göre düğme ile ayarlananları olduğu gibi işlemeli uçkurlar ve kalçın denilen uzun çoraplarda kullanılmaktaydı. (Gürtuna 1999:11) 27 nolu resimde de fes şeklindeki başlığı çenesinin altından tülbent ile bağlamış, ellerini hırkasının ceplerine sokmuş, hırkasının kenarlarının astarla çevrili, beline kuşak dolamış, boyu topuklarına kadar inen entarili ev kıyafetiyle duran bir Osmanlı kadını görülmektedir.

Resim 28- Sevin, 1973

I. Murad dönemine ait 28 nolu resimde de görüldüğü gibi kadınların ev kıyafetinde, başta fese benzer nefi hotozun üzerinde sırmalı işlemeler olup boyunda ise sıra sıra gerdanlıkları var. Resimdeki önu sekiz sıra çapraz sırma atkılı entari modeli hem Türk nakkaşlarının yaptığı resimlere hem de Topkapı Sarayı'nda

mevcut elbiselere de uyuyor. Belindeki gayet ince ve uçları işlemeli beyaz kuşak da dönemin izlerini taşımaktadır. (Sevin 1973:75)

Kanuni Sultan Süleyman döneminde toplumda kadın konumunu değerlendirecek olursak; bir yönüyle bu tarihten sonra kadın “mahrem” kavramını hayatına geçirmeye başlamıştır. Buradan kadının sosyal hayattan uzaklaştığı, mahrem dediğimiz daha gizli bir yaşam tarzına geçtiği ileri sürülmektedir. Ancak bu mahrem hali daha çok kentlerde etkili olmuş olup Anadolu kadınları hâlâ geçim kaynakları için tarım faaliyetlerine erkeklerle beraber devam etmiştir. (Atalay 2020:12)

Resim 29- Hünernâme II. Cilt, Seyyid Lokman, TSMK H.1524.y.36 b)

Resim 29’da Kanuni Sultan Süleyman’ın Bulgaristan Yanbolu avı esnası resmedilmiştir. Resimde başında yaşmağı olan beyaz bir kıyafet giymiş kadının padişaha sepet içinde nar hediye ettiği görülmektedir. Yaşmağı ile boynunu sarmış olan bu kadının yüzünün ve elinin açıkta olması yaşlı ve sakallı bir adamla bu şekilde konuşuyor olması yüz ve ellerin açık olması yasağının olmadığını ve erkeklerden sakınılmadığını göstermektedir. Ayrıca dönemin giyim-kuşamı ile ilgili anlatılan bilgilerle resimdeki kadının kıyafeti uyushmaktadır.

1.2. 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı’da Kadın Giyim-Kuşamının Geçirdiği Değişim ve Dönüşüm

17.yüzyılda kadınların iç elbiseleri basit ve göynek şeklindedir. Üste giyilenler daha çok ipek, kadife ve saten kumaştan zenginler için ise, brokar kumaştan yapılmış elbiselerdir. Elbiselerin kenarları şeritler ve saçaklar kullanılarak süslenmektedir. Elbisenin üzerine altın veya gümüş süslemesi bulunan

bir kuşak sarılmıştır. Kadınlar sokakta kol boyları çok uzun olan ancak parmak uçları görünebilen feraceler giymişlerdir. Kışın feracenin üzerine kolları oldukça uzun olan kürkler giyinmiştir. Türk kadınları gözlerine sürme çekerek güzelliklerini belirginleştirmiştir. Saçlara örgü yapılarak bele kadar uzanan bir şekil verilmiştir. 17.yüzyılda kadınlar evde başlarına kırmızı kumaştan yapılmış hotoz giymişlerdir. Sokakta ise başlarına beş altı köşeli yıldızlı mukavva veya altın işlemeli brokar kumaştan yapılmış bir hotoz geçirmişlerdir. 17. yüzyılda saray kadınlarının giydiği gelinliklerin özellikleri ise şu şekildeydi; düğün kıyafetlerinde kullanılan kumaşların daha sembolik olmasına özen gösterilmiş, Türk kırmızısı ile hazırlanmış düğün kıyafetine kalem işi desenler, altın, gümüş ve klaptan ipliklerle kutsal çiçekler ve ayetler işlenmiştir. Kumaşlar ayrıca çeşitli iğne işleri, püskül ve saçak gibi aksesuarlar ile zenginleştirilerek kullanılmıştır. (Apak vd. 1997:113-114)

Foto 30- Solda-Başkentli Hanım, Ortada-Genç Türk Kadını, Sonda-Genç Kadın Gürtuna,1999.

Resim 30’da görülen soldaki başkentli kadın, şehirli bir kadın görünümünde olup kullandığı aksesuarlar varlıklı bir kadın izlenimi vermektedir. Elbisenin kolları ellerinin üzerine düşmekte ve gömleğinin uçlarından şalvarı görünmektedir. Gömleğinden kalçalarına inen hırkası ve belinde süslü kemerinde bir kesenin asıldığı ve entarisinin önü açık olup üzerine sarı bir pelerin taktığı görülmektedir. Osmanlıda sarı pabuçları Müslümanların giydiği bilgisine göre resimde de kadının sarı pabuç giymesi resmin Müslüman bir kadına ait olduğunu düşündürmektedir. Resim 30’da ortadaki görseldeki genç kadının başına yüksek bir hotoz taktığı ve uçlarında püsküllerin olduğu ve yaşmağını hotozun üzerinden ve yüzünü açık bırakacak şekilde bağladığı görülmektedir. Feracesi beline kadar düğmelidir. Aynı

resmin en sağında olan genç kadının ise V kesimli yakası olan bir hırka ve gömleğinin altından görünen kısmı ile şalvar giydiği, belinde oldukça dikkat çeken bir kemer taktığı, başlığına ise sorguç taktığı görülmektedir.

Resim 31- Sevin 1973

31 nolu resimde ev kıyafetiyle şık bir kadın, başında sırma işlemeli bir yemeni alnında geniş ve etrafı inci kakma bir tüylük üstüne merbut beyaz bir sorguçla resmedilmiştir. Omuzlarına kadife kaplı kakım kürk atmış bu kadın, ipek entarisinin üstüne geniş yakalı, önü sık düğmeli bir camdan giymiş olup Murassa kemeri belinden aşağı sarkmaktadır. (Sevin 1973:96)

Resim 32- Levni, Yemenisini Bağlayan Hanım, 18.yüzyıl, TSMK H. 2164 y.12

Resim 33- Genç Hanım, Abdullah Buhari 18. Yüzyıl, TSMK H. 2143 y.11

32 ve 33 resimlerde görüldüğü üzere; 18.yüzyılda kadınların iç elbiseleri saten veya altın işlemeli brokar kumaştan önü açık ve ilik düğmeli olup kolları bileklerde daralmaktadır. Belin altından beli sıkmadan bağlanan üzeri işlemeli kadife saten deri veya kaşmirden yapılmış bir kuşak vardır. Geniş kuşağını, kalçayı belin biraz aşağısından çevreleyerek ilgi çekici olmasına özen gösterilmiş ve önem verilmiştir. Bütün kadınlar yaz aylarında bürümcük isimli ince kumaştan topuklara kadar uzanan uzun gömlek giymişlerdir. Elbiselerin altına giyilen şalvar topuk üstünde bir uçkurla sıkılmıştır. Kadınlar kıyafetlerinde her türlü giyimi üst üste kullanmalarına rağmen kıyafet bütünüyle bir uyum içindedir. Üst elbiseler saten veya taftadan mevsimine göre kürklü veya kürksüz ferace isimli yere kadar uzun mantolar şeklindedir. Türk kadınları genellikle yeşil, Rum ve Ermeni kadınları kahverengi ve koyu renkli kullanmışlardır. 18. yüzyıl kadınların çoğu İpek ile işlenmiş gömlekler giymişlerdir. Müslüman kadınlar görüşlerinin zarafetinden çok kıyafetlerinin zenginliğine önem vermişlerdir. (Apak vd. 1997:118) Kürk her mevsimde giyilmekte olup kadınlar da beyler de kürklerin çeşitli şekillerini giyerek bunları renk renk kaplar ile kaplatırlardı. 18. asır hanımlarının yazlık dışarı kıyafetlerinde de ince bir üstlülle içlik bulunmakta olup mücevher kaplı hotuzun yanlarında incili sarkıntıları da olurdu. (Sevin 1973:101)

Lâle Devri 1718–1730 yılları arasında Sultan III. Ahmed’in saltanatı yılları olup sadaret makamında ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa bulunuyordu. 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması’ndan sonra başlayan Islahat hareketlerinin ve devletin uyguladığı yeni dış siyasette Osmanlı Batılılaşmasında Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin Paris Sefaretnamesi önemlidir. Sefaretnamesinde kadınlarla da ilgili bilgi bulunmaktadır. Fransa’daki kadınlarla Osmanlı kadınlarının farkına değinir: *“Fransa’daki kadınların itibarı erkeklerden üstün olmayla, istedikleri ne işe işlerler ve murat ettikleri yere giderler. Kadınların sözü geçer. Zahmet ve meşakkatleri yoktur. Paris sokakları kalabalık olmakla birlikte kadınlar sokaklarda ev ev gezerler, evlerinde durmazlar. Dükkanlarda oturup alışveriş edip pazarlık ederler...”* şeklindeki değerlendirmesi sosyal hayata dair olayları en ince ayrıntılarına kadar gözlemlediğini gösterir. Çelebi Mehmet’in verdiği bu bilgiler Osmanlı’da kadınların ilerleyen zamanlarda sosyal hayata dahil olmalarına ilham olacaktır. Sefaretname Batının tanıtılmasında önemli rol oynamıştır. (Polatçı 2011:256) Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi’nin Avrupa’daki

uygarlık ve eğitim ile ilgili çalışmalarını raporlamasıyla birlikte yapılan çalışmalar sonucu Avrupa ile ilk resmi olarak kültürel ilişkiler anlamında adım da atılmıştır. (Kurt 2020: 9)

Osmanlı toplumunda kadınların ekonomik alanda aktif olmadıklarına dair bir yanlışlığı mevcut olmasına karşın kadınlar ekonomik hayatta erkekler kadar aktif olmasalar da bu hiç var olmadıkları anlamına da gelmez. Kadınların bulundukları kentlerin ekonomisinde önemli rol oynadıkları hakkında çalışmalar bulunmaktadır. Üretim ve çalışma hayatında var oldukları alanlar azdır. Kadınların edindiği servetlerin çoğu miras, hibe, nafaka gibi daha çok ikinci şahıslardan dolayı çaba sarfetmeden elde edilmiştir. Lale Devri'nde İstanbul'daki kadınlar, kent ekonomisinde erkeklere oranla daha çok tüketerek, almaktan çok satarak, daha çok harcayarak kent ekonomisinin pasif birer aktörleri olmuşlardır. (Kesin 2016:87)

Lale Devri her alanda olduğu gibi giyimde de etkisini göstermiştir. Mesire alanları gibi toplumun sosyalleştiği yerler, Lale Devri'nin etkisiyle de moda ve oluşan moda algısı daha fazla hissedilir olmuştur. Dönemin en ünlü mesire yeri olan Sa'dâbâd dışında Lale Devri'nde İstanbul halkının serbestçe gezebildiği, halka açık başka mesire yerleri de vardı. Bu mesire yerleri şunlardır; Kağıthane, Göksu, Çubuklu, Okmeydanı, Karabali Bahçesi, Büyükdere, Kırkağaç Bendler Vadi Mesiresi ve Fındıklı Mesiresi. (Özlük 2012:150)

Mesire yerleri sosyal hayatın canlanmasında önemli rol oynamıştır. Kadın erkek herkes mesire yerlerinde görülmüştür. Kadınların mesire yerlerinde görünmesi toplumun bazı kesimlerinde hoş karşılanmamış ve zaman zaman padişahların emriyle kadınların mesire alanlarına gitmelerine ve dışarı çıkmalarına yönelik bazı sınırlamalar ve yasaklar getirilmiştir. İstanbul civarındaki uzak mesirelere giden kadınlara namahremleri ile buluştukları için hafifmeşrep yakıştırmaları dahi yapılmıştır. Bu duruma karşı kadınların arabalarla uzak yere gitmesi ve arabacılarında götürmesi yasaklanarak önü alınmaya çalışılmıştır. (R. E. Koçu, Tarihimizde Garip Vakalar 1971 s: 86) 1752 tarihli fermanda gezinti bahanesi ile Merdivenköy, Akbaba, Yuşa gibi yerlere arabalarla gittikleri ve burada davranışlarında edep ve hayaya uygun davranmamalarının şikâyet edilmesi üzerine kadınların arabalarla uzak yerlere gitmesi yasaklanmıştır. (Yıldırım 2024:209) Kadınların uygunsuz kıyafetle arabalarla gezintiye çıkmasının yasaklanması 3 Temmuz 1881'de Şuray-ı Devlette görüşülmüştür. (Öztop 2023: 792) Kadınlar

mesire yerlerinde daha fazla göründükleri için giysileri hem renklenip hem de çeşitlenmiştir. Kadınların kıyafetleri zamanla değişim göstermiş, önce feracelerin yakalarının uzunluğu, sonra yaşmaklarının inceliği gözle görülür hale gelmiştir.

Kadınlar zarafetlerini daha da göstermek için bu tarz yöntemler geliştirmiş ve bu şekilde güzelliklerini daha da ön plana çıkarmışlardır. Kadınların kıyafetlerindeki bu değişim padişahların da dikkatini çekmiş olacak ki III. Ahmet döneminde “kadınların açık saçık gezme yasağı” olarak tarihe geçen bir yasak çıkarılmıştır. (Tekir 2022:62) Feracelerin yakalarından yaşmaklarının incelmesini eleştirip bu şekilde giyinen kadınlar dışarıda gördüklerinde cezalandırılacaklardır şeklinde fermanlarla kısıtlamalar getirilmiştir. (Özlük 2012:151-153)

Osmanlı toplumunun kendine has giyinme kültürünü bırakıp başka bir topluma benzeme çabaları ilk olarak İstanbul’da başlamış ve oradan da Anadolu’ya yayılmıştır. Özellikle Fransız kültürünün etkili olması giysilerin şekillenmesinde, Fransız zevkinin giyim kuşam ürünlerine yansımaya neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nin en önemli kenti İstanbul, Avrupa’ya açılan vitrini olarak ifade edilmekteydi. İstanbul geleneksel giysi tarzlarının bırakılıp, Avrupalı tarzların kabul edilip ilk kullanıldığı kentlerin başında olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı devletinin reform sürecinde giyim iletişim dili ve toplumsal hiyerarşinin korunmasında aynı zamanda toplumun “etiket” kurallarının bir parçası olarak temel unsurlardan biri olmuştur. Osmanlı Devleti’nin batıya yönelmesiyle “yeni dünya” etkilerinin giysilere yansımada yüzlerce yıl İstanbul öncülük etmiştir. Osmanlı modernizm çabalarının Lale Devri ile başladığı görülür fakat Lale Devri’nde kitlesel bir moda tüketimi söz konusu olmadığı belirtilmektedir. (Koç ve Koca 2009:2169-2171)

Sultan III. Selim, 1793 yılından itibaren, Avrupa’ya daimî elçi göndermiş ve ayrıca Batı sanat dallarına büyük ilgi duymuştur. Avrupa’da Jakar adında Mühendisin bulduğu kumaş cinsinin 1786’dan sonra dokuma sanayiinde seri üretime geçmesi de bu döneme rastlamaktadır. Osmanlı ülkesinde, o yıllarda adı duyulmaya başlayan Selimiye kumaşı, kısa zamanda büyük rağbet görmüştür. Bu kumaşın, III. Selim’in emriyle yerli üretimi güçlendirmek üzere 1804’te Selimiye Kışlası civarında dokunduğu tahmin edilmektedir. 18. yüzyıl sonu ve 19. Yüzyıl başlarında, kadın ve erkek kıyafetlerinde Selimiye kumaşında yapılmış kaftanlar

moda olmuş ve bu kaftanlar, Avrupa'dan getirilen harç ve dantellerle süslenmiştir (Tezcan 1988:47)

Sultan III. Selim tahta çıktıktan kısa bir süre sonra kadınların feraceleri ve kullanılan kumaşlarla ilgili yasaklar getirmiştir. İngiliz şalisi denilen çuha kumaşının oldukça ince olmasından dolayı bu kumaştan elbise diktirmeleri kadınlara yasaklanmıştır. 1791 yılında süslü, büyük yakalı ve belirlenen renkler dışında ince kumaştan feraceler giymeleri ve diktirmeleri yasaklanmıştır. (Tekir 2022:64)

1789 Fransız İhtilali'nin; kanunlar önünde herkesin eşit olduğu ilkesi Tanzimat'ı etkilemiştir. Daha sonra Fransız Ticaret Kanunnamesinin 1850'de sonrasında da Ceza Kanunnamesinin alındığı ve Encümen-i Danişin de Paris'ten örnek alınarak kuruluşu Fransız İhtilali'nin Osmanlı yönetimine olan etkisine örnektir. Osmanlı'nı askerî yönden kendi subaylarının yetiştirilmesi için Fransa'dan eğitim amaçlı uzmanlar getirmesi ile açılan eğitim kapısı Osmanlı modernleşmesini hızlandıran etki olacaktır. Fransa'nın tüm dünyaya yaymak istediği düşünceleri için Fransız ihtilalinde kullandıkları yeni yöntem olan gazete ve gazete dili bu yolla Osmanlı topraklarına gelecektir. Gazete ve edebiyat alanında geniş yer bulan ve tartışmaya açılan fikirleri ile devlet yönetiminden toplumsal yaşama varan Fransızlaşma, Avrupaileşme modasına neden olacaktır. (Kurt 2020:20-21)

III. Sultan Selim'in tahttan indirilmesi ve Nizam-ı Cedid'in kaldırılmasıyla sonuçlanan Kabakçı İsyanı'ndan sonra 18. yüzyıl yeniçeri kıyafetleri olduğu gibi kalmıştır. Yenilik hevesli erkek ve kadınların çıkardıkları modalar, emirnameler ve zabıta takipleri ile durdurulmuş ve 18. yüzyıl örfü, âdeti yeniçerilerin bütün taşkınlıklarıyla beraber olduğu gibi devam etmiş, bir çeyrek asır önemli yenilik ve değişim görülmemiştir. (Sevin 1973:115)

1.3.19.Yüzyılda Osmanlı'da Kadın Giyim Kuşamındaki Değişimler ve Değişimi Etkileyen Faktörler

19. yüzyılda Osmanlıda erkek ve kadın giyim kuşamında reformlarla birlikte önemli farklılıkların oluşması gündeme gelmiştir. Erkeklerin giysilerine kanunlarla zorunlu yenilikler getirilmiş, kadın giysilerine getirilmemiştir. Bu durum erkek giysilerini çok hızlı bir şekilde batıya yöneltirken, kadın giysilerinde ise geleneksel çizgiler korunmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan kadın giysilerdeki değişiklikler ilk

zamanlarda sadece ayrıntılarda kendini gösterebilmişse de sonrasında erkek giysilerinden daha hızlı bir şekilde değişime uğramıştır. Osmanlı toplumunda reformlarla başlayan değişim ile kıyafet konusunda zorlamaların olması, memurların kıyafetlerinde değişiklik yapılması her ne kadar bu durum yeni düzene geçiş anlamına gelse de çok uluslu yapısı olan Osmanlı Devleti'nde farklı milletlere bağlı olan insanların farklı kıyafetler giymeye zorlanması geçmişten kopuşun önemli bir göstergesi olmuştur. Kıyafette Avrupa modasının uygulanmasıyla belirginlik kazanan etnik ve dini sınırlar silikleştirmiş dolayısıyla giyenlerin çağdaşlaşma ve Avrupalı olan unsurlara uyumluluğunu gösterir hale getirmiştir. (Koç ve Koca 2009:2171-2172-2173)

Osmanlı toplumu 19. yüzyıl değerleriyle birlikte değişime uğramaya başlamış, farklı kültürlerle ilişki içine girmeye başlayınca sosyal hareketlilik kendini göstermiştir. Gündelik yaşam biçimi farklılaşmış ve dünyadaki teknolojik devrim, Osmanlı toplumunu da etkisine almıştır. Ulaşım biçimi değişmiş insanlar birbirine daha kolay ulaşır olmuş ve buna bağlı olarak da insanlar arası ilişkiler gelişmiştir. Posta, telgraf, gazete ve dergiler, dünyayı ve kendini tanıma yönünde Osmanlı toplumuna yol gösterici olmaya başlamıştır. Eğlence şekli ve giyim tarzı değişmiş, kadın tesettürü zorunlu olsa da artık süsleme tarzında bir örtünme benimsemeye başlanmıştır. (Erkoç 2010:115)

Resim 34- Entari, 19. Yüzyıl, Sadberk Hanım Müzesi, 2024.

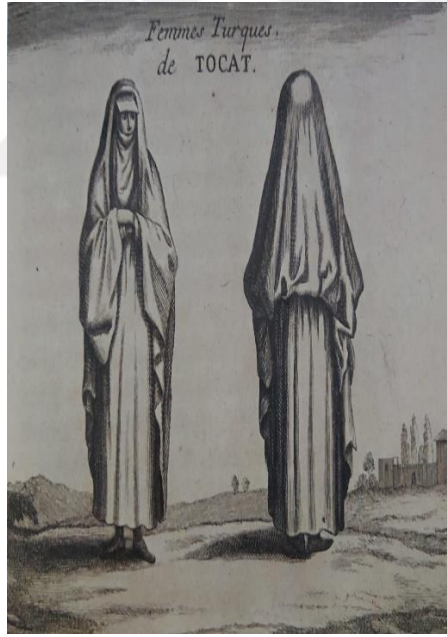
Resim 35- Entari, 19. Yüzyıl, Sadberk Hanım Müzesi, 2024.

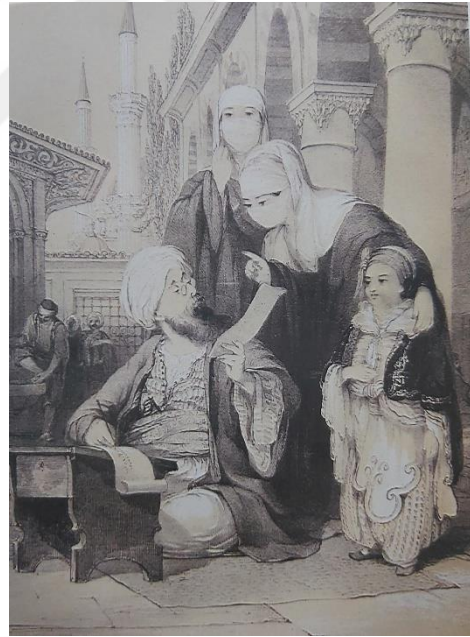
Resim 36- Kaytan,19. Yüzyıl,
Sadberk Hanım Müzesi .

Resim 37- Kaytan, 19.yüzyıl
Sadberk Hanım Müzesi.

Resim 38- Tokatlı Türk Kadını,
Gürtuna 1999.

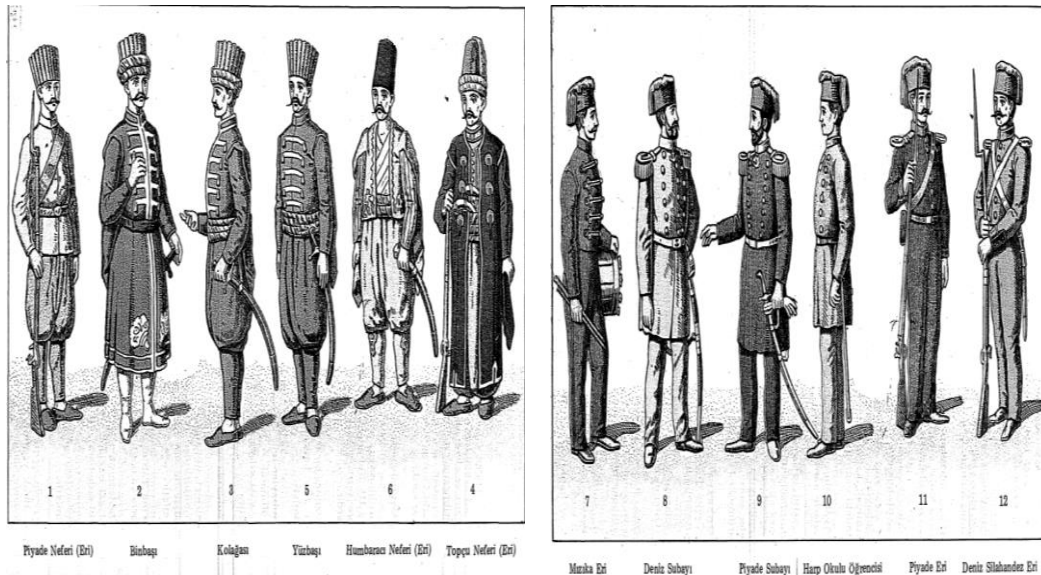

Resim 39- Arzuhalcide Kadınlar,
Gürtuna 1999.

Resim 34,35,36,37,38 ve 39’da görüldüğü üzere 19.yüzyılda Osmanlı kadınları, önden açık, düşük-uzun kollu, Şam ipeğinden elbise ve yeşil kuşak ile ayak üzerine zengin görünümlü drapelere düşen geniş şalvarlar giymiş ve ipek gömlekler geniş dikilmiştir. Elbiselerin kol ağzına ve etek ucuna İpek malzemeden sanatlı tığ oyları uygulanmıştır. Yaka kısmı oldukça dekolteli bırakılmış ve yaka giyenin zenginlik derecesine uygun değerinde bir mücevherle iliklenmiştir. İç

gömlekleri topuklara kadar uzun, ipek şalvarın üstüne giyilmektedir. Şalvarlar canlı renklerden yapılmıştır. Elbiseler vücut hatlarını belirgin tarzda ortaya koymuş ve elbiselerin önde tarafında bele kadar şık düğmeler kullanılmıştır. Üç etekli olan elbiselere bol sırma işlemeler ve sırma kaytanlar (Kayton) ve elmas düğmeler kullanılmıştır. 19. yüzyılda kadınların beldeki kemerleri, yüksek ziynet eşyalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kemerlerin elmas, inci gibi değerli taşlarla süslenmesinin yanı sıra Osmanlı kadınları baş süslemelerine de ayrı bir önem vermiştir. Uzun saçlılar, ince örgülerini incili kurdelelerle bağlayarak önde ve yanda zülüfler bırakmışlar ve kalpak(hotuz) giymişlerdir. Bu hotuzlar kışın kadifeden yazın ince ipek kumaşlardan yapılmıştır. Hotuzların etrafı zevk ve zenginlik derecesine göre çiçekler, değerli taşlar ve pırlantalı İğnelerle süslenerek sırma ipekli başörtüsü kullanılmıştır. Sokağa çıkarken feraceler giyinmiş, baş ve yüzler yine yaşmak denilen tül gibi ince ipekli bir örtü ile örtünmüştür. (Apak vd. 1997:127-128) Ayrıca bu dönemde birleşmiş kaş modası görülmekte olup kadınlar bu şekli verebilmek için yapışkan yakılar kullanmıştır. Nitekim kıyafette sadeleşme de görülmektedir. (Meriç 2000:372)

1.3.1. Tanzimat Dönemine Kadarki Süreçte Kadın Giyim-Kuşamındaki Değişimler

Resim 40- Asakir-i Mansure-i Muhammediye- Setre ve Pantolonun Kabulünden Öncesi(solda) ve Sonrası (sağda), Orgeneral Mahmud Şevket, Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti, s.100-102.

1826'da yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra kurulan Asakir-i Mansuri'ye yeni bir üniforma tasarlanıncaya kadar, bir sene kadar Nizam-ı Cedid üniformalarına benzer bir kıyafet kabul edilmiştir. 19. yüzyıl İngiliz ve Fransız üniformaları esas tutularak tam Avrupa askerleri gibi setreli pantolonlu, apoletli ve çift düğmeli üniformalar kabul edilmiş ve bununla birlikte devlet ricali ve memurlar, şehir halkı da Avrupai tarzda giyinmeye başlamıştır. Cumhuriyet devrine kadar kıyafet bakımından Avrupalılardan ayrı olan taraf bilhassa başa giyilenlerdi. Sarıksız fakat fesli olarak yine geleneksel kıyafetiyle gezen Sultan Mahmut Avrupa'dan muhtelif kıyafet numuneleri getirip Asakir-i Mansure-i Muhammediye ismini verdiği yeni ordusunun üniformasını kararlaştırırken çeşit çeşit şapkaları da denemiştir. Hatta yeni üniformasıyla ilk Cuma Selamlığına çıkmak için başında şapkasıyla ayna karşısında kıyafetini denerken Valide Sultan haberi almış, gelip ayaklarına kapanarak, *“Aslanım o başındakini çıkarmazsan analık hakkımı helal etmem”* diye ağladığı, Sultan Mahmut da annesinin hatırı için şapkayı çıkarıp bir seneden beri giymekte olduğu fesi tekrar giydiği rivayet edilmektedir. (Sevin 1973:118) Bu durum, geleneklerin değişimi yavaşlattığı toplum baskısının yeniliklerin önünde engel teşkil ettiğini göstermektedir. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kıyafetinin batı tarzı pantolon, ceket, fes ve potin olarak düzenlenmesi, zamanla askeri alanda yapılan kıyafet değişikliği sivillerde de uygulanmış ve kadın giyim kuşamında da etkisini göstermiştir.

Tercüme Odası, bu dönemin önemli olaylarından olup Osmanlı'nın, batıya açılan kapısı olmuştur. Avrupa dillerinin öğrenilmesi gerekliliği zarureti dönemin siyasi, sosyal yapısı ile alakalıdır. Tercüme Odasında Avrupa dili bilen sivil bürokrasi yetiştirdiği gibi Agâh Efendi, Şinasi, Namık Kemal gibi edebiyat ve basında önemli etkiler bırakacak ve modernleşmeye büyük katkılar sağlayacak birçok isimde yetişmiştir. Diğer bir ifadeyle bu oda vasıtasıyla sayıları başta az da olsa da yeni bir elit sınıf oluşmuştur. (Kurt 2020:11-15) Elit sınıfın Avrupa'yı yakından takip etmesi Avrupai yaşam tarzının ve kıyafet sitilinin Osmanlı toplumunda yer almasında, modanın aktarımında ve modaya yön verilmesinde etkili olur.

İkinci Mahmut döneminde saray çevresindeki kişilerin ve zengin tabaka arasında yabancı dil olarak Fransızca öğrenme isteğini artmıştır. Böylece Fransızca öğrenen sayısı artmıştır. Fransızcanın öğrenilmesi ile Fransa (Paris) modası yakından takip edilmiş, batı tarzı giyim kuşama batı müziğine duyulan ilgi artmıştır.

Tezcan'a göre; 1835 yılında İstanbul'u ziyaret eden Miss Julie Pardoe, erkeklerde batı modeli örnek alınarak yapılan kıyafet değişikliğini beğenmediğini yazılarında belirtmiştir. Kadınların giyim kuşamına dair anlattıklarında ise batı etkisinin henüz belirgin olmadığını vurgulamıştır. Yalnızca Batı etkisinin olduğu kadınların başlarına bukleli takma saç taktıklarını yazmaktadır. (Tezcan 1988:47)

Osmanlı'da batılı tarzda yapılan yenilikler bazen erkekler için yapılsa da ya da o dönem ihtiyaçlarını karşılamak için birtakım kurum ve kuruluşlar oluşturulmuş olursa da toplum bir bütün olduğundan bu durum kadınlara da yansımıştır. Selimiye kışlası civarında kurulan tezgahlarda dokunan askeri amaçlı kumaşlardan zamanla kadın kaftanlarının yapılması ve bunların moda olması, ayrıca Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasıyla askeri üniforma değişikliğinin sivil halka da yansımış olması buna örnek verilebilir. Diğer taraftan dil öğrenimi o toplumu yakından takip etme kolaylığı sağladığı için o kültürün benimsenmesinde, o kültüre ait olan yaşantı ve değerlerin taklit edilmesinde etkili bir unsurdur. Haliyle Fransızcanın yaygınlaşması bu dildeki yayınların takip edilerek kadın giyim kuşamına da etki etmesi kaçınılmazdır.

Resim 41- İstanbul Kadınları
Küçük Suda eğlenirken,
Preziosi, 19. yy. İstanbul.

Resim 42- Pabuç, 19.yy,
Görünür, 2010.

Kadınlar bu dönemde de ferace ve yaşmak giymekte olup ancak feracelerin renklendiği ve yaşmakların inceldiği resim 41'deki görselde görülmektedir. Elbiseleri kışın çuha, yazın ipekli ince kumaştan veya içleri de sandal denilen bir nevi beyaz atlastan yapılmaktaydı. Ayaklarına sarı sahtiyandan pabuç giymekteydiler. Bu pabuçlar ökçesiz, altı düz ve koncu, ön tarafı daha uzun bir nevi

mest olup, mercan terliklerine benzerdi. Sonraları feraceler merinos, lahurdaki, şalaki, atlas ve bunlara benzer kumaşlardan yapılmaya başlandı. Pabuçların içine ise işlemeli astarlar konulmuş olmakla birlikte bunlar ince beyaz çoraplarla giyilmiştir. Yaşamaklar için daha ince tülbentler kullanılmış hatta “*gençliğim var isterim! elbette bir al ferace ince yaşamak eldiven*” şarkısı da o zamanlar çıkmıştır. (Erkoç 2010:28)

Osmanlı Devleti’nde bu dönemde Avrupa modasını ilk takip edenler saraya ve üst sınıfa mensup Müslüman kadınlar olmuştur. Doğal olarak kıyafetteki değişim, ilk önce sarayda başlamış, sonra ekonomik durumu iyi olan ailelere ve son olarak kısmen de olsa halka yansımıştır. Bu değişim önce kıyafetteki aksesuarlarda (eldiven, çorap vs.) kendini göstermiş ve zamanla dış giyimi de etkilemiştir. Bu kıyafetleri, ekonomik durumu iyi olan kesimin Avrupa’ya giderek ya da orada yaşayan yakınları aracılığıyla temin ettikleri görülmektedir. (Aysal 2011:8)

Sultan Mahmud devrinden itibaren kadınlar da beyler gibi tamamıyla Avrupa modalarını takip etmeye başlamışlardı. Beyoğlu modistraları; (kaynakça: TDK ya göre kadın terzi demek) en kibar konaklardan orta halli ailelere kadar evlere girip çıkıp Paris ve Londra modalarını İstanbul hanımlarına beğendirmek için diller dökmeye başlamışlardı. Paris ve Londra modaları iki-üç sene farkla İstanbul hanımlarının modası oluyordu. Hatta feracenin yerini alan Art Nouveau devrinin kabarık kolları olmuştur. (Art Nouveau:Türkçe yeni sanat demek yumuşak kıvrımlı çizgilerin yoğun olarak kullanıldığı süslemeyi ön plana çıkaran önemli Çağdaş sanat akımlarından biridir bitkisel süsleme ön plandadır). (Sevin 1973:129)

1.3.2. Tanzimat Döneminde Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Olayların Gölgesinde Kadın Giyimi

Osmanlı'daki asıl modernleşme adımlarının 1839 Tanzimat Fermanı ile başladığı belirtilmektedir. Tanzimat’la başlayan bu adımlar Meşrutiyet ile devam etmiş ve gündelik hayattaki modernleşmenin temelinde kadın yer almıştır. Yenileşme sürecini siyasi, sosyal, kültürel anlamda bütünsel bir biçimde görürsek kadın modernleşmesinin önemli dinamiklerini daha iyi anlamış oluruz. Tanzimat ortamının yarattığı yeni aydın ve elit tabakanın meydan getirdiği kültür ve bu kültürden oluşan edebiyat Osmanlı modernleşmesinde bize sürecin değişkenleri hakkında bilgi vermektedir. (Kurt 2020:4)

1839 yılında I. Abdülmecid döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanını artık eski uygulamaların eski düzenin yerine yeni uygulama ve yeni düzenlemelerin geleceğinin belgesi olarak ifade edilmektedir. 1838'de Ticaret sözleşmesi yine Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanması Tanzimat'ın ilanının dış sebebidir. Tanzimat Fermanı ile 19. yüzyıl Avrupa'sındaki yeni düşünceler Osmanlı sınırları içerisine merkezi otoriteyi etkileyecek ölçüde girmiş bulunur. (Kurt 2020:28) Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun içeriğine bakıldığında kadınları ilgilendiren doğrudan bir hüküm olmadığı görülmüştür. Fakat zamanla kızların eğitilmesi hususu, kadınların toplumsal yaşamdaki varlığını hissedilir kılmada bir aşama olmuştur. (Atalay 2020:13-14)

Avrupa devletleriyle artan ilişkiler sonucunda batılılaşmanın hızlanması ile yeni insan tipinin ortaya çıkması doğal bir gelişimdir. Tanzimat'la siyasi alanda merkezi otoritesi güçlü bir devlet oluşturmak, askeri alanda çağın modern ve sürekli ordusunu kurmak, sosyo-kültürel yaşamda Batı'nın gündelik yaşantısını toplum hayatına uyarlamak, sosyal alanda bireylere geniş hürriyet hakkı tanımak gibi aktarımları olmuştur. Değişim en belirgin olarak kendini tiyatro ve oyun kumpanyalarında, moda, müzik, mimari ve Avrupa tarzı giyim-kuşamda kendini göstermiştir. Sosyal, siyasi, idari, edebiyat ve sanayi alanında adımlar atılsa da istenilen sonuca ulaşamamıştır. Sultan Abdülmecit (1839-1861) dönemi, Tanzimat ve Islahat gibi iki önemli adıma ortam hazırlanmasının yanında, birçok yeniliğin görüldüğü bir dönem olmuştur. Önemli değişimlerin başında padişahın Topkapı Sarayı'ndan batılı tarzda yapılan Dolmabahçe Sarayı'na taşınması, yeni köprüler ve semtlerin sosyal yaşamda popülerliğini artırmıştır. Artık Sur içi İstanbul gözden düşmeye, Avrupalı yaşam tarzının hüküm sürdüğü Pera yükselmeye başlamıştır. 19. yüzyıl sonlarında Pera'da şarkı ve dans öğrenimine, paşa konaklarında musikiye yoğun ilgi nedeniyle ileri gelen hanımlar ve genç kızlara dersler veriliyordu. Ata binmek ve jimnastik hareketleri bu dönemde varlıklı aileler arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Değişimin diğer bir boyutunda gündelik yaşam içerisinde yer alan insan faktörünün kılık kıyafetin deki değişimin yanında saç ve bıyık şekillerinde de önemli değişimler yaşanmıştır. (Özer 2014:27-35)

Tanzimat döneminde üzerinde durulan konulardan birisi de özgürlüktür. Bireysel özgürlük fikrine önem verilmiştir. Modern bir devlet ve toplum yapısı oluştururken modernizemin odak noktasında özgürlük fikrini almışlardır bu

nedenle; Kişiyi kendi kulluğundan, gelenek, kader, mutlak otorite gibi hürriyeti bağlayıcı kurumların kısıkacından kurtarma, bireyi öncelikle kendi içinde özgürleştirme isteği Tanzimat Dönemi'nde yazılan oyunların birçoğunda karşımıza çıkmaktadır. Buradan bakıldığında özgürleşme bireyin kendini var etmesi geleneksel cinsiyet kalıplarının dışına çıkmasından geçmektedir. Nitekim bireysel ve toplumsal özgürlük ancak toplumun kadın-erkek tüm bireylerinin özgür olmasıyla tamamlanabilir. Bu açıklamalardan yola çıkarak bireysel özgürlük kavramında kadının da özgürleşmesi gerekmektedir. (Çakmak 2011: 4-65)

Tanzimat döneminde modernleşmenin kadının özgürleşmesine etkisine bakıldığında öncelikle kadın eğitimi alanında mekteplerle kurumsal boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Kızların eğitimine dair 1842 yılında Mekteb-i Tıbbiye de ders vermeleri için Avrupa'dan getirilen ebe kadınlar ilk adım olmuştur. 1864'te ilk kız sanat okulunun açılması 1870'te Darü'l-Muallimat açılarak kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi de örnek gösterilebilir yine de bunlar kısıtlı eğitim hamleleri olup daha çok üst tabaka ailelerin kızlarının bu eğitimden yararlandığı görülmüştür. (Avcı 2007:4)

Kız çocukları, eğitim hayatlarına sıbyan mekteplerinden sonra sanayi mekteplerine başlayarak devam ettirmişler. İstanbul ve Kastamonu Sanayi mekteplerinde kızlar için açılan bölümlerde erkeklerden farklı olarak dikiş, nakış, el işleri ve çocuk bakımı gibi dersler vardı. Bu okulların eğitim süresi beş yıldır. Maarif Nezareti'ne bağlanan sanayi mekteplerinin kızların üretebilecek ve bunlarla geçimlerini sağlayabilecek kabiliyeti ve donanımı kazanmaları hedeflemiştir. (Kurt 2020:34-35) İstanbul'da 1869'da Yedikule'de eski Baruthane binasında açılan "dikimhane" niteliğindeki Kız Sanayi Mektebi bu amaçla kurulmuş ilk eğitim kurumudur. 1877 tarihli devlet salnamesindeki verilere göre ilk yıllar için kız öğrenci sayısı 152 olan bu okulun ilk kadın eğitimci terzihane de görevli Madam Orteles isimli bir Hristiyan dikiş öğretmenidir. Ancak bu mektep bazı yetersizlikler nedeniyle 1884'te kapatılmıştır. (Oktar 1998:40) Anadolu halıcılığında etkili olan OCM (Oriental Carpet Manufacturers) şirketine bağlı atölyelerde bir araya gelen kadın ve erkeklerin iş bölümüne dayalı çalışmaları (Yılmaz 2023:323) örneğinde olduğu gibi aldığı eğitimler sayesinde kadınların sınai alanında üretime dahil olması, sosyalleşmesine de katkı sağlamıştır. Bu gelişmeler yavaş yavaş kadının

kendini daha fazla toplum içinde var olma isteğini arttıracaktır. Bu da zamanla giyim kuşamındaki değişimi ve dönüşümü etkileyecektir.

Avrupalı tüccar olarak anılan Levantenler; İngiliz, İtalyan, Fransız, Hollanda ve Avustralyalı gibi kolonicilerden oluşur. İstanbul, İzmir, Mersin gibi liman kentlerde ticaret yaparlardı. Kuşadası, Foça, Çeşme, Efes gibi Osmanlı'nın Batı Anadolu bölgesinde daha çok etkili olmuşlardır. Ticari malların yanı sıra Osmanlı limanları ile İngiltere limanları arasında yolcu taşımacılığı da yapmışlardır. (Öztop 2014: 50-52) İstanbul'da Levantenler daha çok Pera, Galata, Haliç, Boğaziçi, Adalar bölgesine yerleşmişlerdir. İstanbul, İzmir gibi Osmanlı Devleti'nin büyük kentlerinde toplumsal ve kültürel yaşamı etkilemişlerdir. Bu kentlere Levantenler aracılığı ile Alafranga yaşam gelmiştir. Levantenler genellikle ticaretle uğraşmalarına rağmen, diplomasi ve sefaret tercümanlığı görevlerini yapanları da vardır. Hayat tarzları farklıdır. Yaşadıkları bölgelerde sosyal tesislerin yapımında rol oynamışlardır. Malikaneleri, verdikleri partilerle bir taraftan eğlence bir taraftan da siyaset konuşulan ortam olmuştur. Levantenlerin gelişi daha önceki dönemlere dayansa da 1610 yıllarında Osmanlı Devleti topraklarına daha çok gelmeye başladıkları görülür. 19. yüzyılın sonlarında Avrupa'da yaşanan yenilikler, Levantenler aracılığı ile Osmanlı ülkesine getirilmeye başlanmıştır. Düzenledikleri kumpanya ve eğlencelerle doğu-batı kültürel değerlerinin kaynaşmasında ve bunun sonucunda yeni bir kültürün ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. (Narin 2012: 95-99) 1850'de demiryolları yapımında yabancı sermaye kullanımına izin verilmesi, 1856'da Islahat Fermanı ile Osmanlı topraklarında yabancıların yatırım yapmasına izin verilmesi, 1867'de ise yabancıların toprak edinmelerine izin verilmesiyle batı tarzı yapılan binalar, mobilyalar, giysiler yani batı tarzı yaşam şekli kendini göstermeye başlar. Mersin limanında Levantenlerin beyaz ipek, keten veya sadakor kumaş elbiseler içinde görülmesi, yine sokaklarda şortla dolaşan bayanların, bisikletle sabah turu atan ve tenis oynayan bayanların görülmesi Avrupalı bir yaşam tarzında olduklarını gösterir. Bu kapsamda 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Avrupa'dan gelen moda elbiselerin; dar etek, bluz ve şapka gibi batılı modaların benimsenmesinde ve kadınların Avrupa merakını gidermelerinde etkili olmuşlardır. (Güneş 2010: 11-13)

1868'de yayımlanmaya başlayan Terakki gazetesi, Avrupa'yla karşılaştırmalar yapıp Osmanlı kadınının geri bıraktırlmasını eleştiren yazılara yer

vermiş ve 1888'den itibaren Muhadderat adıyla kadınlar için ayrı bir gazete çıkarmıştır. Gazete ve dergilerde ısrarla kadınların savunduğu ilkeler; eğitimde kadına imkân tanınması, evlilik kurumunda düzenlemelerin yapılarak tek eşlilik getirilmesi ve toplumsal alanda rahat hareket edebilmesidir. Dönem padişahları evlilik ve aile kurumu ile ilgili olan bu sıkıntıları fark ederek evlenme sırasında başlık ödeme ve ağır masrafların yapılmasını önlemek amacıyla ferman ve tembihler çıkarmıştır. Yine dönem gazete ve dergilerinde kadınların örgütlenmesi konusunda, özellikle savaşta yaralananlara yardım amacıyla kurdukları komitelerle ilgili örnekler verildiği görülmektedir. 1854'te Kırım Savaşı nedeniyle İstanbul'a gelen ve savaşın yapıldığı bölgeye geçip yaralılara büyük yardımlarda bulunan Florence Nightingale ve Miss Stanley örneği bu konuda etkileyici olmuştur. (Güzel 1985:858-859)

Kırım Savaşı (1853-1856), Osmanlı toplumsal dönüşümünde, kadınların Avrupa merakını gidermelerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu savaşta Fransız ve İngiliz birlikleri Osmanlı Devleti'nin müttefiki olduğundan gemilerle İstanbul'a gelmişler ve Fransızlar Avrupa Yakası'na, İngilizler ise Üsküdar civarına yerleşmişlerdir. Müttefik ordularının komuta heyetinin eşleri de yanlarında geldikleri için, İstanbul ahalisi öteden beri hakkında çok şey duyduğu Avrupa kadını ve onun kültürel birikimini yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Türkiye'nin değişim sancıları çektiği bir zamanda boğazın her iki yakasına yerleşen bu askerler ve aileleri, Avrupai medeniyetin canlı temsilcileri olarak halkın karşısında belirivermişlerdi. Bunların hayat tarzları, kıyafetleri, eğlenceleri, sporları yavaş yavaş Osmanlı toplumuna nüfuz edecek ve moda kavramı ilk defa bu kadar geniş ölçekli bir biçimde halka sirayet edecektir. (Tekir 2022:17-18)

Tanzimat Döneminde güzelin tanımı “güzel modaya uygun olandır” olarak değişmiştir. Zevk ve beğeni algısının değişmesi, batının bu konuda taklit edilmesi Osmanlıdaki düşünce değişikliğinin de bir göstergesidir. Bu düşünce değişikliğinde batılı tarzda eğitim alan Osmanlı kadınlarının da etkisi fazladır. Güzel kadın batılı kadının fiziğine en fazla benzeyen kadındır mantığı ile güzellik algısının değiştiği görülmektedir. Değişim ile birlikte Türk kadın tipini karakterize eden özellikler de değişmiştir. Kaynaklara göre *“Türk tipi yuvarlak çehreli, şakaklara doğru hafif badem gözlü, yay kaşlı, sivri kalkık burunlu ve küçük ağızlıdır. Bele kadar inen uzun örgülü saçları vardır. Bu saç şekli Göktürk heykellerine kadar inmektedir ki*

arkadan tek veya çift örgülüdür. Örgülü saç geleneği Türkler tarafından Anadolu'da da devam ettirilmiştir.” (Barbarasoğlu 1995:116)

Avrupalı hem cinslerine benzemeye çalışan kadınlar sadece ihtiyaçlarını karşılamak için değil son modayı takip edebilmek için de dikiş dikmeye yönelmişlerdir. Modanın yaygınlaşmasında biçki dikiş bir araç olarak kullanılmıştır. Önce merak daha sonra özentî ile başlayan batılı tarzda giyinme çabası bir süre sonra modernleşmenin açık göstergesi durumuna gelecektir. Dönemin Gazete ve dergilerinde yılın modası, yeni modeller, son moda gibi başlıklarla sunulan modeller ayrıntılı bir şekilde tarif edilmiş biçki dikiş tekniklerinin verildiği sütunlara daha çok yer ayrılmıştır. Elbise modellerinin patron denilen kalıpları dergilerde yayınlanmıştır. Kolay ve pratik dikiş dikme kalıpları sayesinde daha da kolay olmuştur. Böylece kadınlar beğendikleri elbise modellerini kendileri evlerinde dikebileceklerdir. Bu durum ise yeni modların kabul görmesi için ortam hazırlamıştır. Osmanlı'ya getirilen ilk dikiş makinesi 1851'de Amerika'da üretilip tekstil sektöründe tüm dünyada kullanılan “Singer” dikiş makinasıdır. Dikiş makineleri sayesinde biçki, dikiş, nakış işleri evlerde yapılır olmuştur. (Demir 2016:71-74-80)

Tanzimat'tan sonra kadın giyim ve modasında Batı (Paris) ve Doğu (Suriye ve Mısır) olmak üzere iki yönde bir değişim etkisi yaşanmıştır. Batı tarzlarının oluşumunda Kırım savaşı nedeni ile İstanbul'a gelen askerler ve savaş sonrası toplumsal değişimler etkili olmuştur. Abbas Paşa valiliği döneminde Mısırlı paşaların ve hanımlarının İstanbul'a gelip yerleşmeleri ile de Doğu tarzları şehir hayatında büyük ölçüde etkisini göstermiştir. Çarşaf kullanımı Abdüllatif Suphi Paşa'nın Suriye valiliğinde görevi bitip İstanbul'a dönüşünde (1872) ailesinin Çamlıca'da çarşaf sokağına çıkmasıyla görülmeye başlanmıştır. Böylece İstanbul'un kadını modernleşiren Batı tarzında olduğu gibi kadın giyiminde çarşaf konusunda Doğu tarzının da yayılmasına öncülük ettiği ifade edilmektedir. Bunun yanında İstanbullu kadınlar yeni akım olan kabarık kollu büzgülü elbiselerini feracenin içerisinde kullanamadıkları için çarşafı giymeye başlamışlardır. (Koç ve Koca 2009: 2192-2193)

1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı, Abdülmecid döneminde dış kaynaklı olup Kırım Savaşı'nın taraflarının isteklerini karşılamak amacıyla hazırlanarak Tanzimat Fermanı'nın maddelerine eklenmiştir. (Kurt 2020:29-33)

Islahat Fermanı'nın içeriğine bakıldığında da Tanzimat Fermanı gibi doğrudan kadınlarla ilgili bir madde yoktur. Fakat Fermenda geçen “dil, din, mezhep, ayrımı yapılmaksızın” Osmanlı toplumunu eşit hale getiren ibareler kadınları da etkilemiştir. Hukukî olarak kadınların haklarını iyileştirme durumu bu dönemle yeni bir görünüme kavuşmuştur. (Atalay 2020:14)

Devleti ileriye taşıyan, modern yapıya kavuşturmak için çıkarılan yasalar, kanunlar, fermanlar dolaylıda olsa değişmek ve gelişmek isteyen kadına yol açmıştır. Osmanlı kadınının aslında modernleşirken ve modern bir görünüme sahip olmak isterken aynı zamanda toplumda yer edinme isteğini ve kendisine eşit haklar ile muamele edilmesini istediği görülür.

Bu dönemde Umumiye Nezaretinin Nizamnamesine göre kızlar için de rüştiyelerin açılması kararı alınmış, ancak rüştiyelerin yetersiz görülmesi üzerine sultaniler açılmıştır. Galatasaray Sultanisi ve Darüşşafaka bu sebeple açılan mekteplerdendir. Nizamname Fransız sisteminin etkisi altında yazılmıştır. (Kurt 2020:29-33) Bu bilgilerden yola çıkarak batının etkisiyle de kız çocuklarının eğitime önem verildiği anlaşılmaktadır. Eğitimde Fransız eğitim sisteminin örnek alınması, Osmanlı kadınlarının arasında Fransız düşüncesinin ve kültürünün etkili olmasını sağlamıştır. Bu da Osmanlı kadınlarındaki hem kültürel yapıyı hem de giyim kuşamını etkileyecektir. Fransız modası, Fransızca öğreniminin yaygınlaşması ile yakından takip edilip uygulanılabilir olmuştur.

Resim 43- Korse, Hanımlara Mahsus Gazete 28 Nisan 1904, 11.Cilt, no.7, s. 111, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu.

Abdülmecid döneminde Osmanlı kadını korse ile ilk kez tanışmıştı. Yapılacak bir düğün için padişah, tüm saray kadınlarının Frenk usulü korseler giymesini istemiş bu olaydan sonra Sultan Abdülmecid'in ve çevresinin çabası sonucunda üst tabaka ve orta tabaka kadınlarına yayılmıştı. Osmanlı kadınları da bu düğün ile balina kemiği ile sıkışmanın tadına bakmış oldular. (Koç ve Koca 2009:2180-2186) Bu yeni giyim tarzı muhafazakâr ve alt tabakadaki kadınların düşmanlığını celbederken vapur ve benzeri umumi yerlerde Avrupalı tarzda giyinen kadınlara alaylı ve öfkeli tepkiler gelmesine neden olmuştur. Fakat üst tabakanın da bu yeni moda dayatmasını eleştirmesi modernlik ve kıyafet arasında kurulan güçlü şekilsel bağın kadınları rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. (Kurt 2020:125) 18. Yüzyılda Osmanlı giysilerinin rahatlıkları Avrupa kadınlarını büyülemiştir. 19. yüzyılda ise Paris kaynaklı giysilerin göz kamaştırıcılığı, Osmanlı kadınlarını doğal biçimi ve gevşek kemeri terk etmeye ve korse giymeye zorlamıştır. Çünkü ince bir bel gerektiren bu kreasyonları başka türlü giymeleri mümkün olmamıştır. Kadınların bu dönemde kıyafetleri sadeleşmekle birlikte brokar ve kürkten vazgeçemedikleri, mücevher takınmaya devam ettikleri, başlıklarının ise olmadığı görülür. Ev içi kıyafetleri göz alıcı olmamakla beraber göğüste kavuşarak kapanan hafif kumaştan

yapılan bu elbiselere “entari” denilmekteydi. Bele bağlanan ipek veya kaşmir kuşak da kullanılmıştır. (Koç ve Koca 2009:2180-2181)

Resim 44- İstanbul Sergisi Binası,
L'Univers illustré - NTV Tarih, Sayı 53.

Resim 45- İstanbul Sergisi Binası,
<https://aysenurdagli.com/sergi-umumi-osmani/>

Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde yaşanan önemli olaylardan biri 1863'te Avrupa'daki fuar ve sergiler incelenerek oluşturulan “İstanbul Sergisidir.” Bu sergi ile Osmanlı'da yer alan ürünlerin tanıtılması ve talebin artırılması için sanat, dokuma, sanayi, mobilya, deri ürünleri, mimari çizimler, tekstil, halı gibi çoğunluğu ülkenin dört bir bölgesinden getirilen tarım ürünleriyle oluşturulmuş ve böylelikle ülke ekonomisini iyileştirmek amaçlanmıştır. İngiltere Avusturya ve Fransa gibi ülkeler büyük ilgi göstermiştir. Kadınların sergiyi rahatça geçebilmeleri için çarşamba ve cumartesi günleri kadınlara tahsis edilmiştir. Beş ay boyunca süren yerli ve yabancı 100-150 bin kişinin ziyaret ettiği sergide çeşitli etkinlikler yapılmış, ücretsiz konserler verilmiş, ürünler üzerinden indirimler yapılmış ve sergiye ulaşım hizmeti ücretsiz sağlanmıştır. (Demir 2018:158-159)

Bu sergiyle ilgili bilgiler bizlere fuar ve sergi alanlarının oluşturduğu etkileşimin fazla olduğu bilgisini hatırlatmaktadır. Yani Avrupalı ülkelere kadınların gelmesi ve halk arasında insanların gelmesinin yoğunluğuyla oluşan bu etkinlikte etkileşim fazla olmuştur. Verilen bilgilerden yola çıkarak bu sergi çok sayıda kadının da katıldığı anlaşılmaktadır. Haliyle kültürel etkileşimin olduğu bu ortamda Osmanlı kadınlarının Avrupalı kadınların giyimini görmesi ve bundan

etkilenmesi muhtemeldir. Aynı zamanda kültürel etkileşim karşılıklı olduğu için Avrupalı kadınlar da Osmanlı kadınlarını gözlemleme şansı bulmuştur.

1.3.3. II. Abdülhamit Döneminde Kadın Giyim-Kuşamında Değişim, Dönüşüm ve Etkileşim

Teknik değişim ve yenileşme için başlayan reform hareketleri Tanzimat'ın ilanı ile Osmanlı, kurum ve kuruluşlarda meydana gelen batılılaşma ile toplumsal bir değişim yoluna girmiştir. Mithat Paşa'nın yoğun çabası ile bir heyet tarafından hazırlanan yeni anayasayı kabul ederek tahta çıkan II. Abdülhamid, I. Meşrutiyet'i 1876'da ilan etmiştir. Böylelikle siyasi açıdan yeni bir döneme giren Osmanlı toplumu eğitim, edebiyat ve basında büyük değişimler yaşayacaktır. II. Abdülhamid dönemi İstibdat Dönemi olarak tanımlansa da edebiyata ve bilime yaptığı katkılar diğer dönemlerle karşılaştırıldığında daha fazladır. II. Abdülhamid askerî açıdan yenileşmeyi modernleşmedeki ilk çıkış noktası olarak kabul etse de modernleşmeyi bir amaç değil bir araç olarak görmüştür. 1876'da telefonun icat edilmesiyle birlikte haberleşmenin öneminin her geçen gün arttığı bir dönemde, II. Abdülhamid 1881'de ilk telefon hatlarını kurdurmuştur. Bu telefon hatları kadınlar için ileride çalışabileceği alan olan Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniye'sinin 1911'de kurulması ile hayat bulacağı yer olacaktır. (Kurt 2020: 59- 156) İletişim ve haberleşmenin artması toplumda kadının daha da bilinçlenmesinde rol oynayacağı gibi kadının modernleşmesinde ve batıyı takibinde de zamanla etkisini gösterecektir.

Kadınlar Dünyası gazetesine gönderilen yazıda “artık iş başına” isimli makaleden etkilenerik cesaret alan bir kadın okuyucu, Meşrutiyet döneminde kadın çalışma hayatına teşvik edilirken bunların hayata nasıl geçirileceğine dair net bir söylem olmaması üzerine nasıl sorusunu yöneltmiştir. Kadınlar Dünyası gazetesindeki bir yazıda (20 Haziran 1913); kadınlar erkeklerle birlikte teşrik-i mesai yapmak istedikleri yazıyordu. Yazıda; “Bostan korkuluğuna benzeyen umacı kıyafetleri” gibi kıyafetlerini niteleyen Türk kadını, iş hayatına katılabilmek için öncelikle elbiselerinin değişmesinin elzem olduğunu düşünüyorlardı. Kadınlar için hukuksal hakların gerçekleşmesi kadının görünür olması ile alakalıdır. Bu sebeple Kadın erkekle birlikte teşrik-i mesai edebilirse kadınlar için hukuktan söz edilebilir. Kadın ile erkeğin eşit olabilmesi için sosyal hayatta birlikte olmaları önemlidir. (Tekir 2022:33-34)

II. Abdülhamid dönemindeki değişimlerin farkı Tanzimat öncesi ve sonrası devlet eliyle yapılan yenileşmenin aydınlar tarafından kabul edilmesidir. Meşrutiyet dönemi; ekonomi, teknoloji, kültür ve bilgi seviyesinin Batıdan aktarıldığı en yoğun dönemdir. Meşrutiyet ile başlayan değişiklik sadece rejim ile kalmayıp sosyal yaşamın tüm alanlarında etkisini göstermiştir. Çeşitli fikir akımları bu dönemde ortaya çıkmış ve hürriyet ortamı ile ayrılıkçı hareketler çoğalmıştır. Avrupa ile Osmanlı arasındaki farkın bilim olduğu anlaşılmış fakat bilime nasıl ulaşılıp topluma kazandırılacağı fikri tam belirlenememiştir. Avrupa'daki sosyal, idari, Teknolojik yapı ve kıyafet değişimi Osmanlıya uyarlanmıştır. Bu dönemde Türk Dil Kurumunun tanımına göre; bütün Müslümanları aynı yönetim altında toplama amacını güden politik akım ve hareket olan Panislamist düşünce güçlendirilmeye çalışılmış, ancak diğer taratan Genç Türklerden Ahmed Rıza ve Ahmet Cevdet Paşa gibi isimler Pozitivizm akımının etkisinde kalmıştır. Bu dönemde İstanbul- Paris demir yolunun yapılıp etkinlik kazanmasıyla (1870), Orient Ekspres Seferleri 1883'te İstanbul'a sefer düzenlemiş, gelen misafirler için 1884'te Pera Palas Oteli'nin yapılması geleneksel konaklama yapılarının karşısında batılılaşmanın somut sembolü olmuştur. İstanbul civarındaki kadınların gelen turist grubunun yaşamını gözlenmesi ise kadın değişiminde ve giyiminde etkili olacaktır. Bu dönemde telgraf ve telefonun yanı sıra otomobilin toplum hayatına girmesiyle birlikte gündelik hayatın hızı artmış sosyal ve kültürel gelişmeleri beraberinde getirmiştir. İstanbul'a elektriğin gelmesi, modern eğlence hayatının ve sinemanın 1908 yılında İstanbul'da görülmesi kitleleri etkisi altına almıştır (Özer 2014: 38-49)

Tanzimat döneminde kadınlar ya kadınlara özgü gösterimlere gidebilmekte ya da kafesli bölümler varsa burada oturup tiyatroyu izleyebilmekteydiler. Ancak kadının tiyatroya gitmesi istenmemiş ve 1859 yılında kadınların tiyatroya alınmaları 1859 İstanbul Tiyatrosu Yönetmeliğine ek 4 Ramazan 1276 tarihli belgede yasaklamıştır. (<https://tiyatronline.com/oyun/tanzimat-donemi-tiyatrosu>) Meşrutiyet döneminde kadınlar oyun izleyebilmekte ancak erkeklerle beraber tiyatroya gidememekteydiler. Bununla ilgili İzmir'de yaşanan bir olayda, kadınlar erkeklerle birlikte tiyatroya gittikleri için tiyatro salonu basılmıştır. Baskına ilişkin ilk haber ise Le Temps Gazetesi'nin 23 Şubat 1909 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Ayrıca Hristos Sokratis Solomonidis İzmir'de Tiyatro (1657-1922) eserinde, 21

Ağustos 1908'de, Sporting Tiyatrosu'nda baskının, N. Kemal'in Vatan oyununun oynandığı esnada gerçekleştiğini vurgulamıştır.

(<https://www.kentyasam.com.tr/2021/03/12/mesrutiyet-coskusunda-izmirde-tiyatro-baskini-subat-1909/107235>) Hem Tanzimatta hem de Meşrutiyet döneminde Türk ve Müslüman kadınların sahneye çıkması Söz konusu olmamıştır. Ancak Meşrutiyet döneminde, Türk ve Müslüman kadınların sahneye çıkması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Tiyatronun önemine dair görüşler de ifade edilmiştir (Tekir 2020: 559)

Resim 46: (II. Abdülhamid Dönemi) Saray Primadonna'sı (Operada Baş Kadın Oyuncu): Arturo Stravolo, (E.T. <https://serbestiyet.com/gunun-yazilari/saray-primadonnasi-ve-digerlerinin-agustos-maaslari-140646/>)

II. Abdülhamid'in beynelmilel klasik müzikten çok hoşlandığı ve hatta kendisinin piyano çaldığı ileri sürülmektedir ki kendisi saraya İtalyan hocalar getirip cariyelerden mürekkep 60 kişilik bir kadın Orkestrası dahi kurmuştur. Orkestrayı oluşturan bu cariyelerin elbiseleri saray törenlerinde giyilen elbiseler gibi boyuna kadar kaplı, bileklere kadar uzun kollu tuvalet idi. Nişanları olanlar törenlerde nişanlarını bu elbisenin üstüne takarlardı. Kontrabaslarla viyolensellere sedef kaplatmanın sebebi de bu açık üvez rengi elbiselerle vücuda ahenk getirebilmek için olduğu ifade edilmektedir. Abdülhamid'in Kadın Efendi dairesinden Şale (Chalet) köşküne giden geçidin sol tarafında bir de küçük tiyatro binası vardı. Paris'te gördüğü operalara hayran kaldığı için arada sırada bunları İstanbul'a getirip bu tiyatrodaki seyretmiştir. Fakat opera sanatkarlarının dekolte kıyafetle oynadığını görmek istemediğinden onlara oyunda kolları ve yakası kapalı elbiseler giydirttiği belirtilmektedir. (Sevin 1973:129-130) Eğlence ortamları, tiyatro ve sinemadaki figürlerle; kadınların sarayda orkestra gösterisi ve opera sanatçıların tuvaletlerini gözlemlemeleri, kadınlar için rol model olmaları

açısından önemlidir. Osmanlı kadınlarının buradaki oyuncuların giyimini taklit ederek uygun bir şekilde hayatlarına uyarlamaya çalışması giyimdeki değişimi kaçınılmaz kılmıştır.

Müziğin yanı sıra bazı ilimlerde Osmanlı kadının sosyal hayata dahil olmasına etkili olmuştur. Örneğin tıp ilminin kansızlık üzerine yapmış olduğu açıklamayla kadınların dışarıya çıkmasının makul görülmesinde etkili olmuştur. Türk kadını Abdülaziz devrinde sokağa çıkma imkânını pek bulamazken dönemin sonuna doğru tıp imdada yetişmiş ve kansızlık yaşayan kadınlara her gün bir saat açık havada dolaşması tavsiye edilmiştir. II. Abdülhamid döneminde kadınlar az ve kısıtlı da olsa sokağa çıkmaya, sosyal hayata karışmaya başlamıştır. Ancak diğer taraftan kadınların sokakta görünmesi erkeklerin bu kadınları diğerlerinden farklı gözle görmesine ve değerlendirmesine neden olmuştur. (Kırkpınar ve Sarıdemir 2021:588)

1876 yılında ilan edilen yeni anayasayla birlikte ilköğretim zorunlu hale getirilerek kız ve erkek öğrenciler için eğitim eşit hukuk şartlarına bağlanmıştır. Bu ise kadınların hayatındaki değişimi hızlandırmıştır. (Atalay 2020:14-18) Kadınlar dönem itibarıyla eğitim hayatının içinde yer almış, modayı takip edip tasarımlar yapmış hem çalışma hayatında hem kamuda hem de özel sektörde görev almış, zanaat alanında kendini göstermiş ve geliştirmiş, yazar ve şair olarak basın hayatında kendine yer edinmiştir. (Atalay 2020:14-18)

II. Abdülhamid'in modernleşmeye verdiği önemi Paris'te kurulacak olan Louise Pasteur'un Pasteur Enstitüsü'ne para yardımı yapması ve eğitim almaları için gönderdikleri heyet örnek olarak gösterilebilir. (Kurt 2020:59-62) Dönemi değerlendirmizde sansürün olmasına rağmen gazete ve dergilere toplumun ilgisinin büyük olduğu okunma sayısındaki artış görülebilir.

Osmanlı toplumu teknoloji ve iletişim dünyasıyla kaynaştıkça kadının bireyselliğinin de ön plana çıkacağı zemin oluşmaya başlamıştır. Bunun önemli göstergelerinden biri de gazeteler ve kadın dergileridir. Bu yayınlar sayesinde kadın geri planda kalmışlığından bir ölçüde kurtulacak, sorunlarını, taleplerini, şikâyet ve önerilerini ortaya koyabilecekti. (Erkoç 2010:116) Basında; Batılılaşma ve gelenek arasında her zaman tartışma ve çatışma odağı olan kadın konusu Osmanlı entelektüel ortamında giderek daha fazla tartışılır hale gelmiştir. Kadının gündelik

yaşamdaki yerini elde etmesin de Osmanlı basınının rolü yalnızca fikir tartışmaları kamuoyuna yansıtıp toplumun nabzını ölçmek ve onu hazır hale getirmekten ibaret değildi, kadını yeniliklerden haberdar etmek, eğitmek, öğretmek de üstlendiği önemli rollerdendi. Basında yer alan bilgiler doğrultusunda kadının gündelik hayatında geleneksel tutum ile modern anlayış kaynaşmış, çarşafılı kadınlar jimnastik yapmaya başlarken, Sanayi Nefise mektebinin kız öğrencileri bellerine peştemal bağlanmış Yunan heykellerini çıplak model olarak kullanmışlardı. Ancak kadın dünyasında yaşanan bu değişim ve yeni modalar yadırganmıştı. Hatta Meşrutiyet yıllarında Avrupa'nın etkisiyle son moda diye moda sayfalarında yer alan geniş paçalı elbise şeklinde pantolonlar, garipseyen bir tavırla basın da kadınlar bundan böyle pantolon giyeceklermiş diye hafife alınmıştır. (Özer 2014:48-49)

Kurucuları; Hatice, Semiha ve Rabia Kamile olan “Parça Bohçası” da kadınlar tarafından çıkartılmış ve 1889 da yayımlanmıştır. Tek sayı olarak çıkmıştır. 1887 yılında II. Abdülhamid'in desteği ve teşviki ile yayınlanan “Mürüvvet Dergisi” gazetesinin eki olarak çıkmış, kadınların hem kültürel seviyesini yükseltmeyi amaçlamış hem de Osmanlı kadını dünyadaki kadınlarından haberdar etmiştir. Nigâr Bint Osman, Leyla Hanım ve Fitnat Hanım gibi edebiyatçı kadınlar, ilk kez Mürüvvet'te yer almışlardır. (Erkoç 2010:118)

Dönemin en önemli yayın organlarından biri “Kadınlar Dünyası”dır. Dergi dönemin kadın sözcülüğünü yapmıştır. Dergide kadınlar taleplerini dile getirip ısrarcı olmaları ile isteklerini elde etmeyi başarmışlardır. Kadını bilinçlendirerek kadını harekete geçirmiş ve kadın birliğinin bu kapsamda dernekleşmenin önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Dönemin dergileri aracılığı ile kadınlar sorunlarını dile getirirken sorunlar karşısında hemcinsleriyle bir araya gelmek için örgütlenmişlerdir ve bu kadın derneklerinin kurulmasına yol açmıştır. Yine dergide süregelen aile, ataerkil yapı, evlilik, boşanma, evlilik yaşı, görücülük usulünün olmaması, kadın- erkek eşitsizliğinin giderilmesi, miras paylaşımında eşitlik, kadın eğitimi, kadınların sokaktaki giyim kuşamının değişimi özellikle bu konuda peçenin kaldırılması hususu, kadının çalışma hayatına katılarak toplumsallaşması, siyasi olarak oy talepleri, sorunları dile getirilmiştir. (Yürüt 2017:381-393)

19. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyılda etkili olan Osmanlı modernleşmesine katkı sağlayan kadın hareketi dünyada olduğu gibi Osmanlı kadınları için de modernleşmeyle birlikte kadınların eşitlik talepleriyle devam eden bir süreçti.

Amaçları, geleneğin ve yasaların koydukları sınırları ortadan kaldırmaktı. (Kurt 2020:65) Kadın hareketi bir özgürlük ve eşitlik hareketi olarak ortaya çıkmış toplumun genel özgürlüğüyle paralel bir süreklilik izlemiştir. II. Meşrutiyetin getirdiği toplumsal ve kültürel değişimle oluşan yeni yapılanma içinde kadınlar da kendilerine bir yer açmıştır. (Çakır 2021:22-31)

Kadın hareketinin temeli toplumun dayattığı cinsel kimliklere, cinsel rollere karşı çıkarak onları yeniden tanımlamaya dayalıdır. Erkeklerin kadın hareketlerine müdahalelerine rağmen kadınlar kendilerini ifade etmek ve kendi hareketlerini yönlendirme yolunda ilerlemişlerdir. Dönemin kadın dergileri kendilerini ifade etme alanı olurken dernekler ise eylem alanlarıdır. Kadın dernekleri birçok amaçla kurulmuştur. Eğitim yoluyla meslek kazandırmayı amaçlayan, kültürel amaçlı, farklı etnik gruplardaki kadınların sorunlarına odaklanan, ülke sorunlarına çözüm arayan, ülke savunmasına yönelik siyasi amaçlı ve siyasal partilerin kadın dernekleri olarak gruplandırılabilir. Derneklerin amacı ne olursa olsun kadınların toplumsal yapıdaki seviyesini yükseltecektir. Bu anlamda en önemli derneklerden biri Hukuk-u Nisan olup yayın organı Kadınlar Dünyası'dır. (Çakır 2021:22-31)

Kadının Osmanlı toplumunda başlayan değişim süreci içinde kentli kadın, kadın haklarını üretim faaliyetinin içine girmeden derneklerde, yayın organlarında savunurken, köylü kadının hayatında pek bir değişiklik olmamış, zaman zaman kıtlık, doğal afetler gibi olaylar karşısında gösterdiği tepkiler ise konumunu pek değiştirmemiştir. Bu arada Kapitalizmin, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesiyle, cılız da olsa gelişen bir sanayinin yaratmış olduğu ortam içinde tütün, gıda, nakış, kimya işleri, kibrit fabrikası ve dokuma işkollarında düşük ücretlerle çalışan kadınlar ve çocuklar görülür. Bu işlerde çalışan kadınlar ise yeni bir sosyal kesim meydana getirmişlerdi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kalifiye işçi yetiştirmek amacıyla Rumeli'de kız çocuklar üzerinde bazı denemeler yapılmış ve sanayi okulları açılmıştır. (Güzel 1985:867) Çalışma koşullarının zorluğu ile birçok kadının kadın hareketleri etkisi ile de haklarını aramak için grevlere katıldığı görülmüştür. Örneğin; 1872-1907 yıllarında Osmanlı Devleti'nde 50 grevin 9'u kadınların çalıştığı iş kollarında görülmüştür. Sendikal faaliyetlerin kadınların örgütlenme konusunda önemi büyüktür. Feshane grevinde 50 kadın işçinin grevin yürütücüsü ve örgütleyicisi olduğu görülür. (Çakır 2021: 44-45) Tramvay grevlerinde eşlerinin yanlarında, Mayıs 1876'da Tersane işçileri eş ve çocuklarıyla,

22 Ağustos 1876 Salı günü Feshane’de çalışan elli kadar Rum ve Ermeni kadın işçi katılmıştır. Bu ve benzeri eylemler, çalışan kadınların ekonomik ve toplumsal bilinç sahibi olduklarını göstermektedir. Kadınların grevlerdeki rolleri, iki biçimde ortaya çıkmıştır. Birincisi, kadınların işçi olarak grevlerde rol almaları biçiminde; ikincisi ise kadınların işçi kocalarını desteklemeleri, onlarla dayanışmaları biçiminde olmuştur. (Güzel 1985:867-874)

Resim 47- II. Abdülhamid Devrinde Kadın Kıyafetlerinin Her Çeşidini Bir Arada Gösteren Resim, Alus, Resimli Tarih mecmuası 1951.

II. Abdülhamid döneminde yaşanan bu gelişmeler kapsamında kadın giyim-kuşamını ele alındığında; gençler ve yaşlılar farklı kıyafetler giymekteydi. Meşlah bu dönemde kullanılan, torba gibi eni boyu bir, dört köşe ipekli bir kumaştan yapılmakta olup bir tarafın ortası kesilmiş ve kapalı kısmından el sığacak kadar yer bırakılmış, etrafı ve arkası işlemeli sade bir üstlüktü. (Sevin 1973:132-133) Bu dönemin ortalarında ferace ve yaşmak, çarşaf ile değişim gösteremeye başlamış, bazı gelenekçi kadınlar feraceyi, yaşmağı muhafaza etmek istedikleri halde, yenilik göstermek isteyenler birkaç kere yasak edilmesine rağmen, yine çarşafı tercih etmişlerdi. (Celal 1995:564) 1889 yılında hünkârın iradesiyle yaşmak ve ferace, yalnız saray halkı için kullanılmasına izin verilirken halka yasak edilmiştir. Yaşmak ferace yasak edilince genç hanımlar bile İstanbul içinde çarşaf, sayfiyelerde maşlah, yeldirme, kaşpusyer giymeye başlamışlardı. (Alus 1951:546)

İlk çarşaf 1892'de çıkmıştır. Ampir modasının düşük omuzlarına uygun gelen ferace, Art Nouveau devrinin kabarık kolları 1890'larda moda olunca işe yaramaz olmuştur. Avrupa hanımları görüldüğü gibi kısa kaplar giymeye başladılar. Avrupa modellerini takip eden İstanbul hanımları bu kapları görünce içerideki elbisenin kabarık omuzlarını başka türlü hiçbir şeyin bundan daha iyi muhafaza edemeyeceğini gördüler. O sırada Bağdatlı Arap kadınlarının giydiği çarşafı Avrupa usulüne göre tadil edip şapkalara takılan tüle benzettikleri peçeleri yüzlerine örterek yepyeni bir sokak kıyafeti olarak kullandılar. (Sevin 1973: 131-132) Ancak bu dönemde çarşafında yasaklandığı görülür. Çarşafın yasaklanmasının sebepleri arasında Müslüman kadınların giydiği çarşafların Hristiyan kadınların matem elbiselerini andırması, çarşafın altında kimin olduğunun görülmemesi ve dönemi itibarıyla tehlike arz ederek suikastlarda kullanılabileceğidir. (Atalay 2021:44-145)

Çarşafı yasaklayan 2 Nisan 1890 tarihli kararın alınmasında ilginç bir olayın etkili olduğu bilinmektedir. Bu olay V. Murat'ın 1876 yılında üç ay padişahlık yaptığı dönemde Çırağan Sarayı'ndan kaçırılması yönündeki başarısız girişimdir. Kaçırma olayında yer alan kişiler çarşafa bürünmüş dört erkektir. Kadın kılığına giren bu kişiler Çırağan Sarayı'nın kapısına kadar gelmiş fakat şüpheli tavırlarıyla dikkat çekmişlerdi. Durumdan şüphelenen nöbetçiler bu kişilerin peçelerini açtırınca, erkek olduklarını anlamışlardı. Bir rivayete göre kadın kıyafetindeki bu şahıslar V. Murat'ı saraydan kaçırıp, bir Rus gemisine bindirecek ve Odesa'ya götürecekti. (Kıranlar 2007:313)

II. Abdülhamid döneminde kadın kıyafetleriyle ilgili iradeler çıkarılmıştır. Bu iradeler daha çok Ramazan ayında çıkarılmıştır. Bunun sebebi ise Müslümanlar bu ayda ibadetle meşgul oldukları ve yapılan ibadetlerin boşuna gitmemesi içindir. Kadınların sokakta açık saçık dolaşmaları ve Müslümanlık adabına aykırı harekette bulunmamaları ve bu hususta zaptiyelerin gerekli tedbirleri alması şeklinde tembih edilmiştir. (BOA., Yıldız Perâkende Evrakı Dâhiliye Nezareti Marûzâtı: (Y.PRK.DH.), 5/33, (H. 05 Ramazan 1309/M. 03 Nisan 1892). Sultan II. Abdülhamid döneminde bu konu hakkında iradeler artış göstermiştir. Bunun sebebi İslamiyet'e aykırı kıyafetlerin giyilmesi, Beyoğlu ve mesire alanlarında tesettür kurallarına uyulmaması, yaşmak yerine tül kullanılması, gece geç saatlerde kadar kadınların dışarıda kalması, üzeri açık at arabaları ile herkesin geçtiği mahallelerde

gezmeleri gibi nedenler sayabilir. (BOA., İrade-i Zaptiye Nezareti: (İ..ZB..), 2/15 (H. 18 Rabiulevvel 1317/M. 27 Temmuz 1899)

II. Abdülhamid döneminde kadın kıyafeti ile ilgili kısıtlayıcı fermanlar çıkarılmışsa da bu kısıtlayıcı koşullar II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası geçerliliğini yitirmiştir. II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle oluşan hürriyet ve özgürlük ortamında kadınlar, artık kıyafet konusunda gittikçe daha rahat ve daha serbest bir duruma gelmiş, toplumda giyimleri ile ön plana çıkmaya başlamışlardır. Mevcut ortamdan yararlanıp giyim kuşam konusunda istedikleri gibi tercih yapan kadınlar, Cumhuriyet döneminde ise çıkarılan kanunla çarşaf ve peçeyi de atarak modern giysilerle görünmeye başlamıştı. (Bukarlı 2017:59)

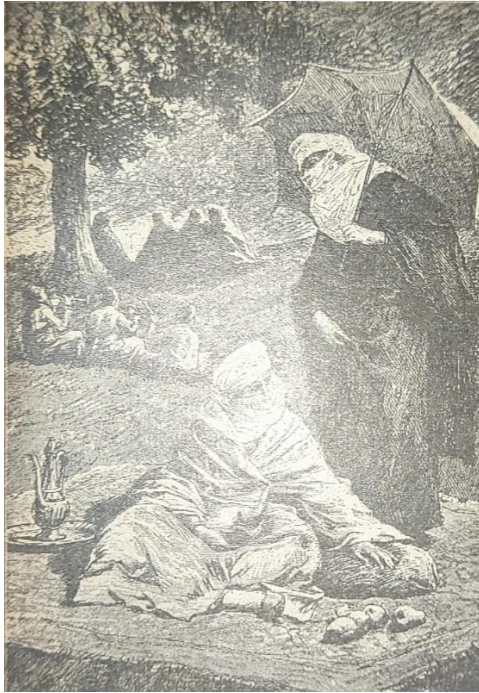
Resim 48- Solda-Ferace ve Yaşmaklı Bir Hanım, Ortada-Ferace Devrinde Bir İç Kıyafet, Sonda-Çarşafli Bir Hanım, Alus, Resimli Tarih Mecmuası 1951.

48 nolu Ferace ve yaşmaklı hanım resminde; feraceden kadının yüzünün görülmemesi, feracenin ince bir tül haline henüz gelmediği, dönemin ilk zamanlarına ait olduğunu gösterir. İç kıyafet resmi ise kadınların evde, mahremi olmayan yerlerde giydiği elbiseler olup saçının da açık olması bu tarz yerlerde başlarını örtmediklerini gösterir. Çarşafın olduğu en sağdaki fotoda ise yüzün açık olduğu, şakaklardan yüze doğru birer tutam saç bırakıldığı, önünün açık olması ile de iki parça çarşaf modelinin giyildiği, iki parça çarşaf modasının kadınlar üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Resim 49- Ferace devrinde bir kır alemi, Alus, Resimli Tarih Mecmuası 1951.

49 nolu resimde kadınların eğlenmek için toplu olarak katıldıkları kır ve mesire alanlarını kullandıkları, bu tarz yerlere giderken dönemin dış kıyafeti olan feraceyi giydikleri görülmektedir. Başlarında hotoz gibi başlıkların üzerinden sarılmış baş örtüsü yaşmakları görülür. Yine yüzleri yaşmağın parçası olan örtü kısmı ile kapatılmıştır. Fakat yüzü örten kısmın inceliği yüzlerinin görülmesinden anlaşılabilmektedir.

Resim 50- Feraceli ve Şemsiyeli Kadınlar, Rasim, Resimli Tarih Mecmuası 1951.

Resim 51- Ferace Devrinde Bir Kadının İç Kıyafeti, Rasim, Resimli Tarih Mecmuası 1951

50 nolu resme bakınca mesire alanında ferace giyen kadınların yaşmağının incelendiği ve yüzlerinin görüldüğü görülmektedir. Şemsiye hem güneşten korunmak

hem de yüzlerini kapatmak için kullanılmaktaydı. Ayrıca erkeklerle birlikte sosyal hayatta aynı mekanlarda görülmeye başladığı arkada oturan bir erkek grubunun olmasından anlaşılmaktadır. Kadın feracelerinin fotoya farklı tonlama ile yansması ise dönemin sonlarına doğru yaygınlaşan feracelerin renklendiğini gösterir. 51 nolu resimde ise yine iç kıyafetin bol ve dökümlü olduğu, başta hotoza benzer bir başlık olup başlıktan saç üzerine sarkan kumaş tül olduğu, saçların arkaya bırakıldığı ve geleneksel Türk kadını kıyafetini yansıttığı anlaşılmaktadır.

Meşrutiyet senelerinde etek ve pelerin olarak iki parçaya ayrılan çarşaf gitgide tamamıyla Garp tarzı tayyörler içinde erimiştir. Bu yavaş değişimde ilk defa pelerinin kısalması şeklinde görülmekteydi. Çıplak kollar uzun eldivenle örtülmekteydi. Daha sonra etekler de tamamen kısalma olmuş ve bu şekle tango çarşaf denilmiştir. Peçe gayet incelerek bu şekli ile çarşaf ilk mahiyetinden büsbütün uzaklaşmıştır. Mütareke senelerinde tayyör üzerine konulan bir pelerin ve yüzü örten bir tül den ibarettir. Daha sonra pelerin de bırakılarak başa örtülen bir başörtüsü şeklinde devam etmiştir. Bu vaziyet bize gösteriyor ki çarşaf artık bir örtünme vasıtası olmaktan ziyade bir süs bir zarafet ve hatta moda olarak ortaya atılmak istenen bir giyiniş tarzı gibi telakki edilmeye başlanmıştır. (Taşçıoğlu 1958:33-53)

Hanımlar günlük elbiseleriyle başlarına içi dolu, yani ortası çiçekli yazma yemeni bağlar, saçlarını bu yemenin içine alır. Saçı uzunsa iki üç örgü yapar, arkasına salıverirdi. Sırtına da eskiden Şam- Halep malı olup alaca denen iplikten dokunmuş kumaş entari giyer, beline beyaz çevreden ya da ipekten örme iki parmak eninde kuşak bağlar, üstüne de entarisinin kumaşından hafif pamuklu uzun, yol yol dikilmiş bir hırka, ayağına ökçesi kenarsız, şıpşıp denen, ekserisi kırmızı renkli sahtiyan terlik giyerdi. Hanımların kuşaklarının birkaç çeşidi vardı; bel kuşakları her cinsten şaldan yapılmakla birlikte en makbul olanları hind, sonra Şam, Halep şallarından ve Gelibolu'dan getirilen keten üzerine sarı ipek ile işli abani idi. Hanımların kullandığı kemerler arasında sıрма kolanlı mücevher tokalı kemer, sade veya üzeri firuze ve bazen de sıra taş elmaslı, aşağı sallanan hacalı büyük gümüş kemer ile ipek veya kolanlı köçek kemeri cinsleri vardı. Kırmızısı çok miktarda basmadan bol yenli mintan, ağı uzun ve ayaklarına kadar inen, ekseriyetle sarı renk basmadan büyük bir dökme şalvar ve ayaklarına çorap ve sarı pabuç, sırtlarına da

mavi renge boyalı kalınca Amerikan bezinden cüppe tarzında yapılmış gürde dedikleri şey giyerlerdi. (Arısan ve Günay 2023:244-247,-342)

II. Abdülhamid zamanına kadar sultanlar, hanedanın rengi olan kırmızı kumaştan yapılan gelinlik elbisesi giymiştir. Ancak bu geleneği ilk kez II Abdülhamid'in kızı Naima Sultan değiştirmiştir. Davetlilerin önüne beyaz kumaştan yapılmış gelinlik ile çıkmıştır. Bundan sonra sultanlar beğendikleri renklerden gelinlik giymişlerdir. (Apak vd. 1997:114)

Resim 52- Türk Kadını Düğün Giysisi, Gürtuna 1999.

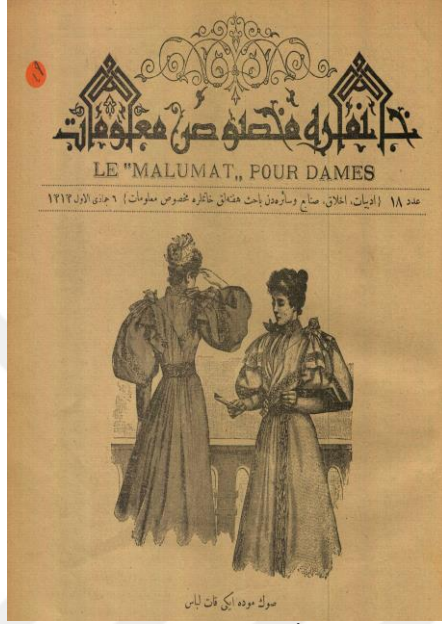
Resim53- 19.yy Gelinlik, Görünür 2010, Sadberk Hanım Müzesi.

Resim 54- 19.yy Gelinlik, Sadberk Hanım Müzesi, 2024.

52 nolu resimde kırmızı renk üzerinde yıldız deseni bulunan, başı mücevher taşlarla süslenerek şekillendirilmiş, baştan aşağı kadar uzanan duvağı ile gelinlik görülür. 53 nolu resimde turkuaz renkli saten üzerine işlenmiş ve altı köseleden yapılmış gelinliğe uygun ren ve motiflerin kullanıldığı ayakkabı ile üç parçalı gelin kıyafeti görülür. Belinde değerli taşlarla süslenmiş kemer vardır. 54 nolu resimde ise krem rengi Avrupa modasına uygun etek ve bluzdan oluşan iki parçalı gelinlik görülür. Gelinlik üzerinde dantelalarla süsleme yapılmıştır. Yakası V yaka olup önden açık olduğu ve yakanın etrafı fırfırlı ve dantellerle süslenmiştir. Etek kısmı kuyrukludur ve aplikelerle süslenmiştir. Gelinlik Zakira Özışık tarafından giyilmiş ve İstanbul'daki Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonuna katılmıştır.

II. Abdülhamid döneminde kadın-erkek yağmurda siyah, güneşte değişik renklerde, sadakordan, sapı fildişi, gümüş şemsiyelerin kullanılması yaygınlaşmıştır. Kadınlar püsküllü, zarif dantelli, boncuklu şemsiyelerin altına volan bağıyorlardı ve erkeklerle şemsiyelerini döndürmeleri, elden ele geçirmeleri, açıp kapamaları, indirip kaldırmaları gibi hareketlerden oluşan şemsiye dili ile konuşmaktaydılar. (Tekir 2022:116)

Resim 55- Son Moda İki Kat Libas, Hanımlara Mahsus Malumat, 1896 l. Cilt, 18. Sayı, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu.

Resim 56 Elbise- Libas Hanımlara Mahsus Malumat, 1896 l. Cilt 21. Sayı, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu.

55 ve 56 numaralı görsellerde Avrupa tarzı kadın moda kıyafetleri görülmektedir. Fırfırlı ve kolları kabarık modellerdir. Resim 55'te yaka kurdelelerle süslenmiş ve boğazı tam kapatan boydan etek kısmında dikey şeritler kullanılarak süsleniği anlaşılmaktadır. Saç yukardan bağlanmış ve saçta süslemek için kurdele kullanılmıştır. Resim 56'da elbise iki parçadan oluşup üzerine yakası tüylü ve işlemeli balon kol model kürk giyilmiş. Saç yine yukarıdan topuz şeklinde toplanmıştır. Osmanlı da batı modasının etkili olduğu görülmektedir.

Modernleşen Osmanlı toplumundaki moda algısı; Moda ve modaya bağlı süslenme iki yönden iki farklı ekonomiyi etkilemekteydi. Bunlar, “milli iktisat” ve “aile iktisadı” idi. Milli iktisat penceresinden sorun ele alındığında; her yeni moda iş sahası yaratıyor ve bununla birlikte çok sayıda işsiz üretime katılabiliyordu. Aksi durumun düşünülmesi fabrikaların kapanması demektir. Aile iktisadı bağlamında olay değerlendirildiğinde ise süs ve modanın özellikle fakir ülkelerde, temel

ihtiyaçlarının bile karşılanmasında zorluklar çekildiği bir ortamda, aile ekonomisini olumsuz etkiliyordu. Bu açıdan bakanlara göre moda akımı; aile içinde ahlak buhranlarının yaşanmasına, genç kızların evi terk etmelerine ya da ailenin mal varlığını satıp çocuklarının ss ve modaya dair isteklerini karşılama noktasına kadar gidiyordu. (Tekir 2020:559)

Bu bilgi doğrultusunda “moda ve süs” konusu toplumsal olaylara, ekonomik durumlara etki etmekte veyahut bu durumlara yn vermekte olduğu görülüyor. Olayın psikolojik boyutu ayrıca değerlendirilmesi gerektiği gibi burada yine moda ve süs kavramlarının tepeden inme diye tabir edilen, belki de ülkenin halkın genelinin sosyo-ekonomik durumu göz önünde bulundurulmadan, topluma bilinç kazandırılmadan, halka sunulduğunu görmekteyiz. Aslında yine burada aile içinde günümüzdeki gibi genç kuşağın istekleri noktasında baskın davrandığı ya da ailesine baskıcı unsurlar kullandığının yorumu yapılabilir. Yine dönemine göre özenti olan konular gençleri bu duruma getiren, ailesini zor duruma bırakacak etkiyi yaratan unsurlar değerlendirilmelidir. Ve yine karşımıza bir konu hakkında tam bilinlendirilmeden bu için eğitim kısmı verilmeden bir başka unsurun taklit edilmesinin yarattığı sonuçları da görmekteyiz. Ayrıca toplumun içine girmiş olan bu değişim ile zamanla oluşturulmuş kurum ve kuruluşların doğrudan yok sayılması ise işsizlik ve ekonomi sorunlarını gündeme getirerek başka problemleri doğurmaktadır. Ve aklımıza gelecek bir soru şu olabilir bu kadar sorun çıkıyor diye gündemi ya da güncel olan modayı takip etmeyerek zamanı yakalamayalım mı?

İKİNCİ BÖLÜM

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDEN CUMHURİYETE KADARKİ SÜREÇTE SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK OLAYLARIN ETKİSİNDE KADIN GİYİM-KUŞAMI

2.1. Toplumda Kadının Var Olma Çabası: Eğitim ve Çalışma Alanlarında Kadın, Kadın Hareketleri ve Savaşlar

1909'daki 31 Mart olayı sonucunda II. Abdülhamid tahtan indirilmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti, daha önceki zamanlarda arka planda faaliyetlerini yürütürken 1913'ten itibaren ülkenin yönetiminde söz sahibi olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı ülkede kutlamalara sahne olsa da gelişmeler beklendiği gibi olmamıştır. Azınlıkların bağımsızlık mücadeleleri sürmüş, 1911'de Trablusgarp İtalyanların eline geçerken, 1912'de başlayan Balkan Harbi ile büyük toprak parçaları kaybedilmiştir. (Kurnaz 1996:19) Anayasa yürürlüğe girmiş ve seçimler yapılmış olmasına rağmen İttihat ve Terakki Hükümeti 1918'den sonra bir çeşit askeri oligarşisi haline dönüşmüştür. (Lewis: 210)

1908'de Jön Türklerin yönetimi el geçirmesi ile Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesinden 1918'de Mondros Mütareke' sinin imzalanmasına kadar geçen süreçte toplumu ilgilendiren siyasi, sosyal, ekonomik alanda pek çok girişim bulunmaktadır. Bu girişimler Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önleme çabalarını amaçlıyordu. (Akagündüz 2022:53-58) Bu girişimler içinde III. Selim Dönemi Nizam-ı Cedid hareketleri ile başlayan askeri alandaki yenileşme ve modernleşme, III. Selimin tahtan indirilmesi ile istenilen sonuca ulaşamasa da kendinden sonra yapılacak modernleşme ve değişim hareketleri için önemli rol oynar. (Savaş 2023: 110) Osmanlı Devleti'nde batı etkisi ile başlayan değişim ve dönüşüm hareketleri sonrasında modernleşme sürecinin her alana yayılarak kendini göstermesine zemin hazırladı. Askeri ve teknolojik yönden yaşanan gelişmeler dikkat çeken noktalardan olmuştur. II. Mahmut döneminde “devleti kurtarma” gayesi ile ıslahatlar yapılmış ve 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı (Vak'a-i Hayriyye: Hayırlı Olay) kaldırarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusunu kurmuştur. Yeniçeri Ocağının kaldırılması modernleşme sürecini hızlandıracak, askeri ve siyasi yeniliklere zemin hazırlayacaktır. Daha teknolojik, daha merkezi ve düzenli ordu kurulacaktır. (Çalışkan 2022:322-323) Daha çok askeri talimlere ve istihkama öncelik veren

Mekteb-i Harbiye kurulmuştur. Yine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'na hekim ve cerrah yetiştirmek için 1926'da Mekteb-i Tıbbiye açılmıştır. II. Mahmut döneminde yapılan reformlar geleneklere bağlı çizgide olsa da askeri reformlar batı çizgisinde ve daha sistemli olmuştur. (Savaş 2023: 114) II. Mahmut dönemi reformları ile merkezi idare güçlendirilmiş ve Osmanlı vatandaşlığının zemini oluşturulmuştur. Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı hukuka dayalı siyasi ve toplumsal hareketler için uygun zemin hazırlayarak Osmanlı vatandaşlığının oluşturulması sürecinde önemli rol oynar. (Düzenli 2020: 59-64) 1869'da kabul edilen Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek vatandaşlık kanunnamesi olarak tebaadan vatandaşlığa geçiş için önemlidir. (Erol 2021: 53) Osmanlı Devleti'nin çöküşünü ve dış müdahaleleri önlemek için tebaanın bir arada tutulması önemli bir durum olup birçok ferman ve kanun çıkarılmıştır. Tanzimat ile başlayan bu durum Meşrutiyetten sonra haklar anayasa ile güvence altına alınmıştır. I. ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile hukuka dayalı toplum yapısı daha çok ön plana çıkmıştır. (Kaya ve Biçer 2021: 8032) Bu yenileşme hareketlerini İttihat ve Terakki kendi döneminde de devam ettirmiştir. Halka hizmet eden kurumsallaşmış bir idari sistem, Batı tarzı sivil ve askeri mektepler oluşturulmak istenmiştir. Tebaadan vatandaşlığa geçiş, meclis ve meclis içinde muhalefet ve demokrasi alıştırmaları, ulusal devlet oluşturma çabaları, İttihat ve Terakki dönemini önemli kılmıştır. Bu amaçlarla gösterdikleri çaba ve düşünceleri yeni kanunlar, yeni okullar, yeni gazete ve dergiler ile Batı felsefesinin ve değerlerinin yayılmasını sağlamıştır. (Akagündüz 2022:53-58) Fransız Cumhuriyetçiliği ve İngiliz Parlamenterizmine ilgi duymuşlardır. İhtilali devlet gücüyle gerçekleştirerek ve toplumsal düzenle çatışmaya girmeden devletle ilgilenmeyi hedeflemişlerdir. (Bütün 2019:15)

İttihat ve Terakki yönetimiyle kadınların elde ettiği haklar değerlendirildiğinde; Meşrutiyetin ilanı üzerine kadınlara ait mecmualar arttığı gibi bu mecmualarda kadınların sosyal haklarının arttırılması, fikri ve terbiyevi kalkınması, hatta kadının iş hayatına girmesi gerektiği fikirleri öne sürülmüş, kadın kıyafetiyle ilgili modaya da yer verilmiştir. Diğer bir ifadeyle 1908'den 1.Dünya Savaşı'na kadar aile, poligami, kadın, çarşaf, peçe, kadının kıyafeti, kadının girebileceği faaliyet sahaları tartışma konusu olmuştur. Yeni ve batılı bir kadın modeli oluşturulmak amaçlanır. (Taşçıoğlu 1958:27-38)

1912 Emval-i Gayri Menkule yasasında kız ve erkek çocuğa eşit miras hakkı tanınmıştır. Medeni Kanun'un kabulüne kadar da bu kanun yürürlükte kalmıştır. Böylece kadınların mirastan eşit bir şekilde yararlanmaları sağlanmıştır. (Aydınör 2006:22) Önce orta dereceli okulların, sonra da üniversitenin kapıları kız öğrencilere açılmıştır. Böylece onların mesleklere ve kamu hayatına girmesine zemin hazırlanmıştır. Erkeklerin savaş yıllarında orduya katılması, o zamana kadar sadece hemşirelik, ebelik veya öğretmenlik gibi alanlarda çalışabilen kadınlar, bu tarihten sonra memur, doktor, hukuk ve iş insanı gibi çalışma alanlarında da yer almaya başlamıştır. Böylelikle eğitim gören ve memur olarak çalışan kadınlar için, kıyafetlerde değişiklikler de kaçınılmaz olmuştur. 1917'de, kadın haklarının sağlanması açısından önemli bir adım da yeni Aile Hukuku Kararnamesi kabul edilmesiyle atılmıştır. Aile ve ahval-i şahsiye işlerine bakan şer'i mahkemeler Adliye Nazırlığı'nın yetkisi altına alınarak dini hiyerarşiden, modern ve laik bir otorite altına alınmıştır. Çok eşlilik ve boşanma ortadan kalkmamakla beraber, yeni kararnameyle, boşanma ve tek eşlilik hakkı da dahil olmak üzere, kadınlara evlenme akdine bazı şartlar koydurmak ve uygulatmak hakkı verilerek, onlar lehinde birçok değişiklikler yapılmıştır. Bu kararname, olağanüstü bir kararname (Kanun-u Muvakkat) şeklinde yürürlüğe konularak eğitim görmüş az sayıda kadının ondan faydalanması sağlanmıştır. (Lewis: 228-229)

II. Meşrutiyet öncesinde eğitim konusunda yaşanan aksaklıklar eleştirilmiş, kız çocuklarına verilen eğitimin yetersizliğine dikkat çekilmiş, kızlar ve erkekler için aynı programın uygulanması ve erkek öğrencilerin okullarına daha fazla ödenek harcandığı dile getirilerek, kadın erkek arasında eğitimde eşitsizliğe dikkat çekilmiştir. (Kurnaz 1996: 35-38) Eğitimde eleştirilen bu konular kapsamında yeni hedefler belirlenmiştir. (Yürüt 2017: 387-388) II. Meşrutiyetten sonra eğitim programlarında iyileştirmeler yapılmış, kız okulları için ödenekler planlanmış, kızlar için yeni okullar açılmış, karma eğitim uygulaması başlatılmış ve yükseköğrenim imkânı sunulmuştur. (Kurnaz 1996:3841) Dr. Besim Ömer Paşa'nın uğraşları ve girişimleri sonucunda 1922 yılında Haydarpaşa Tıp Fakültesine giren 7 kız öğrenci, 1927'de fakülteyi bitirerek doktor olmuşlardır. Bu 7 kadın doktorun adları ise Müfide, Hamdiye, Suat, Sabiha, İffet Naim, Meliha ve İffet Hanımlardır. Kadın doktorlara ilk resmi görev ise ancak 1930'da verilebilmiştir. (Oktar 1998:48)

Erkek Sultanîleri		İstanbul Kız Sultanîsi	
Ulûm-i Diniye	Müsellesat-ı Müsteviye	Ulûm-i Diniye	Hendese
Lisan-ı Osmanî	Hendese, Resm-i Hattî	Lisan-ı Osmanî	Kozmografya
Tarih-i Kadîm	Kozmografya	Tarih	İktisad-ı Beytî
Tarih	Mekanik	Coğrafya	Terbiye-i Etfâl
Coğrafya	Mantık ve Felsefe	Malûmat-ı Tabiiye ve Sıhhiye	Lisan-ı Ecnebî
Hayvanat	Resim	Malumat-ı Hikemiye ve Kimyeviye	Gına
Nebatat	Arabî	Malûmat-ı Ahlâkiye ve Medeniye	Resim
İlm-ül Arz	Farisî	Hesap, Cebir	Terbiye-i Bedeniye
Hıfzı Sıhha	Lisan-ı Ecnebî		Dikiş, Biçki, Nakış, Tabahat
Fizik	Terbiye-i Bedeniye		
Kimya	Tatbikat-ı Fenniye		
Cebir,	Usûl-i Defterî Gına		
Hesab-ı Nazarî			

Tablo 1. Erkek Sultanîleri ve İstanbul Kız Sultanîsi'nin 1915'lerdeki Ders Programları (İlkhan 2018:61).

Tablodaki ders adları değerlendirildiğinde kadın ve erkek arasında eğitimde eşitlik sağlanmaya çalışılsa da ahlak dersinin kadın müfredatında yer alması ahlakın sadece kadınlarda olması gereken bir özellikmiş gibi algılanmasına sebep olup aslında tam bir eşitlik sağlanamadığını düşündürmektedir. Kültürel değişimlerin direnç gösterdiği gibi bu tablodaki dersler toplumda var olan kadına bakışın da değişime direnç gösterdiğinin bir sonucu olabilir.

Yeni ve batılı bir kadın modeli oluşturmak için önemli bir adım daha vardır ki bu da kadınların iş hayatına girmelerini sağlayarak onları üretime dahil etmektir. Ancak buradan kadınların daha önce hiç çalışmadığı şeklinde bir anlam çıkarılmamalıdır. Osmanlı'da kadınlar hem tarımsal faaliyetlerde hem de şehirlerde sanatkâr ve girişimci olarak ekonomik faaliyetler içinde bulunarak çalışmışlardır. Diğer yandan erkeklere sağlanan imkanlardan yoksun bırakıldıkları için erkeklerin kendilerini geliştirdikleri alanlarda bilgi, donanım ve tecrübe açısından yetersiz kalmışlardır. Kadının konumu ile ilgili tartışmalar sürerken bu noksanlık, kadınların erkeklerden zekâca geri olduğunun düşünülmesine neden olmuştur. Yani kadının geri kalmışlığının ardındaki temel neden olarak yine kadının kendisi gösterilmiş ve bu noktada erkeğin hiçbir rolünün olmadığı fikri hâkim olmuştur. (Çerçinli 2021:73)

Osmanlı Devleti toplumunda kadının geleneksel bir rolü olup kadın, ev içindeki varlığı ve annelik kimliği ile toplumsal varlığını gösterebiliyordu. Bu durum erkeklere kıyasla kadınlar için gölgede kalan bir yaşama sebep oluyordu.

Kadınlar bu durumun seyrini değiştirmek istiyordu. Batı'da yaşanan modernleşme hareketleri Osmanlı Devleti'ni etkilemeye başlaması ile toplumsal ve siyasal değişim için uygun bir zemin hazırlanmıştı. Özellikle batıda eğitim alan Osmanlı aydın kadınlarının, batıdaki kadınların yürüttükleri çalışmaları takip etmeleri ve feminist yaklaşımları Osmanlı toplumuna taşımaları önemli bir adım olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki geleneksel yapı ve din söylemleri ile kadın hareketleri engellenmeye çalışılsa da kadınlar aynı şekilde karşıt cevaplar vermişlerdir. Kadını toplumda görünür kılmak için eğitim, mülkiyet, iş ve sendika haklarını kazanmak için kadınlar, büyük ve önemli çabalar sarf ettiler. Osmanlı Devleti'nde kadın birliği için gazete ve mecmualarla mücadele ettiler. (alışkan 2022: 330) Kadın erkek arasındaki eşitsizliği kaldırmak, evlenme, boşanma, miras, eğitim, kamuda çalışma noktasında eşit haklar talep ederek bireyselleşip geleneksel yargılardan kurtulunmasını istemişlerdir. (Demir 1999: 111) Toplumda kadınlar ev kadınlığı ve annelik tanımlamalarından ibaret olmadıklarını göstermek için kamusal alana katılma mücadelesi vermiştir. (alışkan 2022: 330)

Kadının alışması, iki sebepten önemliydi. Birincisi, kamusal alanda çalışarak ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunması, ikincisi ve özellikle vurgulananı, kadının ekonomik bağımsızlığını sağlamasıydı. Artık Orta ağ yaşamını sürdürmek istemediklerini belirten kadınlar, yaşam haklarını, sosyal ve çalışma yaşamına katılım haklarını istemekteydiler. (akır 2021:363) Trablusgarp (1911) ve Balkan (1912) savaşlarında hastabakıcıların yetersizliği sebebiyle ordu büyük kayıp vermiştir. Bu sebeple Osmanlı kadınları Balkan Savaşında hastanelerde çalışmaya başlamışlardır. (Kurnaz 1996:87) alışma hayatında görülmeye başlayan kadının, sanayi istatistiklerinde yer alması ise 1913' bulmuştur. Dikimevleri, kadınların çalışma hayatı için derneklerin ilk teşebbsleriydi. 1914'te açılan "Biçki Yurdu" kadınların kendi geçimlerini kendilerinin kazanmasını amaçlamış, açılan dershanede beş sene içinde 900 ğrenci yetişmiştir. Biçki metotlu olarak ilk defa burada gösterilmiş, bu amaçla bir kitap yayımlanmıştır. (akır 2021:94-363) Kadınlara biçki dikiş kursları ile eğitim verilerek sanat öğretilmiş ve kadınların ortaya ürünler koyup üretime katılması sağlanmıştır. (Nehir 2021:108-110)

Kadınlar artık birçok iş kolunda çalışmaya başlamıştır. 1920'li yıllarda Galata'da Osmanlı Bankası merkez teşkilatında kadın sekreter istihdam edildiği ve

yine aynı tarihlerde Ziraat Bankası'nda 7, Elektrik ve Tramvay Şirketi'nde ise 48 kadın görevlinin çalışmakta olduğu belirtilmektedir. İstanbul'da girişimci kadınlara ilişkin örnekleri; pastane işletmeciliği, terzilik, fotoğrafçılık ticareti, makinistlik, dizgicilik olarak saymak mümkündür. (Oktar 1998:66-73-74)

Halı dokuma ve ipekçilik gibi çocukların ve kadınların daha çok çalıştırıldığı alanlarda işçi ücretlerinin genel olarak düşük olduğu görülür. Erkek, kadın ve çocukların birlikte çalıştığı işlerde erkeklerle, çocuklar ve kadınların iş karşılığı aldığı ücretler arasında büyük farklılar görülür. Nius'ta 1908' de açılan Yün fabrikasında gündelik olarak erkekler 5-9 kuruş ücret alırken kadın işçiler 3-7 kuruş ücret alıyorlardı. Selanik'teki iplik fabrikasında çalışan erkek işçiler, çocuk işçilerden 2-3 kat fazla ücret alıyordu. Kız çocuklarının ise işe başlama ücretleri erkek çocuklarından yüzde 50 daha azdı. (Kırpık 2004: 119-120) Kadın emeğinin kullanıldığı iş alanlarında, kadınların mesaipleri fazla, ücretleri de çok düşüktü. Buna karşın Osmanlı kadınının her şeye boyun eğdiğini, haklarını elde etmek için mücadele etmediğini söylemekte mümkün değildi. Aksine, kadınlar çeşitli gösteri, eylem ve grevlere katıldığı söylenebilir. Bu duruma örnek olarak, 1907-08 yıllarında aldıkları ücretlerin yetersizliğine bağlı olarak kuraklığı takiben de yaşanan kıtlık ve açlık sebebiyle Sivas'ta buğday depolarını yağmalamaları verilebilir. (Çakır 2021:345)

II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadın, toplum değişiminin ve toplumsal inşa çalışmalarının tam merkezinde yer almıştır. Hükümet kadın faaliyetlerine kendi ideolojisi doğrultusunda destek vermiştir. Türk kadınının sosyal hayattaki yerini artırmaya çalışmıştır. Kadınların daha kolay dernek kurup, dergi çıkarmaları ve çalışmalarını daha rahat sürdürmeleri bu dönemin hükümetiyle mümkün olmuştur. (Bütün 2019:15)

19. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan yeni devletler, milli yapıların, kurumların oluşmasıyla ulusal kimliklerin biçimlenmesi, kadın organizasyonlarının artması, cinsiyet kimliklerinin tartışılması canlı bir kadın hareketini mecburi kılmış, aynı süreçte kadınlar bir cinsiyet kimliğiyle milli ulusal yapılara kendilerini kabul ettirmeye başlamışlardır. (Akagündüz 2022: 45) Osmanlı devletinde kadın hareketinin temelini eğitim, çalışma hakkı ve toplumsal hayata katılma, aile hukuku alanındaki sınırlamalar oluşturmuştur. Bu problemlerle başlayan kadın hareketi

ardından siyasi hakların elde edilme mücadelesiyle devam etmiştir. Tanzimat'la başlayan bu süreç II. Meşrutiyet'te tam olarak kendisini gösterebilmiştir. Meşrutiyet döneminde oluşan eşitlik ve özgürlük ortamı kanunlara da yansımış ve bu kanunların bu değişimin kendilerinin de kapsadığını kadınlar fark etmiş ve örgütlenmeye başlamışlardır. Bu dönemde kadın bilinçlenmesi için kadın dernekleri ve dergileri önemlidir. (Yürüt 2017:377) Erkeklerle eşit bir şekilde kadının hayata katılımını vurgulayan ve kadını aynen erkek gibi milleti kuvvetlendirecek güç olarak gören iki çeşit feminist strateji gelişmiştir. Erkeklerden boşalan kadrolara kadınların geçmesi ile feminist hareketin işleyişini dönüştüren ise Birinci Dünya Savaşı olmuştur. (Akagündüz 2022:45)

II. Meşrutiyet dönemi kadın dernekleri içinde, feminist olarak tanımlayabileceğimiz belki de tek dernek, Kadınlar Dünyası adlı yayın organı olan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'ydi. (Osmanlı İstanbul'unda Kadın İBB Yayınları 2022: 174) Cemiyetin amacı; kadının toplumsal yaşamla bütünleştirilmesi, çalışma yaşamına katılımının gerçekleştirilmesiydi. O yıllarda batılı kadının gündeminde olan siyasal hak isteme, cemiyetin kuruluş programında yer almamıştır. Cemiyet, kadını kuşatan geleneklere, kısıtlamalara, kadın-erkek eşitsizliğine, hukuksuzluğa ve eğitimsizliğe karşı bir mücadele başlatmıştır. Bu amaçla gerek aile yaşamında gerekse toplumsal yaşamdaki ilişkiler ağında yeni bir düzenlemeye gitmenin gereği üzerinde duruldu. Kadının her alanda, hatta siyasette bile başarılı olabilecek yetenekte olduğu ileri sürülmüştür. Cemiyet programında, kadının ev dışında giydiği giysilerin düzenlenmesi kararlaştırılarak milli kıyafeti oluşturmak amaçlanmıştır. Cemiyetin program kararlarından diğeri de kadının çalışma yaşamına katılımının kolaylaştıracak çeşitli iş yerleri açılmasıydı. Bu amaçla cemiyet, bir terzi evi açtırarak terzilik mesleğini öğretip dışarıya siparişle iş yaptırmaya başlamıştır. Böylece hem kadının içinde bulunduğu sefalet azaltılacak, hem de ülke sanayisinin gelişimine katkıda bulunulacaktı. (Çakır 2021:108-111) Cemiyet kadınların fabrikalarda ve asıl başarısı olan kadınların kamu sektöründe uygun iş alanlarına yerleştirilmelerine de etkili oldu. Örneğin; Bedran Osman Hanım ve arkadaşları Osmanlı Dersaadet Telefon Anonim Şirketine kabul edildiler. Bedran Hanım aynı zamanda iş müfettişi olarak tayin edildi. (Zafer Toprak 2022: 17) Ayrıca cemiyet, kendi imkanları ile okul açtırmış ve kız öğrencilerin yüksek öğrenim için Avrupa'ya gitmeleri adına çalışmalar yürütmüştür. Cemiyet, Türk

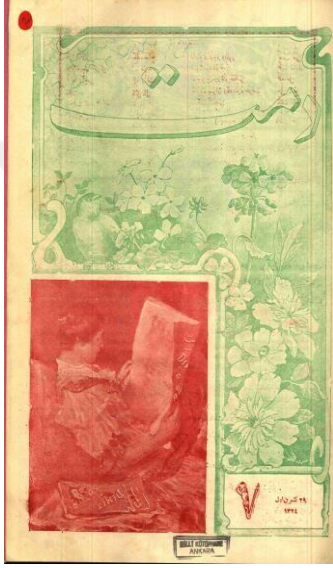
kadının ilmin ilerlemesine seyirci kalmadığını göstermek için üyelerinden birinin bir pilot eşliğinde uçmasını planlamış ve Belkıs Şevket Hanım'ın bu vazifeyi üstlenmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda Şevket Hanım, 1 Aralık 1913 Tayyare Okulunda pilot eğitmeni Fethi Bey'in kullandığı tek motorlu, üstü açık askeri bir tayyare ile uçmuştur. Babası ve dernekten arkadaşları onu bu uçuşta yalnız bırakmamış, uğurlamaya gelmişlerdir. (Çakır 2021:109-111)

Resim 57. Belkıs Şevket -İlk Türk ve Müslüman Kadın Pilot, Kadınlar Dünyası, 29 Kasım 1913, 18.sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu

Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük II. Meşrutiyet ortamının bireysel ve toplumsal açılardan söz konusu edilen fikri akımlarıdır. Kadın hareketinin II. Meşrutiyet dönemindeki konumuna da yansiyarak kadınlar hakkında yazılar yazan erkeklerin düşüncelerini ifade ederken yararlandıkları ana unsurlar olmuşlardır. (Akagündüz 2022:62) Batıcılar, kadınların toplum içinde yer almasını isterken Türkçü aydınlar, kadını hemen hemen her alanda hayatın içinde görmek istemişlerdir. Bunu gerçekleştirebilmek için de batıcılar gibi kadınları basın ve dernekler aracılığıyla desteklemekteydiler. Başta, kendi yayın organları olan “Türk Yurdu” olmak üzere çeşitli dergilerde bu konuyla ilgili yazılar yayınlamışlardır. Türkçülere göre kadın, lokanta, tiyatro, park, bahçe, sokak, vapur, tramvay gibi umumi yerlerde rahatsız edilmemeli, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmemelidir. (Kurnaz 1996:61) İslamcılar kadınların ilmi terbiye kazanmaları için açılacak yol hususunda 1908-1912 yılları arasında yayınlanmış gazete olan “Beyanü'l Hak”ta görüşlerini dile getirmişlerdir. (Albayrak 2002:26)

II. Meşrutiyet döneminde kadın dergilerinin görsel tasarımı yapılırken yine verilmek istenen bir mesaj vardır. Dergilerde görsel tasarımlar hazırlanırken kadının statüsü, kadının sosyal yaşama katılımı, kadının eğitilmiş ve meslek sahibi olması, aile bütünlüğünü koruyan kadın kimliği, okur yazar kimliğinin dışılığının önünde yer aldığı entelektüel bir tarz gibi hususlar ön plana çıkarılmak istenmiştir. Bazı dergilerde kadın tamamen batılı kılık kıyafet içinde gösterilirken bir kısmında kadın peçesiz ama çarşaf içinde yansıtılmıştır. Bu ise kadın dergilerini çıkaran unsurlar arasındaki ideolojik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. (Akgül 2017:58-59)

Resim 58. Demet, 1.cilt, 7.Sayı
1908, Milli Kütüphane, Süreli
Yayınlar Kataloğu

Resim 59. Kadınlar Dünyası,
1914, 141. Sayı,
Milli Kütüphane,
Süreli Yayınlar Kataloğu

Resim 60. Kadınlar Dünyası,
1914, 124. Sayı
Milli Kütüphane,
Süreli Yayınlar Kataloğu

Resim 58, 59 ve 60 nolu dergi sayfalarının tasarımında birçok kadın dergisinde olduğu gibi kadınlığı ve dışılığını yansıtan çeşitli çiçek figürleri kullanılmıştır. Dergiler sadece Osmanlıca Türkçesiyle değil devletin içindeki azınlık olarak bulunan özellikle İstanbul'da yaşayan yabancı kadınlar da düşünülerek kapak tasarımlarında içerikten haberdar olacak şekilde dergi adları İngilizce ve Fransızca olarak da yazılmıştır.

Resim 61.İnci, 1 Kasım 1917, 1.Cilt, 10.Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

61 nolu resimdeki İnci Dergisi'nin kapağında, erkek öğretmenden piyano eğitimi alan yaşı genç bir kadın, dönemin kıyafetlerinin özelliklerini taşıyan modern bir elbise ile betimleniyor. Kıyafet ve saç tasarımından anlaşıldığı üzere bu tercihler ruh halini göstermekte olup romantik, aynı zamanda terbiyeli sakin bir genç kız duruşunu yansıtılmaktadır. Bulunduğu yer, yüksek gelir düzeyine sahip bir aileye ait olup dönemin moda mekân algısı içerisinde batılı bir tarz yansıtılmaya çalışılmıştır.

Resim 62. Kadınlar Dünyası, 1913. Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu.

62 nolu resimdeki derginin kapağında anne ve kızları tasvir edilmiş ve dikkati çeken unsur ise anne de kızları da modern giysiler içerisinde gösterilmiştir. Modern bir annenin merhametli sevgi dolu olup kızlarının eğitime önem verdiğini

gösteren elindeki kitabı hep birlikte inceliyor olmalarından yorumlanabilir. Bu tarz dönem dergilerinde hedeflenen, çağdaş annenin vurgusu üzerinden ideal olan mutlu aile mutlu anne çocuk ilişkisini yansıtmaktır.

Resim 63. Süs, 23 Haziran 1923, 2.Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

63 nolu resimdeki derginin kapağında görünen kadının makyaj yaptığını

görmekteyiz. Elinde ayna pudra sürmektedir. Saç modeli, kıyafet tercihi bir akşam yemeği davetine katılacağı izlenimini veren zarif bir kadın görüntüsüdür. Bu görüntü bize kadının sosyal yaşam içine dahil olduğunu göstermektedir.

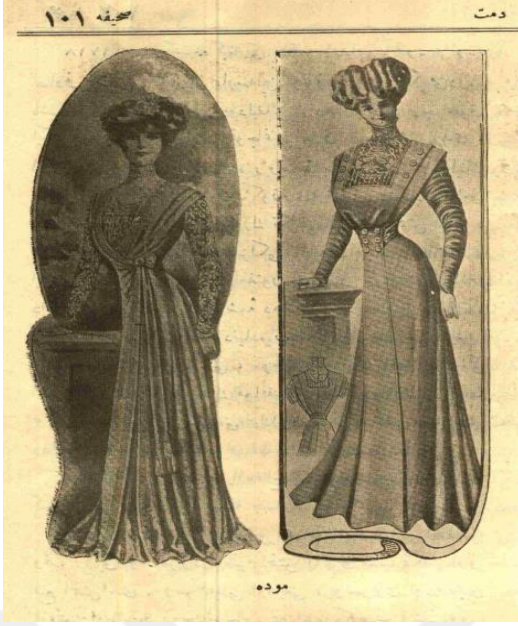
Kadınlar bu dönemde gerek dernek gerekse basın yoluyla yapılan çalışmaların da katkısı ile hem gerçekliğin farkındadırlar hem de bu değişim hızına ayak uydurmak için geç kalmak istememektedirler. Eğitime verilen önemin artması okullaşma sayısının artması buna bağlı olarak okur yazar kadın oranındaki artış gözle görünür hale gelmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da kadın gazete, kitap, dergi gibi yayınları okuyarak daha da aydınlanmış bilinç seviyesi yükselmiş ve var olan sorunlarla ilgili tespit yapıp sorunlara çözüm üretebilir duruma gelmiştir.

II. Meşrutiyet döneminin getirdiği ortam, hükümetin çalışmaları, yaşanan toplumsal ve siyasi olaylar, savaşlar, göçler gibi konular kadının giyim kuşamını da etkilemiştir. Dönemin kıyafet özellikleri değerlendirildiğinde; etekler iki tane yapıp birine iç etek deniliyor ve iç içe giyiliyordu. İpekli veya yünlü kumaştan yapılan etek pililer, pili kaşeler, kırmalarla süsleniyordu. Elbiseler ince dantel ve tülünden boğazı kapatacak şekilde giyilip çıkarılabilen garnitür ilaveli yapıldığı görülür. Bu dönemde karnı düz göstermek için korseler kullanılmıştır. Kürklü

mantolar giyilmiş olup deve kuşu tüyleri modanın bir unsuru olarak hala devam etmektedir. (Tekir 2022:87) Dönemin giyim modası etek bluz biçiminde olup bel kemerle sıkıca bağlanmakta ve bluzlar çok büzgülü olup kolları uzundur. Özellikle yeldirme Avrupa modasına en yakın kıyafet şekli olarak görülmektedir. (Taşçıoğlu 1958: 29) Tanzimat Döneminde Fransız ve Avrupa modaları Osmanlı Devleti'ni etkilerken II. Meşrutiyet yıllarında Amerikan ve İngiliz kültürünün de etkisi görülmektedir. (Özer 2014: 23) Osmanlı kadını Avrupa modasını kendi dini inançları ve toplumsal değerlerine göre uyarlamış, yeni bir baş bağlama ve iki parçalı çarşaf stilini yani milli ekonomi tutumluluğu gereklerine uygun olarak milli çarşafı meydana getirmişlerdir. (Polat 2020:149-150)

Resim 64. Resimli Kitap, 13 Nisan 1912, Cilt 7, Sayı 38, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Resim 65. Demet, 1. Cilt, 7. Sayı, 1908, Milli Kütüphane, Süreli Yayınları Kataloğu

Resim 66. Çarşaf Modelleri, İnci, 1.Cilt, 1.Sayı, 1919, Milli Kütüphane, Süreli Yayınları Kataloğu

64, 65 ve 66 nolu resimlerde de dönemin özelliğini yansıtan belden oturtmalı üzeri dantel süslemeli kolları uzun boyuna kadar kapalı dönemin özelliklerini yansıtan elbiseler görülmektedir. Resim de iki parça çarşaf modelleri görülmektedir. Yaka modeli, başlarını sıkıca bağladıkları, uzun ve kısa kolları ile çeşitleri olan belden kemer kullanılan modelleri ile çeşitli renklerden oluşan çarşaf modelleri görülmektedir.

Resim 67. İnci, 1922, 2. Cilt, 2. Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

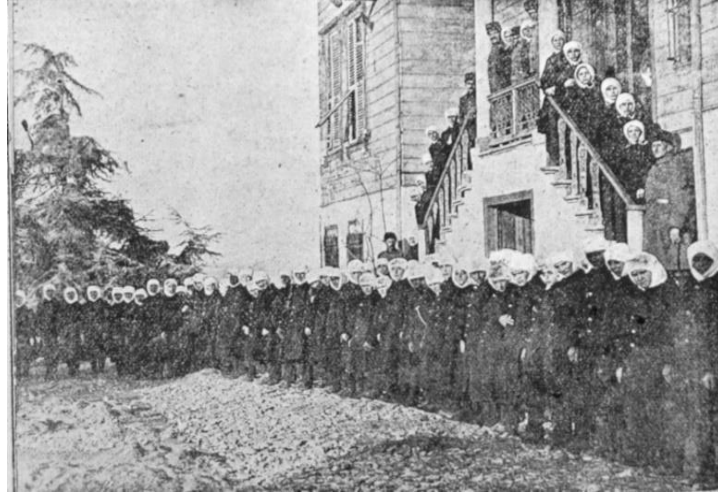

Resim 68. İBB Yayınları, Serpil Çakır Arşivi, s.167

67 nolu resimde sıkma baş örnekleri verilmiştir. 68 nolu resimde ise Halide Edip Adıvar'ın baş bağlama şekli (sıkma baş) ve giyindiği iki parçadan oluşan tayyör dönemin kıyafet modasını yansıtmaktadır.

Osmanlı toplumunu etkileyen olaylardan biri de Balkan Savaşlarının 1912'de başlamasıdır. Osmanlı Devleti Balkan savaşları sonucunda Avrupa'daki topraklarının %83'ünü, nüfusunun %69'unu, devlet gelirlerinin önemli bir kısmını kaybetmiştir. Savaşın sonunda İstanbul ve Anadolu'ya yapılan göçler, yaşanan sosyal sorunlar ve devletin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi şartların yetersizliği ciddi sıkıntılara yol açmıştır. (Dereci 2013:191-199) Savaşın yıkıcılığı toplumun yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Balkan Türklerinden göç etmek zorunda bırakılanlar Anadolu'ya geldiklerinde uyum sağlama sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. (Eşk 2018 :1-5) Muhacirin sorunu ortaya çıkmış ve savaşın yıkıcı etkisine karşı geride kalan dul ve yetimler için sosyal yardım amaçlı cemiyetler ve dernekler kurulmuştur. (Dereci 2013:191-199)

1912-1913 Balkan Savaşlarından sonra göçmen olarak Balkanlardan, adalardan ve Kafkaslardan Anadolu'ya gelenlerin kıyafetleri farklı idi. Bu farklılık, giyim ve kuşamda tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. Diğer taraftan bu dönem içerisinde kadınların çalışma hayatına girmesiyle birlikte, eski giysiler yerine daha pratik ve rahat kullanımı olan giysiler benimsenmiş, çarşaf ve peçe kullanımı giderek azalmıştır. İttihat ve Terakki Partisi, Türk Ocakları ile kadın kıyafetini yeniden düzenlemeye çalışmıştır. (Sevin 1973: s.140.) Kadınların giyiminde tesettürden yana olan Enver Paşa, Birinci Ordu Kadın İşçi Taburu için düzenlenen talimatnamede, kadın işçilerin nasıl giyinmesi gerektiği ile ilgili şart koşturmuştur. (Aysal 2011:10)

Resim 69. Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu, Sadık Sarısaman (www.atam.gov.tr)

69 nolu resimde görüldüğü gibi 1. İşçi Taburunun, şalvar ve ceket giydikleri, şalvar ve ceket üzerine başörtüsü taktıkları ve giyilen elbisenin uzun ve rahat bir giyim olduğu görülmektedir.

Balkan Savaşı'nın yol açtığı yıkıcı etkileri daha devam ederken 1914'te I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Osmanlı- Alman yakınlaşması, sonrasında da ittifakı sonucu Almanya'nın Osmanlı'nın savaşa girmesi noktasında baskıları artmıştır. Osmanlı ekonomik sorunlardan kurtulmak ve topraklarını geri kazanmak için savaşa girmiştir. (Durmuş Yalçın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1.cilt s. 78-79 Ankara, 2000)

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımı, giderek güç kazanmaya başlamış, ekonomik alanda “yerli malı kullanalım”, “yerli iş gücünden faydalanalım”, “milli moda yaratalım” gibi pek çok milliyetçi ve devletçi toplumsal siyaset eğilimini de beraberinde getirmiştir. Batı'nın giyim konusundaki ekonomik ve kültürel üstünlüğünü kırabilmek ve Müslüman Osmanlı kadınlarının kıyafetlerini yerli üretim kumaşlarından, “İslam terzilerine” diktirmelerini sağlayabilmek için milliyetçi ve feminist Osmanlı kadını örgütleri bir “milli moda” yaratmak girişiminde bulunmuşlardır. (Tekir 2022:95)

Giyim kuşam konusu her ne kadar savaş dönemi de olsa önem kazanmaya devam ettiği görülmektedir. Buna paralel olarak terzilerinde önemi artmıştır. Ancak bu birçok söylentiye de beraberinde getirmiştir. Çağdaşlaşmayı batılılaşma ve Frenkleşme ile birbirine karıştıran Müslüman Osmanlı toplumunun geçirmekte olduğu dönüşümde, modayı belirleyen Modistra adı verilen Frenk terzilerin rolü çok büyük olmuştur. (Karakışla 2014:5-87) Ekonomik sebeplerin 1914 harbinde kadını iş

hayatına atılmaya sevk ettiğini ve bu hususta ilk adımların atıldığını görmekteyiz. Aynı ekonomik durum harpten sonra da etkisini göstermiştir. (Taşçıoğlu 1958:67-76) Birinci Dünya Savaşı öncesinde özellikle Müslüman kadınlar çok daha kolay denetlenebiliyordu. Ancak savaş ve onu takip eden yıllarda yaşanan gelişmeler kadınların üzerindeki baskıda esnemelere neden olmuştur. Diğer taraftan Kadınlar siyasal yaşamda da daha etkili bir rol üstlenebilmişlerdir. (Metinsoy 2018:42) Birinci Dünya Savaşı yıllarında kadın modası ekonomik sıkıntılar yüzünden süsten mahrum kalmış, gündelik elbisenin üzerine kışın manto ve pelerin giyilmiş ve zamanla pelerin ve peçe kalkmaya başlamıştır. Böylece savaş yıllarında örtünme azami dereceye inmiştir. (Özer 2014: 347)

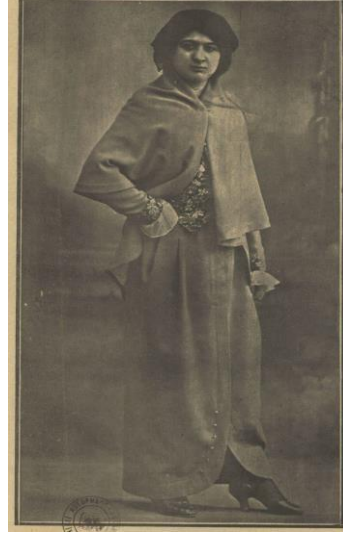

Resim 70. Kadınlar Dünyası, 1. Sene, 19. sayı, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu.

70 nolu resim dönemin kadın kıyafetlerinin özelliğini gösterir. Savaş döneminin rahat giyimi ile birlikte iki parçadan oluşan çarşaf modelinin örnekleri olduğu gibi kadınların başlarına aksesuar olarak şapka taktıkları da görülmektedir.

Resim 71.Kadınlar Dünyası, 2.Sene, Sayı, 1914, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Resim 72.Fatma Aliye, Kadınlık Dergisi, 147. 10. Sayı, 1914, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

71 ve 72 numaralı resimler 1. Dünya Savaşı yılları sırasındaki kadın giyiminin modasını yansıtmaktadır. 71 numaralı resimde dış elbise olarak pardösü kullanıldığı dikkati çekmektedir. Çok kumaş kullanılmadan rahat ve biraz bol uzun kollu dış elbise, kıyafet olarak kullanılmıştır. Başını kapatmak için ise siperlikli ve süslü bir şapka modeli tercih edildiği görülmektedir. 72 numaralı resimde Fatma Aliye'nin üzerinde giydiği pelerin savaş yıllarının sıkıntılı ekonomik sürecinde kadınların kapanmasında kullanılan kumaşların minimum seviyede tutulduğu dönemin modası olan giyim tarzı gösterilmektedir. İki parçadan oluşan kıyafette, etek uzun olup önceki dönemlere göre daha dar olduğu görülmektedir. Pelerin ve pelerinin ayak kısmında görüldüğü kadarı ile eteğin dar olması da yine dönemin ekonomik nedenlerden dolayı tasarruf sebebi ile az kumaş kullanıldığını düşündürmektedir. Baş kısmının şapka ile kapatıldığı ve her iki resimde de peçe kullanılmadığı görülmektedir. Bu da bize savaş yıllarında öncelikli durumların farklılaşması sebebi ile de peçenin önemini zamanla yitirdiği izlenimini vermektedir.

Mütareke ve İşgal dönemi, 1918-1922 yılları arası mütareke ve arkasından işgal terimleriyle adlandırılmış olup geleneksel yapı, siyasi gelişmelerle birlikte büyük bir dönüşüme uğratıldığı ve işgallerin dört yıl kadar sürdüğü dönemdir. Mütareke döneminde İstanbul'daki sosyal yaşam daha çok savaşın ve işgalin etkisiyle şekillenmiştir. İşgallerle gelen kuvvetler geleneksel yaşam düzenini değişime uğratmıştır. İşgalci kuvvetlerin özellikle de Rus mültecilerin etkisiyle halk

1918-1923 tarihleri arasında yeni sosyal kültürel değişimlere maruz kalmıştır. Savaş yıllarında şehir halkı temel ihtiyaç maddelerini karşılamada güçlük yaşamaktaydı. Yolsuzluklar, gıda ve erzak sıkıntısı, karaborsa ve fırsatçılık artmış, kiralar aşırı yükselmiştir. (Özer 2014: 60) Bu durumdan en çok kadınlar ve çocuklar etkilenmiştir. Osmanlı kadınları bu duruma tepki gösterip devletten yardım taleplerinde bulunmuştur. Bu olumsuz durumlar iâşe politikalarını pazarlık unsuru haline getirerek devletin savaş dönemi politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur. (Eşk 2018:6) Bütün bunların yanında zengin sınıfı türemiş, işgal güçlerinin savurganlıklarına Rus göçmenlerin etkisi eklenince fuhuş, kumar ve içki tüketimi artmıştır. (Metinsoy 2018: 60-61)

1917 Ekim Devrimi ile Rusya’da Bolşeviklerin çarlık sistemini yıkması üzerine ülkelerinden kaçarak dünyanın çeşitli yerlerine dağılan Çarlık taraftarı Rus mülteciler, Osmanlı’da Beyaz Ruslar diye adlandırılmıştır. Osmanlı’ya iltica eden veya başka ülkelere gitmek üzere geçici olarak Osmanlı’da kalan Ruslar, üç büyük dalga halinde gelmişlerdir. İstanbul’a sığınan binlerce mülteci, İstanbul’u sağlık, ekonomik, sosyal, kültürel ve ahlak bakımından çok etkilemiştir. (Özer 2014:65-67) Rus İhtilâli ile İstanbul’a gelen Rusların birçok yeniliklere öncülük ettiği de bilinmektedir. Beyoğlu sokaklarının, pastanelerinin, lokantalarının, kadınlı erkekli karışık görüntüsü Rus mültecilerin gelmesi ile daha da hızlanmıştır. Bu lokantalarda hizmet eden Rus kadınları kentin sosyal yaşantısının değişiminde hem kadın hem de erkek açısından etkili olmuştur. Bu kadınların birçoğu mühendislerle, zengin tüccarlarla, banka ya da gemicilik şirketlerinin müdürleriyle evlenmişler, evlerinde danslı çaylar, yemekler, balolar, vererek İstanbul sosyete hayatını değiştirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle eğlence sektörünün parçası olmuşlardır. Tombala, Böcek ve hayvan yarışları gibi oyunları Osmanlıya getirerek kendileri için geçim kaynağı oluşturmuşlardır. (Meriç 2000:92) Mültecilerin Rusya’ya geri dönmekten umudu kesilince Avrupa ülkelerine ve Amerika’ya gitmeye başlamış, sayıları giderek azalmıştır.1930’larda İstanbul’da Rus göçmenlerin büyük kısmı ayrılmış, geriye kalanları ise Cumhuriyet vatandaşı olarak Türkiye’de kalmıştır. (Özer 2014:66-67)

Rus mülteciler; birçok alanda Osmanlı toplumunda değişikliğe neden oldukları gibi kadın giyim kuşamında da etkili olmuşlardır. Bunlardan en önemlisi “sıkma baş” modasıdır. 1918’de Rusya’dan kaçan Beyaz Rusların bir kısmı

gemilerle İstanbul boğazına bir kısmı da Çanakkale açıklarına gelir, İstanbul'a gelenler, Kız Kulesi çevresine demir atarlar. 15-20 gün burada bekleyen Ruslar zor günler geçirir hastalanıp bitlenir ve İstanbul'a ve Çanakkale'ye ayak basar basmaz karantinaya alınırlar. Başları bitlenen kadınların saçları dibinden kesilir. Bu nedenle başı saçsız kalan kadınlar bulduğu ipek kumaşları, ipek eşarpları başlarına türban gibi sararak saçsızlıklarını kapatıp kendilerini güzelleştirirler. Daha sonra yerini yurdunu terk etmiş olan Beyaz Ruslar İstanbul'a yerleşip İstanbul yaşamına yeni renkler katarlar. Barlar, gazinolar, lokantalar, pastaneler, dans yerleri açıp buralarda kadınlı erkekli çalışırlar. Bu süreçte iş yerlerinin sahipleri Türk iken çalışanları Ruslar olur. İşte o zaman Beyaz Rus kadınları evde, otelde, sokakta, çalıştıkları yerlerde hep başları türbanlı olarak uzun süre dolaşır. Bu baş bağlamayı görüp beğenen İstanbul sosyetesinin hanımları üzerlerindeki çarşafları peçeleri çıkarıp yeni tür bir baş örtme modasını başlattılar. Buna da sıkma baş adını verirler. (Taşcıoğlu 1958:53-54)

Resim 73. İnci Dergisi, 1. Cilt, 4.Sayı, 1914, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Resim 74. İnci Dergisi, 1.cilt, 46. Sayı, 1914 Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu

73 ve 74 numaralı resimler dönemin çarşaf modelleri ve sıkma başa örnektir. Çarşaf modellerinin sıkma baş ile bağlanarak kullanıldığı görülür. 73 numaralı resimde Çarşafların renklendiği, kemer takılarak, yakalarının modeli açık ve sıfır

yaka olarak kullanıldığı görülür. Şemsiyenin yüz kapatmak için aksesuar olarak kullanıldığı, önü kapalı topuklu ayakkabıların moda olduğu görülmektedir.

Moda, Avrupa'ya en kısa zamanda geçiş yapabilmek için yeterli miktarda parayı hızlıca kazanmak isteyen bazı Rus mültecilerinin iş kolu haline gelmiştir. Sidan gece elbiseleri, korsak iç çamaşırı ve korseleri Olga şapkaları 1930 ila 1940 yıllarına kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. (Metinsoy 2018:70)

Deniz hamamları, 1850'lerden itibaren İstanbul'da görülmeye başlayan dört tarafının kapalı olması nedeniyle çarşı hamamlarının benzeri özellikteydi. 20. yüzyılın başında ise hemen hemen denize kıyısı olan her semtte bir hamam açılmıştır. Geleneksel dönemde erkeklerin bile açıktan denize girmediği sahillerde denize girmek yaygınlaşmış ve normalleşmeye başlamıştır. Bu anlamda deniz hamamları dini kabullerin kamusal alandan çıkartılması ile ilgili gelişmeye zemin hazırlamıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında plaj kavramı daha oluşmamıştı. (Meriç 2000: 145-146) İstanbul'da denize plaj olarak ilk defa mütareke yıllarında işgal askerlerinin veya Rusya'dan gelen göçmenlerin girdiği bilinmektedir. İlk plajlar ise, Florya, Yeşilköy ve Bakırköy kıyılarıdır. Bu tarihe kadar özellikle Florya, mesire yeridir ve denize girmeyi, o günün değer ölçülerinde kimse düşünmemektedir. Rus mültecilerinin temizlenmek için denizi kullandıkları da bilinmektedir. Bu durumda denize girmenin sadece serinlemek için değil, temizlenmek içinde kullanıldığını göstermektedir. (Özer 2014:422)

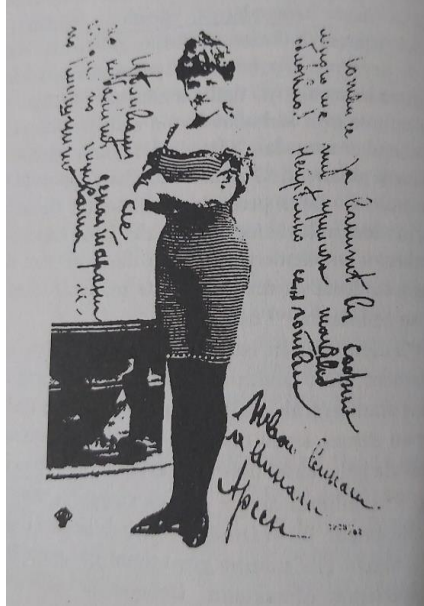

Resim 75. Moda Kadın Hamamı, Pertev Boyar, Pera Müzesi Yayını, İstanbul'da Deniz Sefası, s.199.

Resim 76. Deniz Banyosu, Ömer Adil, 1927, Pera Müzesi Yayını, İstanbul'da Deniz Sefası, s. 201.

Denize açıktan girmek, işgal yıllarında yabancı uyruklu askerler ve Beyaz Ruslar tarafından başlatılmıştır. Kısa sürede İstanbul halkı da denize açıktan girmeye başlamıştır. Bu gelişme sosyal hayatta “hamamdan” “plaja” geçiş şeklinde bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur. (Meriç 2000:146) ilk zamanlar moda yerine, geleneğine uygun, çiçekli basmadan yapılan, denizlik denilen, dantellerle süslü geleneksel elbiseleri tercih edilmiştir. İkinci Meşrutiyet yıllarına gelindiğinde bu kıyafet değişime uğramış. Bu dönemde Osmanlı kadınlarının güzellik anlayışı beyaz tenli olmak olduğu için kapalı elbiseler giyip, şemsiyeleri ile yüzlerini kapatarak güneşten yanmayı önlemeye çalışmışlardır. Denize girmek değil sadece gezmek istenmiştir. (Özer 2014:416) Deniz hamamlarından plaja geçmek toplum hayatına “deniz kıyafeti” ve bu kıyafetin nasıl olacağı sorusunu getirmiştir. Yeni deniz kıyafetleri resimleri dönemin en önemli yeniliklerinden biridir. Süs dergisi son moda deniz kostümlerinin resimlerini yayınlamıştır. (Meriç 2000:146) Cumhuriyetle gelişecek olan plaj geleneği, deniz kıyafetlerinde Batı modasından etkilenecek değişiklikleri beraberinde getirecektir. Renk çeşitleri çoğalıp özellikle kadınların kollarını ve sırtını tümüyle, bacaklarını ise şort gibi kısmen açıkta bırakan giysiler moda olacaktır. (Özer 2014:420)

Resim 77. Süs Dergisi,
Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar
Kataloğu.

Resim 78. Kadın Yazıları, 31 Temmuz
1926, Sayı 5-25, Milli Kütüphane,
Süreli Yayınlar Kataloğu.

77 ve 78 numaralı resimler dönemin deniz hamamlarında kullanılan deniz kıyafetleridir. Dönemin uzun ve daha kapalı başlayan deniz kıyafetleri zaman içerisinde daha renkli, şort boyu daha kısalarak ve sırt kısmını açıkta bırakacak şekilde değişime uğramıştır.

Resim 79. Fenerbahçe Deniz Hamamı, Lenardo De Mango, <https://artam.com/muzayede/261-degerli-tablolar-ve-antikalar/leonardo-de-mango-1843-1930-fenerbahce-deniz-hamami> (E.T. 01.08.2024)

Resim 80. Yeşilköy, Leonardo De Mango, <https://artam.com/muayede/284-degerli-tablolar-ve-antikalar/leonardo-de-mango-1843-1930-yesilkoy> (E.T. 05.08.2024)

79 ve 80 numaralı resimlerde görüldüğü gibi kadınlar sadece denize girmek için değil gezmek içinde gelmektedirler. Resimlere bakıldığında çarşafların renkli olması kadınların çarşafı bir süslenme aracı olarak ve moda ya uygun şekilde kullandıkları ve güneşten korunmak için şemsiye kullandıkları da anlaşılmaktadır.

Mütareke döneminde de kadının tesettürü tartışma konusu olmaya devam etmiş, İslamcı görüşün baskın olduğu gazete ve dergilerde kadın giyimine yönelik eleştiriler süregelmiştir. (Albayrak 2002: 257) Çarşafın ayrılmaz parçası peçe, mütareke yıllarında Tayyör üzerine pelerin ve yüzü örten bir tül haline dönüşür, sonraki zamanlarda pelerin de bırakılarak başa örtülen bir başörtüsü şeklinde devam etmiştir. Bu arada peçeler gayet incelmıştır. Böylelikle çarşaf örtünme aracı olmaktan çıkıp süs ve zarafetin bir parçası olarak modaya uygun şekliyle giyilmeye başlanmıştır. İstanbul hanımlarının bir kısmı çarşafa Avrupai bir şekil vermek isterken, bir kısmı da manto, sıkma baş ile yeni bir modayı benimsemişlerdir. Feminist grup ise çarşaf ve peçeye tamamen karşı olmuştur. (Özer 2014:346) peçe, tartışmalara sebep olmuş, peçenin nerede kullanılıp kullanılmayacağı irdelenmiştir. (Meriç2000:374)

Resim 81. İnci, 1. Cilt 1. Sayı, 1919, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

81 numaralı resimde Trabzon bölgesinde kullanılan çarşaf, eski ve yeni çarşaf modelleri birlikte verilip kıyas yapılarak anlatılmıştır. Dergi sayfasının alt orta kısmında sıkma baş ile bağlanan yeni çarşaf modeli anlatılmıştır. Sol üst köşede yuvarlak çerçeve içinde otuz sene evvel moda olan ferace ve yağmak modası anlatılarak resmedilmiştir.

Mütareke dönemi okullarında okuyan kız öğrencilerinin giydiği siyah önlükler bazı yazarlar tarafından eleştirilmişti. Okullarda bu önlüklerin rahibeleri taklit ederek kabul edildiği ileri sürülerek kızlara giydirilen siyah önlükler iç

karartıcı bulunmuştur. Sokakta öğrenci kalabalığını “simsiyah kitle” olarak nitelendirerek kızların ağır ve sakin yürüyüşleri ile cenaze törenine gidenlere benzedikleri eleştirilerek, kızların kıyafet seçimlerinde en azından renk konusunda özgür bırakılmaları istenmiştir. Genç kız kıyafetleri üzerinde kurulmaya çalışılan sosyal kontrol öncelikle onların davranışlarını denetleme amacını taşımaktaydı. Genç kızların erkeklerin dikkatini çekebilecek kadınsı özelliklerini saklayarak toplum için daha az tehdit edici kılınmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. (Metinsoy 2018:127-135)

İstanbul’un işgali iki aşamada gerçekleşmiş olup altmış gemilik bir itilaf donanması, Çanakkale Boğazının susmuş topları arasından geçerek 13 Kasım’da İstanbul limanına demir atmıştır. Haydarpaşa önüne demir atmaları ile fiilen işgal edilmiştir. (Lewis,1993:240) Fakat ikinci ve hukuki işgal 16 Mart 1920’de gerçekleşmiştir. İstanbul 1919 yılı boyunca müttefik güçlerinin temsilcileri tarafından yönetilmiştir. İşgal ile doğan otorite boşluğunda şehrin sokaklarında terör hâkim olmuş ve Türk ve Rum çetelerinin yıkıcı etkileri devam etmiştir. (Metinsoy 2018:39) Savaşla bitkinleşmiş bir zamanların büyük Osmanlı Devleti yenilmiş, başkenti işgal edilmiş, liderleri İttihat ve Terakki yurt dışına kaçmıştı. Ülke parçalanmış, yoksullaşmış, nüfusu azalmış ve maneviyatı kırılmıştı. Yenik ve şevki kırılmış Türk halkı, galiplerin hemen hemen bütün isteklerini kabule hazır görünmekteydi. (Lewis,1993:241)

Üretimin kesilmesi, işsizlik beraberinde hayat pahalılığını getirmiş, diğer taraftan salgın hastalıklar ve yangınlar İstanbul’un yaşam dengesini altüst etmiştir. (Özer 2014:58) Bu dönemde erkeklerden boşalan çalışma alanlarına kadınlar geçmiş ekonomiyi ayakta tutmaya çalışmışlardır. Ayrıca kadınlar birçok cemiyet ve dernek faaliyetine katılarak yararlılık göstermiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti bunlardan biri olup kadınlar yaralı askerler için hemşirelik yapıp yardımlarda görev almışlardır. Kadınlar, Kurtuluş Savaşı’nı desteklemek amacıyla siyasi nitelikli örgütlenmelere de gitmişlerdir. Bu amaçla 5 Kasım 1919’da Sivas’ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurulmuştur. (Güzel 1985:872) İstanbul’da 1916 yılında Enver Paşa’nın himayesinde kurulan “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi”, kadınlara hizmet amacıyla kurulmuştur. Cemiyetin amacı; kadınlara iş bulmaktır. Bu doğrultuda Fatih, Üsküdar Beyoğlu gibi semtlerde içinde

çorap, fanila örücülüğü, elbise, dantel, beyaz iş gibi bölümlerin olduğu sadece kadınların çalıştığı fabrikalar açmıştır. Dernek kendi bünyesinde açtığı iş yerlerinde kadınları çalıştırdığı gibi anlaşma yaptığı özel ve resmi kuruluşlarda da kadınların çalışmasını sağlamıştı. (Çakır 2021:94-95) 9 Mart 1919'da İnas Darülfünunu öğrencileri ve Asrî Kadınlar Cemiyeti üyeleri bir protesto toplantısı yapmışlardır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgali üzerine mitingler düzenleyerek protesto etmişlerdir. 19 Mayıs 1919'da Fatih mitinginde Halide Edib (Adıvar) ve birçok kadın konuşmuşlar yapıp halkı Kurtuluş Savaşı'na katılmaya, işgali reddetmeye çağırmışlardır. Konuşmacı kadınlar savaşan askerlerin yalnız olmadıklarını, ana, eş, çocuk ve bacılarının onlarla birlikte savaşmaya hazır olduklarını vurgulamış ve işgale karşı örgütlenmenin ve eyleme geçmenin gerekliliği de belirtilmiştir. Ayrıca cephe gerisinde çalışan, cepheye her türlü malzeme taşıyan köylü kadınların gösterdikleri yurtseverlik ve kahramanlıklar da herkesçe bilinmektedir. Kurtuluş Savaşı kentli aydın kadının, işçi kadının ve köylü kadının bir araya gelip gerçekleşmesine büyük katkıda bulundukları bir ideal, sonra da bir gerçek destan olmuştur. Savaşa katılımı kadının toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamlarda önemi ve gerekliliğine inanç da artmıştır. Bu katılım, kadınlarda siyasi bilinçlenmenin hızlanmasına yol açmıştır. (Güzel 1985:872)

Resim 82. Kurtuluş Savaşı'nda Cephe Taşıyan Kadınlar, Yağlı Boya Tablosu, Halil Dikmen, Ankara Resim Ve Heykel Müzesi.

Savaşlar boyunca Türk kadınları her geçen gün artan sayılarla ev dışında çalışmaya başlamışlardı. Bu değişikliğin de etkisiyle anneleri ve anneanneleri ile

karşılaştırıldığında kıyafet açısından görece daha az kısıtlamayla karşılaşmışlardı. Bunun sonucu olarak giyim tarzları önceki dönemlere göre daha açıktı ve dış giyim kıyafetleri daha erkeksi bir yapıya bürünmüştür. Yaşanan değişimin siyasal yönüne vurgu yapan yazarlar da olmuştur. Örneğin Türk kadınının sokakta çalışmaya başlamasının yarattığı toplumsal dönüşüm Demetra Vaka gibi Osmanlı-Rum kökenli bir Amerikan kadın gazeteci tarafından Osmanlı Devleti'nin eski gücünü yitirmesi olarak yorumlanmıştır. Demetra Vaka'nın öncelikli olarak dikkatini çeken bir değişim de yüzleri açık ve gri pantolonlar giymiş sokakları süpüren çöpçü Müslüman kadınlar olmuştur. Eski bir Türk deyişinin Türk kadınlarının yüzleri açıldığında ve pantolon giydiklerinde Osmanlı'nın gücü kırılır dediğini dile getiren yazar kadınların bu durumunu zorlayıcı yaşam koşullarına bağlayarak sokaklarda yürüyen Fransız askerlerinin şehri gezmek için değil hükmetmek için geldiklerini hatırlatmıştır. (Metinsoy 2018:86-94)

Resim 83. Sokaklarda Çöpçü Olarak Çalışan Türk kadınları. (1918-1923)
Demetra Vaka, The Unvelied Ladies of İstanbul, Boston: Houghton Mifflin, 1923, s.9.

Mütareke dönemi Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasıyla sona ermiştir. TBMM'nin saltanatı kaldırmasıyla İstanbul konumunu, gazetelerde çıkan karşı görüşlere ve İstanbul'un payitaht olarak kalması için yapılan çeşitli toplantılara rağmen kaybetmiş, Ankara'ya kaptırmıştır. Geriye ekonomisi çökmüş, toplumsal yapısı değişikliğe uğramış bir kent kalmıştı. Bu arada azınlıkların bir kısmının kenti terk etmesiyle başta eğlence kurumları olmak üzere birçok alanda eksiklikleri hissedilecek bunların yeri zaman içinde doldurulmaya çalışılacaktı.

(Özer 2014:64) 19. yüzyılın değerleriyle değişime uğrayan Osmanlı toplumundan Cumhuriyet'e geçildiğinde ise artık bireyselliğin ön plana çıktığı yaşam biçimi ortaya çıkacak ve kadın hem sosyal hem de siyasal alanda daha çok varlığını gösterebilme fırsatını yakalayacaktır. (Erkoç 2010:9)

2.2. Kadınlara Mahsus Dergiler ve Gazeteler

II. Meşrutiyet yıllarında siyasi, sosyal, ekonomik, toplumsal gerçekliğin hızlı bir şekilde değişmekte olduğunu gören kadınlar da değişimi algılamaya, düşünmeye, sorgulamaya, eleştirmeye başlamıştır. Dönemin dergileri de bu durumun yansıma araçları olmuştur. Basın dünyasındaki çeşitlenme ve yayın zenginliğinden faydalanan kadınlar bir taraftan düşünce dergileri bir taraftan kadın dergileri sayesinde siyasi ve toplumsal olayları anlamlandırmanın içinde yer almışlardır. (Akagündüz2013:65-73) Kadınların mücadelelerini, eylem ve taleplerini bize gösterecek en önemli kaynaklar, kadın dergileri ve dernekleridir. Kadın dergileri kadınların kendilerini birey olarak ifade etmelerini sağlamıştır. Yayınlanan gazete ve dergilerin amacı farklılaşan toplum içindeki kadınların rol ve sorumluluklarını gündeme taşımaktır. (Çakır 2021:59-60)

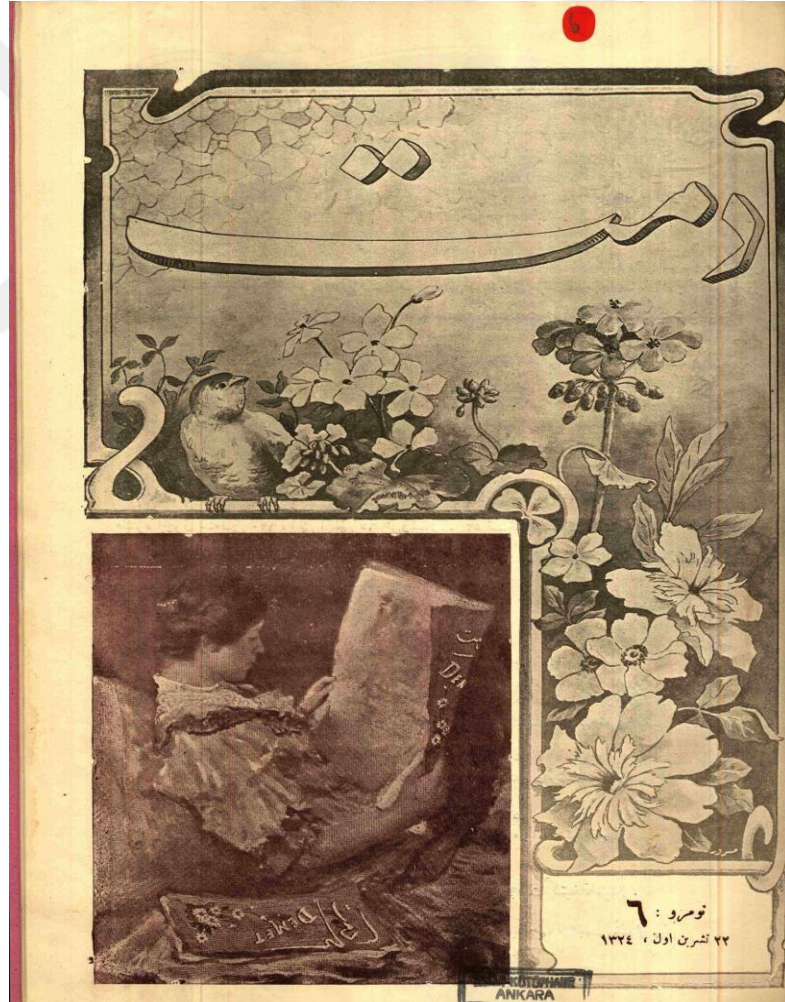
2.2.1. Hanımlara Mahsus Gazetesi

Resim. 84. Hanımlara Mahsus Gazete, 358. Sayı, 1902, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu

Hanımlara Mahsus gazete; 1895-1908 yılları arasında kesintisiz haftalık olarak yayına hazırlanan bir gazete idi. 1-150 olan sayılar haftada iki kez, 150-612 olan sayıları ise haftalık çıkmıştır. Yayınlayan İbn-ül Hakkı Mehmed Tahir'dir. Yayın yeri İstanbul olup, Osmanlı Türkçesi harfleriyle basılmıştır. Gazete de işlenen konular ise edebi, ilmi, siyasi ve kadınlarla ilgili olup ayrıca gazetede biçki dikiş, nakış, moda, elbise, çocuk eğitimi, işleme ve örnekleri, ev idaresi konularına da değinilmiştir. (Hanımlara Mahsus Gazete, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

2.2.2. Demet Dergisi

Resim 85. Demet, 4 Kasım 1908, 1.Cilt, 6.Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu

Demet Dergisi; 1908 Eylül-1909 Ocak ayı arasında toplam 7 sayı olarak haftalık çıkmıştır. Osmanlı Türkçesi olarak basılmıştır. Yayın yeri İstanbul olup Hakkı Bey tarafından çıkarılmıştır. Konusu kadındır. Derginin ilk sayılarında yazar olarak Jön Türkler yer almıştır. Osmanlı kadınlarının bilinçlendirilmesine yönelik içerik oluşturulmuştur. Moda ve çocuk eğitiminden bahsedilmiştir. (Demet Dergisi, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

2.2.3. Mehasin Dergisi

Resim 86. Mehasin, 1. Cilt 9. Sayı 1909, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Mehasin Dergisi; Eylül 1908 ile Kasım 1909 arasında yayımlanan aylık dergidir. Osmanlı Türkçesi olarak basılmıştır. Konusu, edebiyat ve eğitimidir. Osmanlı Devleti'nin ilk renkli resimli kadın dergisi olmasının yanı sıra II. Meşrutiyet Döneminin önemli kadın içerikli dergisidir. Türk kadınının gelişiminde ve değişiminde rol oynamış, Batı modasının takibini sağlayarak bu yöndeki

yayınları ile Batı modasının kadınlar tarafından takibini kolaylaştırıp katkıda bulunan ilk dergidir. Derginin içeriğinde kadınlar için düzenlenen konferans metinlerinin yayımlandığı görülmektedir. (Mehasin Dergisi, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.)

2.2.4. Kadın Dergisi

Resim 87. Kadın, 30. Sayı, 1909, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Kadın Dergisi; 1908-1909 yılları arasında haftalık dergi olarak çıkarılmıştır. Harf türü Osmanlı Türkçesidir. Mustafa İbrahim tarafından yayımlanmıştır. Selanik'te yayınlanan ilk kadın dergisidir. Konusu, kadındır. İçerik olarak kadınların eğitimleri ile ilgili meseleleri, toplum içinde var olmaları ve yaşamın içindeki

görünürlük meseleleri ve kadın örgütlenmeleri gibi konuları ele alan bir dergidir. (Kadın Dergisi, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.)

2.2.5. Kadın (Musavver Kadın)

Resim 88. Kadın (Musavver Kadın), 1. Sene 5. Sayı 1912, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Kadın (Musavver Kadın) Dergisi; 1911-1912 yılları arasında 15 günde bir yayınlanan dergi türüdür. 7 sayı çıkmıştır. İstanbul'da Süleyman Bahri, Nizameddin Hasib tarafından yayımlanmıştır. Konusu, kadındır. İçerik olarak kadınlara mahsus siyasi ve ilmi bilgilere yer vermiştir. Bunun dışında kadının gelişiminin nasıl olacağı ile ilgili bilgiler, kadın güzelliği, anne-çocuk ilişkisi, aile hayatı, aile bütçesi, gibi

temalar derginin üzerinde durduğu konulardır. (Kadın (Musavver Kadın) Dergisi, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

2.2.6. Kadınlık

Resim 89. Kadınlık, 5. Sayı, 1914, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Kadınlık Gazetesi; 21 Mart-30 Mayıs 1914 tarihleri arasında 11 sayı olarak haftalık yayınlanmıştır. Harf türü Osmanlı Türkçesidir. Yayın yeri İstanbul'dur. Yayınlayan; Hacı Cemal'dir. Konusu, kadındır. İçeriği olarak kadının toplumsal konumu ve örgütlenmeleri ile ilgili söylemleri ile Meşrutiyet döneminin önemli yayın organlarından. Kadın eğitimi ile ilgili bilgiler içermektedir. (Kadınlık Gazetesi, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

2.2.7. Kadınlar Dünyası

Resim 90. Kadınlar Dünyası, 146. Sayı, 1914, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu

Kadınlar Dünyası; türü gazete olup haftalık olarak çıkmaktaydı. Harf türü Osmanlı Türkçesidir. Balkan Savaşları sonrasında Nisan 1913 tarihinde yayınlanmaya başlayıp 1921 tarihine kadar yayında kalan gazetedir. Konusu; Fen Bilimleri, Edebiyat, Sosyal Bilimlerdir. Yayına hazırlayanlar; Nuriye Ulviye Mevlan ve Emine Seher'dir. İçerik olarak kadın konusu ile ilgilenmiş olup kadınların hak ve özgürlüklerini artırmak, çalışma hayatına katılımlarını sağlamak, yaşamın içinde etkin olmaları adına bilinçlendirme amacıyla kadın yazarlar tarafından yazılan yazılar yer almaktaydı. Aynı zamanda Osmanlı Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organıydı. (Kadınlar Dünyası, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar)

2.2.8. Hanımlar Alemi

Resim 91. Hanımlar Alemi, 18. Sayı, 1914, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu

Hanımlar Alemi; 27 Mart-24 Temmuz 1914 tarihleri arasında 18 sayı olarak haftalık çıkan dergi türüdür. Harf türü Osmanlı Türkçesidir. Yayın yeri İstanbul olup Mehmed Asaf tarafından yayımlanmıştır. Konusu, Edebiyat ve Sosyal Bilimlerdir. Derginin içeriği amaç olarak kadınları eğlendirmek ve okumayı sevdirmek üzere oluşturulduğu görülmektedir. (Hanımlar Alemi, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

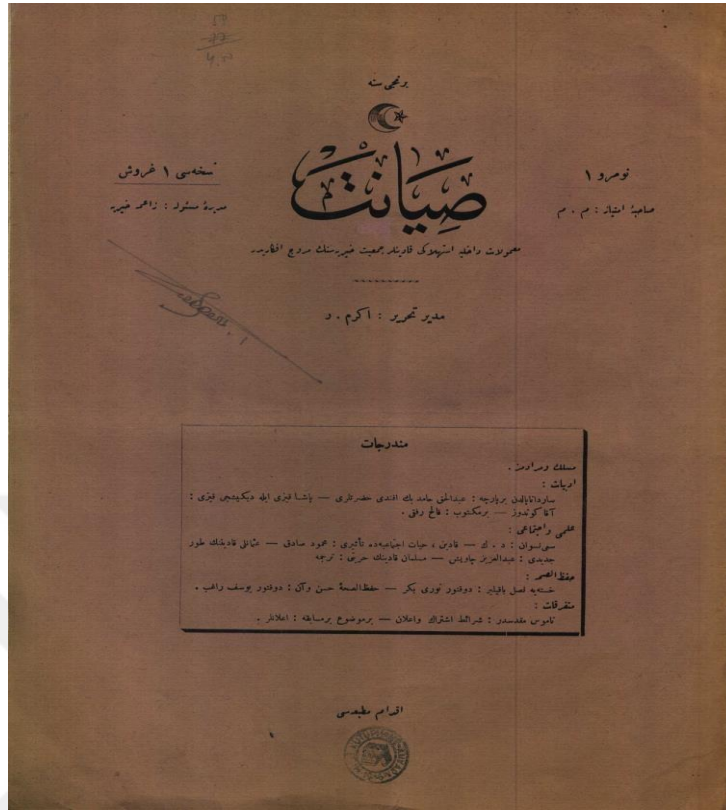
2.2.9. Osmanlı Kadınlar Alemi

Resim 92. Osmanlı Kadınlar Alemi, 4. Sayı, 1914, , Milli Kütüphane,
Süreli Yayınlar Kataloğu

Osmanlı Kadınlar Alemi; 1914 yılında haftalık olarak çıkan gazetedir. Harf türü Osmanlı Türkçesidir. İstanbul’da Naci Bey tarafından yayımlanmıştır. Konusu, Edebiyat ve Sosyal bilimler olup kadın konulu içerikler ön plana çıkarılmıştır. (Osmanlı Kadınlar Alemi, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

2.2.10. Siyanet Kapağı:

Resim 93. Siyanet, 1.Sayı, 1914, Milli Kütüphanesi, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Siyanet; Mart 1914 Temmuz 1914 tarihleri arasında haftalık olarak yayımlanan dergi türüdür. İstanbul'da yayımlanmıştır. İmtiyaz sahibi Melek Meliha Hanım'dır. Sorumlu müdürü Zaim Hayriye'dir. Yalnızca Müslüman kadınlardan kurulmuş olan İstihlak-ı Millî Kadınlar Cemiyet-i Hayriye'si derneğinin yayın organı olarak düşünebileceğimiz Siyanet, Müslüman kadınların çalışma hayatını desteklemek ve kolaylaştırmak amacıyla içerik oluşturduğu görülür. Konusu; içtimai, edebî, ilmî, iktisadi kadın ve ailedir. Ayrıca Osmanlı'daki farklı etnik gruptaki kadınlar ile ilgili bilgiler de verilmiştir. (Siyanet, Milli Kütüphanesi, Süreli Yayınlar)

2.2.11. İnci

Resim 94. İnci, 1. Cilt 12. Sayı, 1919, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

İnci Gazetesi; (H.1335)1917'den 1923'e kadar aylık olarak gazete türünde yayınlanmıştır. Bir dönem yayımlanmaya ara verse de 1923'e kadar yayın hayatına devam etmiştir. Harf türü Osmanlı Türkçesidir. Konusu kadın olup Sedat Simavi tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. İçerik olarak kadınlar için magazinsel bilgiler içermesinin yanı sıra bol resimli, eğlence ve oyun sayfaları içermektedir. Kadın magazin mecmuasıdır. Haziran 1922'den itibaren Yeni İnci adıyla yayınlanmaya devam etmiştir. (İnci, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar)

2.2.12. Ss Dergisi

Resim 95. Ss, 1. Cilt, 47. Sayı, 1924, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

16 Haziran 1923'ten 26 Temmuz 1924 tarihine kadar yayımlanmış haftalık bir dergi idi. Toplam 55 sayı çıkmış olup harf türü Osmanlı Türkçesidir. İstanbul'da Mehmet Rauf tarafından yayımlanmıştır. Konusu, edebiyat ve kadındır. Cumhuriyetin ilk kadın magazin dergisidir. İçerik olarak; Cumhuriyetin oluşturmaya çalıştığı kadın imajını oluşturmak için okuyan, öğrenen, çalışan, süslenip modayı takip eden modern kadın imajı doğrultusunda yayınlar yaptığı görülür. Moda, aile hayatı, günlük yaşam ve ev ile ilgili bilgilerde içermekteydi. (Ss Dergisi, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar)

2.2.13. Hanım Dergisi

Resim 96. Hanım, 1. Sayı, 1921, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Hanım dergisi, 1921 yılında İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Sedat Simavi tarafından İstanbul'da aylık çıkarılan dergi idi. Konusu; kadın, salon ve ailedir. Harf türü Osmanlı Türkçesidir. Hanım dergisi, gazete olarak isimlendirilmesine rağmen dergi türündedir. İçerik olarak bol resimli moda haberleri, kadınların giyim biçimleri ve süslenme sanatıyla ilgili de bilgiler yer almaktaydı. Ayrıca Batılı ülkelerin moda akımlarına değinildiği görülür. Dergi içerisinde ilânlar varlığı göze çarpar. Bunun yanında kadın mektupları, hikâyeler ve yemek tariflerine de yer verilmiştir. İdeal kadın tipi, aile hayatı, kadının eşine ve çocuklarına karşı sorumluluklarının işlendiği yazılara da yer verilmiştir. (Hanım, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

2.2.14. Sebilür Reşad

Resim 97. Sebilür Reşad, 25.Cilt, 641.Sayı,1925

Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Sebilür Reşad; 1908- 1925 tarihleri arasında haftalık çıkan uzun yayın süreci olan bir dergi idi. Harf türü Osmanlı Türkçesidir. İstanbul'da Ebu'l-Ala Zeynülâbidin, H. Eşref Edib ve Mehmed Akif tarafından yayımlanmıştır. Konusu; İslam dini, felsefe, edebiyat, hukuk, bilimdir. İçerik olarak İslamcılık fikri doğrultusunda yazılara yer verilmiştir. Millî Mücadele döneminde öne çıkan dergilerden biri olarak dönemin siyasi durumu ile ilgili yazılara da yer vermiştir. Ayrıca hadis, felsefe, fıkıh, edebiyat ve tarih gibi konulardaki yazıları da dikkat çekmektedir. Derginin bazı sayılarında kadın konusu incelenmiş ve kadın İslami açıdan ele alınıp modern dünyada kadına yeni bir vizyon belirlemek amaçlı yazılar yayımlanmıştır. (Sebilür Reşad, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

2.3. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Kadının Giyim ve Aksesuarlarında Değişim ve Moda

2.3.1. Görsellerin Işığında Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Kadının Giyim-Kuşamı

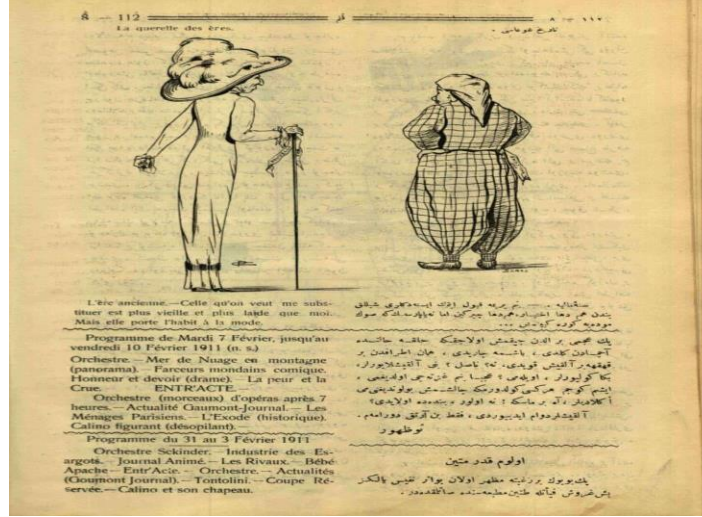
Resim 98. Mehasin, 1. Cilt, 4. Sayı, 1908, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

98 numaralı resimde parçaların ayrı ayrı önceden hazırlanıp dikilerek oluşturulmuş kraliçenin elbisesi görülür. Yaka mendil ve dantellerle, zarifçe, el işlemleri kullanılarak ve elbisenin eteklerinin ucu büzgülü hafif yoğunluk verilerek dönemin modası yansıtılmıştır.

Resim 99. Mehasin, 1. Cilt, 4. Sayı, 1908, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

99 numaralı resimde genç kızlara göre dikilmiş dönemin modasına uygun elbiselerden bahsedilmektedir. Yine bu dönemde olduğu gibi etek boyları uzundur.

Resim 102. Türk Ve Avrupalı Kadın Giyimi, Kalem Dergisi
4. Cilt, 112. Sayı, 1911, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Yukarıdaki 102 numaralı resim, Anadolu kadını ile Avrupalı kadının arasında geçen diyalogun yer aldığı Kalem Dergisi'ndeki karikatürdür. Anadolu kadınının Avrupalı kadın giyimine özenerek onlar gibi giyinmek istemeleri anlatılmıştır. Diyalogda Türk kadını şalvar ve baş örtüsü geleneksel giyim içerisinde. Türk kadının, “*beni değiştirmek isteyen kadın, benden yaşlı ve çirkin ama moda kıyafetler giyiyor*” söylemi, Avrupa tarzı moda giysilerin kadınları daha güzel gösterdiğine dikkat çekerek Anadolu’da bulunan kadınları bu tarz giysileri giymeye teşvik edilmeye çalışılmıştır.

Resim 103. Kadınlar Alemi, 1. Sene, 1. Sayı, 1914,
Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

103 numaralı resimde iki kadının da Meşrutiyet döneminin etek bluz modasına uygun iki parçadan oluşan kıyafet giydiği görülmektedir. Etekleri uzundur ve etek üzerlerinde piliselerle yapılmış ikinci parçadan oluşur. Her iki kıyafetin yakasında arkaya devrik, V yakadan oluşmaktadır. Sağdaki kadının saçları dönemin modası olan topuz modelidir. Soldaki kadının başına cloche model şapka taktığı görülür. Şapkanın üzeri tüy ve tül kumaş parçaları ile süslenmiştir. Kadının üzerinde ise öne kısa arkası uzun dış kıyafet olarak giyilen pelerin vardır.

Resim 104. Kadınlık, 1. Sene, 9. Sayı, 1914,
Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

104 numaralı resimde yakasının boyun kısmı açık, dönemin modası olan suni güller takılmış olan bir elbise modeli görülür. Saçları sarılarak kıvrıcık model verilip yine suni çiçeklerle elbisenin devamı olan süslemeler yapılmıştır.

Resim 105. Kadınlar Dünyası, 2. Sene, 145. Sayı, 1914,
Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Yukarıdaki resimde beyaz renk gece tuvaleti olarak dikilmiş dönemin modasını yansıtan elbise görmekteyiz. Boydan uzun olan elbisenin kolları kısa olup, üzerindeki şifon tül, pelerin gibi kullanılan ve çiçek ile birleştirilmiştir. Boynunda kolye olarak ve kulağında küpe olarak inci kullanmış. Saçları dönemin kısa saç modasını yansıtır. Elbisesinin altından görüldüğü kadarıyla uyumlu beyaz renk tokalı ayakkabı var.

Resim 106. Gelinlik, 20. Yüzyıl Başı
Sadberk Hanım Müzesi (2024)

Resim 107. Gelinlik, 20. Yüzyıl Başı,
Sadberk Hanım Müzesi (2024)

Resim 106'daki gelinlik Akgül ve Ali Şanal tarafından müzeye hibe edilmiştir. 107'deki gelinlikte Ayşe Billur tarafından hibe edilmiştir. 19. yüzyılın sonunda gelinliklerin kırmızı renkten beyaza dönüşmesi Osmanlı sarayında başlamış sonra da Anadolu'ya yansımıştır. Dönemin beyaz gelinliklerinden olup etekleri evaze kesimli uzun kuyruklu olarak tasarlanmışlardır. Resim 106'daki gelinliğin etekleri dantel işlemelidir. V yaka model ve tül kullanılmıştır. Belinde kemerin aksesuar olarak kullanıldığı görülmektedir. Resim 107'de gelinlik nakış işlemeli yakası dönemin modası olan dik yaka olarak kullanılmış ve yaka kısmına çiçek aplike eklenerek süslenmiştir. Üst kısmı dantel süsleme kolları kısa ve balon kol şeklindedir. Belinde yine kemer aksesuar olarak kullanılmıştır.

Resim 108. Etek ve Bluz,20.Yüzyıl Başı, Sadberk Hanım Müzesi (2024)

108 numaralı resimde Avrupa modasına uygun kesimli, koyu pembe renginde, desenli ipekli kumaştan dikilmiş etek ve bluzdan oluşan iki parçalı kıyafet görülmektedir. Arkadan agraflarla iliklenmiş olup eteğin serbest pилilerle genişletilerek dikildiği göze çarpmaktadır.

Resim 109. Entari,20.Yüzyıl Başı, Sadberk Hanım Müzesi (2024)

109 numaralı resimde mor kumaş üzerine beyaz çizgili, ipekli dokuma “çitari”den dikilmiş Avrupa modası etkili entari görülmektedir. Belinde gümüş kemer takılıdır. Dönemin modası dik yaka kullanılmış, elbiseye hareketlilik katmak amacıyla yaka ve kol kısmı dantellerle süslenmiştir.

Resim 110. Kutu İçi Entari, 20. Yüzyıl Başı, Sadberk Hanım Müzesi (2024)

Yukarıdaki resimler incelendiğinde kadifeden yapılan üzeri çeşitli çiçek motifleri ve sırma ile işlenmiş “kutu içi entariler” görülmektedir. Bunlar dönemin ilk hazır seri elbiseleridir. İstanbul’da üretilip Anadolu’ya kutu içinde sipariş üzerine yapıp gönderildiği için bu ismi almıştır. Şalvarsız olarak giyilir ve etekleri topuğa kadar inmektedir. Üzerinden bir asır geçmiş olmasına rağmen günümüzde hala kına gecelerinde Türkiye’nin hemen hemen bütün yörelerinde düğün elbisesi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Resim 111. İnci, 1. Cilt, 2. Sayı, 1919, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

111 numaralı resimde dönemin modası olan kürk süslemeler bulunan son moda çarşaf modelleri yer almaktadır. II. Meşrutiyet dönemi savaş dönemlerini

içine aldığı için, ekonomik yönden kürk süslemeler küçültülerek kol ağızlarında, yaka kenarlarında, elbise kenar ve etek uç kısımlarında kullanılmıştır. Resimdeki modellerde bunu yansıtmaktadır. Aksesuar olarak bele kemerler kullanılmıştır. Ayrıca kadınların başlarını sıkma baş modeli ile bağlamış olduğu görülmektedir.

Resim 112. İnci, 1. Cilt, 6. Sayı, 1919, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

112 numaralı resimde dönemin modası olan batı tarzı giyim modelleri görülmektedir. Pötikare ve çeşitli desenlerden oluşan elbiseler; yuvarlak, kare ve devrik yaka çeşitleri dikilerek kullanılmıştır. Eldiven ve şemsiyeler dönemin kıyafet aksesuarı ve tamamlayıcı unsurlar olarak kullanılmıştır. Saçlara bakıldığında ise kadınların dönemin saç modası olan erkek gibi kısa saç kesimini tercih ettikleri görülmektedir.

Resim 113. İnci, 1. Cilt, 7. Sayı, 1919,
Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Yukarıdaki resimde çarşafın başka bir şekli olup ferace tarzı kullanılan kolları kürklü dış giyim modası yansıtılmıştır. Resimdeki kadının başında hotozu içine alarak saçlarının bir kısmını örttüğü görülmektedir. Kolalı ve ince şeffaf kumaştan yaşmak ise değişen modayı gösteren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

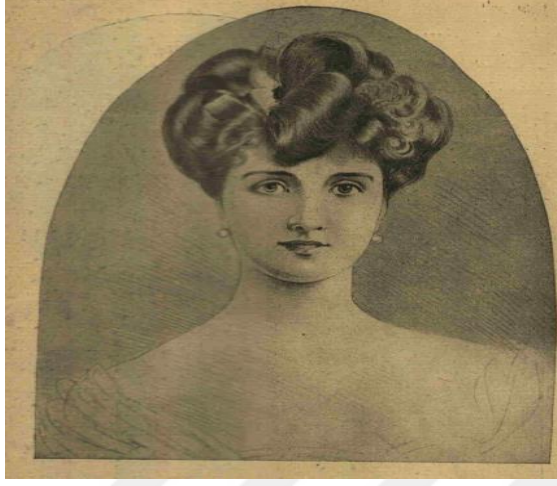

Resim 114. İnci, 1. Cilt, 8. Sayı,
1919, Milli Kütüphane
Süreli Yayınlar Kataloğu

Resim 115. Mehasin, 1. Cilt, 2. Sayı,
1908, Milli Kütüphane
Süreli Yayınlar Kataloğu

Yukarıdaki resimlerde dönemin Garçone denilen klasik erkek tıraşı kısalığında kesilen kısa saç modası ve yine dönemin tepeden toplama topuz saç modası görülmektedir.

Resim 116. Mehasin, 1. Cilt, 2. Sayı, 1908, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

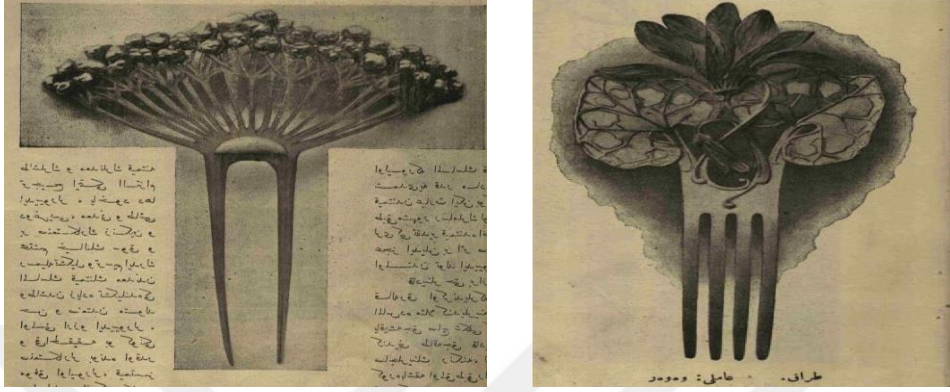
Avrupa tarzı saç modelleri dergilerde yayınlanarak yeni moda saçların uygulanması anlatılıp eski komik saç modellerinden kurtuldukları ifade edilerek Avrupa tarzı saç modeli kullanımı teşvik edilmiştir.

2.3.2. Kadınların Kullandıkları Giyimi Tamamlayan Aksesuarlar

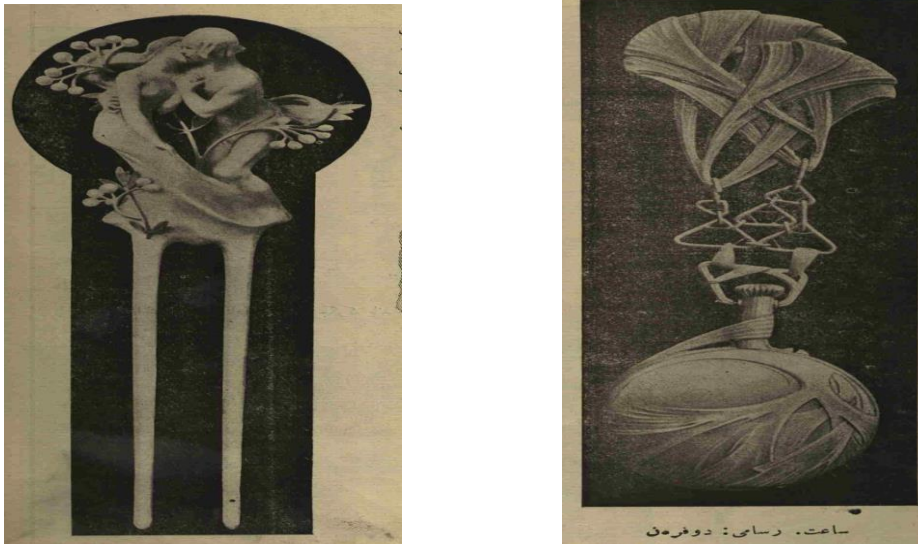
Resim 117. Mehasin, 1. Cilt, 3. Sayı, 1908, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

117 numaralı resim bir İngiliz kadının resmidir. Batılı şapka modelleri gösterilmiştir. Dönemin modası olan Çan Şapkası takan kadın boynuna inci bir kolye takmıştır. Şapkanın üzerinde tül kumaşlarla pili süslemenin el işçiliği kullanılarak yapılmış olduğu görülür.

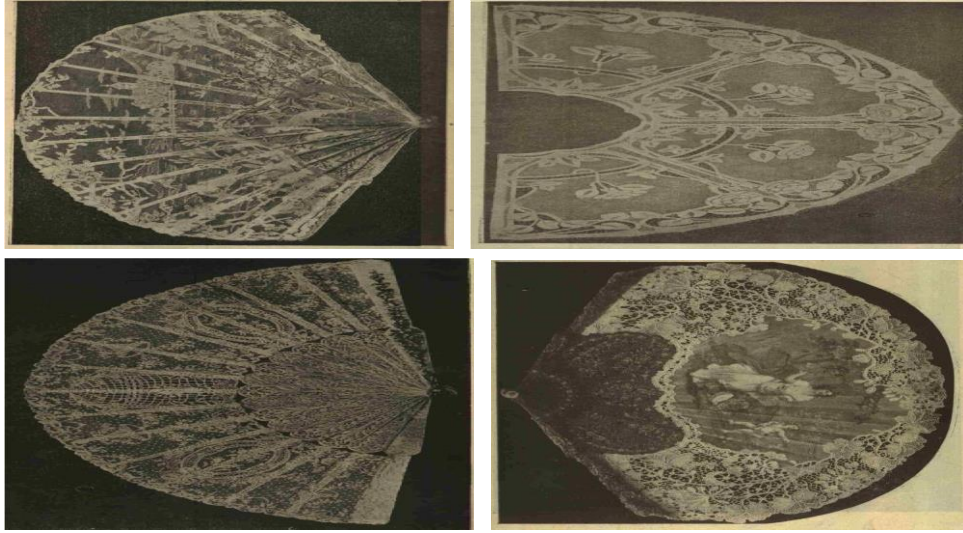
Resim 118. Mehasin, 1. Cilt, 1.Sayı, 1908, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Yukarıdaki resimde objeler, dönemin taşlı tarak modasına uygun olan taraklardır. Kadınlar başlarında çiçek motifli, arı, kelebek gibi figürlü renk renk ve farklı şekillerde taraklar kullanmışlardır. Bunlar tarak, saç iğnesi olarak da kullanılmaktaydı. Görünen resimlerde çiçek motifli ve taşlı modellere örnektir. Bunlar Paris modasını yansıtmaktadırlar.

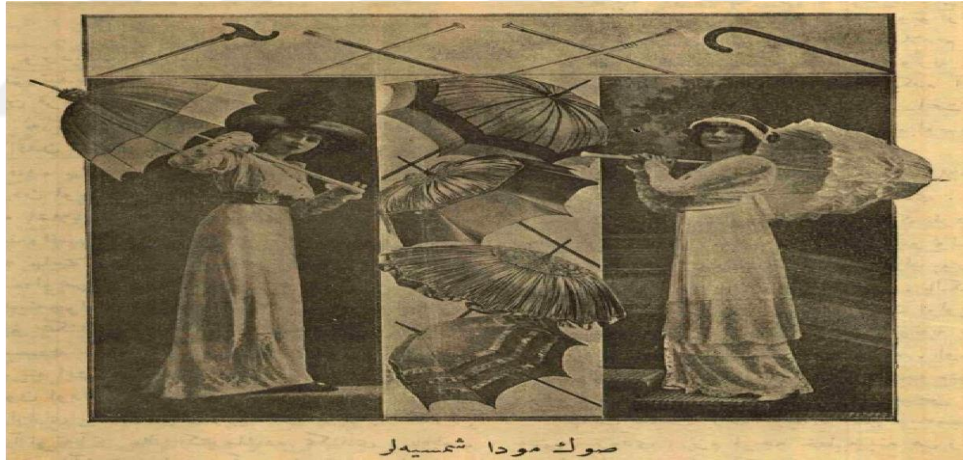
Resim 119. Mehasin, 1. Cilt, 1.Sayı, 1908, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Yukarıda sol taraftaki resimde dönemin modasını yansıtan fil dişinden yapılmış insan ve bitki figürlü saç iğnesi görülmektedir. Sağ taraftaki resimde ise aksesuar olarak kullanılan dönemin saat modeli var.

Resim 120. Mehasin, 1. Cilt, 8.Sayı, 1909, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Dönemin en önemli aksesuarlarından biri de yelpazedir. Yukarıdaki resimlerde çiçek motifli tül kumaştan yapılan beyaz, ekru yelpazeler görülmektedir. Sağ alt köşedeki resimde yer alan yelpazede çiçek motifleri dışında beyaz elbiseli bir kadın ve çocuk görseli bulunur.

Resim 121. Musavver, 1. Sene, 7.Sayı, 1912, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu

Yukarıdaki resimde dönemin en önemli aksesuarlarından biri olan son moda şemsiyeler görülmektedir. Kadınların dışarıda renkli çarşaflarının yanında şemsiye bulundurmaları modaydı. Kadınlar yüzlerini kapatmak için peçe yerine kullanmıştır. Şemsiyeler kumaştan ve çeşitli renklerden olup üzerinde firfir, dantel süslemeler kullanılmış, ayrıca şerit deseni verilmiş ve kumaşı büzdürülerek yapılmıştır.

Resim 122. Potin,20.Yüzyıl Başı, Sadberk Hanım Müzesi (2024)

Resimde deri, kadife, sırma işlemeli potin görülmektedir. Mor kadife üzerine sırma ile el işçiliği kullanılarak bitkisel motiflerle işleme yapıldığı ve küt burunlu, topuklu tabanı ve topuğu köseleden yapıldığı görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA KADIN GİYİM-KUŞAMINDA DEĞİŞİM, DÖNÜŞÜM, MODA VE MODA ALGISI (1923-1930)

3.1. Cumhuriyeti'n İlk yıllarında Kadınlara Yönelik Devrimler

Cumhuriyet, Osmanlı'dan tamamen bir kopuşu simgelemez; aksine, Osmanlıyla güçlü bağları bulunduğunu, özellikle de Tanzimat'ta başlamış olan İslahat ve Meşrutiyet ile devam eden bir sürecin devamı olduğu söylenebilir. (Özer 2014:87)

24 Ağustos'taki büyük muharebenin sonucunda Mustafa Kemal'in komutanlığında, Türk kuvvetleri kesin bir zafer kazanmış ve barış konferansı 20 Kasım 1922'de Lozan'da (Lausanne) açılmıştır. Ancak 24 Temmuz 1923 tarihine kadar aylarca diplomatik çekişmeler devam etmiştir. Antlaşmanın Türkiye için önemi, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarında Türk egemenliğini yeniden kurulmasıydı. Diğer taraftan ülkeyi uzun zamandan beri sömürge durumuna getiren kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Böylece Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri tarafından kendisine kabul ettirilmek istenen barışı reddederek kendi şartlarının kabulünü bu antlaşmayla sağlamıştır. Askeri savaş kazanılmış, milliyetçilerin siyasal programı başarılı olmuş ve bu antlaşmayla da dünyaca kabul edilmiştir. (Lewis,1993:254-255) Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde ilanı edilmesi ile altı küsur asırlık bir dünya devleti olan Osmanlı Devleti yıkılmış, sistemi ve anlayışı daha farklı yeni bir Türk Devleti kurulmuştur. (Yalçın I. Cilt, 2000: 421)

Osmanlı Devleti'nde siyasi yapının, kendisi için kabul ettiği tavır ve hareketleri, Cumhuriyet daha da basitleştirerek herkesi içine alacak şekilde yeniden belirlenmiştir. Toplum hayatında etkili olan yeni gelişmeler, kadınların çalışma hayatında yer alması, ekonomik anlayışın değişmesi vs. kamusal/özel alan ayrışmasını daha da netleştirmiş, bunu yaşam biçiminin bir unsuru haline getirmiştir. (Meriç 2000:58)

1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye yeni bir yapılanma sürecine girerek büyük bir toplumsal gelişme göstermiştir. Toplumsal gelişmeye paralel olarak modada ilerlemiştir. Türkiye'nin sosyal, kültürel ve politik yapısının

değişimi Türk kadınının sosyal konumunu da yaşam şeklini de değiştirmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Avrupa moda akımları yakından takip edilmiş, Avrupa modasına uygun giysiler üretilmiştir. Özellikle kıyafet inkılabının gerçekleştirildiği 1931-1940 yıllarından sonra oluşan değişim ve gelişimler Türk modasının temel taşlarını oluşturmuştur. (Ağaç vd. 2007:3)

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte kadın problemleri, batılılaşma ve çağdaşlaşma kavramları doğrultusunda tartışılmaya devam etmiştir. Cumhuriyet kadrolarınca kadına evin dışında yeni bir alan oluşturma ve onu kamusal alana yönlendirme fikri benimsenmiştir. Cumhuriyet ideolojisinin Cumhuriyet kadınına çizmiş olduğu yol, kadının toplumda daha belirgin ve daha çok işlevinin olduğu yerdir. Kadının kendisi için çalışacağı alanları araması, medeniyet yolunda ilerlemek için önemli bir yol olduğu ve kadının aile dışındaki faaliyetlerinin kabul edilmesi gerekliliğine işaret edilmiştir. Özer; gazete ve dergilerdeki birçok yazarın, o dönemin şartlarında kadın erkek eşitliği, çok eşlilik, kadının çalışması ve hakları konusunda birçok makale ve yazılar yazdıklarını belirtmiştir. (Özer 2014:79-80)

Cumhuriyet'le birlikte Osmanlı modernleşmesi döneminde kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlenen sosyal hayat normları, giderek birbirine daha paralel bir çizgiye getirilmiştir. Osmanlı modernleşmesinin saray eksenli olarak topluma yansması, Cumhuriyet modernleşmesinin de siyasal elitler tarafından yeniden tanımlanarak var olması sürecini kolaylaştırmıştır. Cumhuriyet döneminde siyasi ve sosyal alanı belirlemede de etkili olan merkez, siyasi/askeri yapıdır. Modernleşmenin askerler, bürokratlar, tacirler, öğretmenler vasıtasıyla toplumsal alanda yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Ayrıca çalışma ve eğlence hayatını da askeri bürokrasi belirlemektedir. Bu gelişme askerlerin değişimin, çalışan, işleyen ve simgesel gücü olarak kabul edilmesi sürecini hızlandırmıştır. (Meriç 2000:59)

Cumhuriyet döneminde her ne kadar sancılı olsa da izlenen politikalar çerçevesinde ümmetten yurttaşa, teokratik yapıdan laikleşmeye bir geçiş sağlanmış, batının bilimi ve teknolojisinin ülkeye entegre edilmesi için yoğun bir çaba harcanmıştır. Cumhuriyette toplumun batılılaşması için devlet, gücü ve çıkarılan yasalar yoluyla günlük hayata müdahale ettiği, sosyal yaşamı batı değerlerine yaklaştırma sürecinde, giyim kuşamdan, yeme içmeye kadar bir dizi basit gündelik etkinliği de bir anlamda politikasının bir parçası haline getirmiştir. (Özer 2014:83-85)

Toplumsal hayatın yenilik ve değişiminde etkili olan bazı inkılaplar vardı; saltanatın ve halifelüğün kaldırılması, şer'i mahkemelerin ve medreselerin kapatılması, hanedan mensuplarının yurtdışına çıkarılması, kıyafet ve şapka inkılapları gibi hususlar sayılabilir. Bu inkılapların birçoğu doğrudan kadınlarla ilgili olmasa da toplumumuzun değişimine neden olan her yenilik, kadının da hayatına dokunarak değişiminde etkili olması kaçınılmaz olmuştur.

20 Ocak 1921'de, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Halkın geleceğini idare etmesi yine halkın iradesine bırakılmıştır", ilkesi ile Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. 1 Kasım 1922'de mecliste kabul edilen kararla Saltanat kaldırılmıştı. Ankara, 13 Ekim 1923'te başkent ilan edilip Millet'in temsilcisi Büyük Millet Meclisi'nin yeri olmuştur. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiş ve bu birçok çevrede yeni bir çağın başlangıcı olarak heyecanla karşılanmıştır. (Lewis, 1993:256-262) saltanatın kaldırılıp cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra önemli bir tartışma konusu da hilafet makamının kaldırılıp kaldıramayacağı, yeni bir halifenin seçilip seçilemeyeceği konusu olmuştur. 3 Mart 1924 tarihli meclis oturumunda Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Vekaletlerinin kaldırılmasına dair kanundan sonra yine aynı tarihte hilafet makamı da kaldırılmıştır. 4 Mart 1924'te kanun gereğince Abdülmecid ailesiyle birlikte trenle (Doğu Ekspresi-Orient Express) İsviçre'ye gönderilmiştir. Osmanlı hanedanına mensup 33 erkek 36 kadın yurt dışına çıkarılmıştır. Saltanattan sonra hilafetin de kaldırılması ile geleneksel toplum yapısına sahip Türk milletini, çağdaş uygarlık seviyesine çıkarma mücadelesinin önü açılmıştır. (Yalçın II. Cilt, 2000: 35-42)

3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu'nun kabul edilmesiyle laik bir eğitim sistemine geçmekle birlikte eğitimde kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır. Kadınlarda erkekler gibi artık eğitimde aynı içtimai yollardan geçebileceklerdir. (Taşçıoğlu 1958:59)

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile karma ve modern eğitim sistemine geçilmiştir. Eğitimde kız-erkek cinsiyet ayrımı yapılmadan tüm çocuklara eşit şartlarda eğitim hakkı sunulmuştur. Okullaşma oranı düşük olan kız çocuklarının bu kanun ile birlikte okullaşma oranı yükselmiştir. Kız öğrenciler en yüksek eğitim-öğretim basamağına kadar gelebildiler. (Arı 2002: 191) Bu kapsamda değerlendirildiğinde karma eğitim ile cinsiyet eşitliği bilinci kız ve erkek öğrencilerde daha erken yaşlarda kazılmaya başlar. Bu da toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet eşitliğinin

kazanılmasında önemlidir. Aynı ve eşit haklara sahip olma bilincinin gelişmesi ile erkek öğrenciler kadının toplumda var olan yerini anlar, saygı duyar ve kadının toplumdaki değerini de anlamış olur. Eğitimin kazandırdığı cesaret ile daha özgüvenli olan kadınların her biri geleceğin öğretmeni, hemşiresi, doktoru gibi meslekler edinmişlerdir. Böylece kadınlar ev içi rollerle sınırlı kalmamış, kamusal alanda yer almış ve toplumsal rolleri gelişmiştir.

Tevhid-i Tedrisat kanununda kadın kıyafetinin düzenlenmesini ve değişimini doğrudan etkileyen bir madde bulunmamakla birlikte eğitim ve kadının toplumsallaşarak toplumda görünürlüğünün artması, kadın kıyafetine etki etmiştir. Kıyafetlerini seçme özgürlüğü kazanmalarının, kıyafet tercihlerini etkilediği görülür. Eğitimli kadınlar geleneksel çizgiler içeren kıyafetler yerine, modayı takip ederek, çağına ve modaya uygun çağdaş kıyafetler tercih etmişlerdir. Toplumun hemen her alanında daha fazla görünür olma sebebiyle daha rahat, işlevsel ve pratik kıyafetler giymişlerdir.

Resim.123 <https://www.perspektif.online/100uncu-yilinda-tevhid-i-tedrisat-ve-egitimde-zihniyet-uzerine/>

Resim 123'te görüldüğü üzere Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra sınıf içerisinde Öğretmenler, kız ve erkek öğrencileriyle birlikte eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmektedirler. Sınıf mevcudiyetine bakıldığında her ne kadar kız sayısı az olsa da kızların başlarının açık ve saçlarının yapılı olması dikkatlerden kaçmamaktadır.

Eğitimin en önemli hedeflerinden biri kadını dış mekânda meslek sahibi yapmak idi. Kadınlara birçok eğitim kurumunun kapılarının açılması, çalışma hayatına özendirilmesi, yeni giyim-kuşamıyla toplumda daha rahat hareket

edebilmesi Cumhuriyet'in kadına sağladığı önemli olanaklardı. (Özer 2014: 54-255) Cumhuriyet Kadın'ının yetişebilmesi için 1927'de Kız Sanat Enstitüleri kurulmuş, açılan çeşitli biçki dikiş kurslarıyla da bu enstitüler önemli bir görevi üstlenmişlerdir. (Şenol 2018:244)

Resim124. Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mayıs 1929

Resim 124'te İstanbul Darülfünun Tarih şubesindeki öğrencilerin öğretmenleri Ağa Oğlu Mehmet Bey'le Bursa'ya gelen 8'i kadın toplam 32 öğrencinin bulunduğu bir çay davetine ait resimdir. Öğrencilerin Bursa'ya gelme amacı camilerde Türk mimari tarzını ve seyrini incelemektir. Öğretmenleri Mehmet Bey Türk Ocağı'nda bu konu ile ilgili bir konferans vermiştir. Resimden de anlaşıldığı üzere kadın ve erkek öğrenciler, birlikte eğitim görüp gezi aktivitelerinde bulunmuşlardır.

25/28 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren şapka kanunu ile milletler arası kılık kıyafet kanunu kabul edilmiştir. (Aysal 2011:20) Şapka Kanunu sadece şapka giyimini içermekte olup milletvekilleri ve memuru kapsayan bir kanundu. Sivil vatandaş olan kadın ve erkekleri kapsamamaktaydı. Fakat şapka kanununa karşı olanlar, kadınların namusunun elden gittiği, provokasyonunu yapmışlardır. Ancak tepkilere rağmen kadın ve erkekler arasında hızla yayılarak kullanılmaya devam etmiştir. (Karlıklı ve Tozan: 40)

Resim125. Yüzbaşı Mustafa Kemal,
28 Eylül 1910 günü Fransa Picardie
Manevralarında Şapkası İle,
İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi, Sayı.34

Resim126. <https://hukukbook.com/sapka-kanunu/>

1926'da Medeni kanun kabul edilmesiyle kadın hakları alanında önemli bir inkılap gerçekleştirilmiş, kadın-erkek eşitliği getirilerek, kadının cinsiyeti nedeniyle haklarından mahrum bırakılması önlenmiştir Medeni Kanunla evlenme, boşanma, miras, hak ve fiil ehliyeti, velayet gibi konularda mutlak bir erkek kadın eşitliği sağlanmıştır. Tek eşlilik, medeni nikahla kurulan modern hayatın gereklerine uygun bir aile tipi meydana getirilmeye çalışılmıştır. Hukuk alanında inkılapla Türk kadını ikinci sınıf insan olarak gören zihniyet ve tartışmalarına son verilmeye çalışılmıştır. Kadın üzerindeki baskı, akla, bilime, çağa aykırı değer yargıları kalkarken Türk kadınına kişiliğini geliştirme yolu nihayet açılmıştır. (Yalçın Tarihi II. Cilt, 2000: 95)

Resim127. Atatürk'ün Manevi Kızı Rukiye Hanım'ın Düğünü
<https://www.bursabarasu.org.tr/tr/gundem-haberler-medeni-kanunun-kabulunun-94-yildonumu.html>

127 numaralı resimde görüldüğü üzere Osmanlı döneminde davet, merasim ve düğün gibi eğlence hayatında kadın ve erkek ayrı ayrı eğlenirken artık birlikte davete katılarak birlikte eğlendiklerini gösteren bir fotoğraf görmekteyiz.

Siyasete katılmak Türk kadınının hakkı görüldüğü gibi tam eşitlik talepleri ve mücadeleleri bu yönde şekillenmiştir. Kadın hareketlerinin temelinde yatan hak arayışları içerisinde zamanla yer edinen konulardan biri de bu olmuştur. Bazı çevrelerden baskı gelmesine rağmen Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kadın hakları meselesinde geri adım atmayışları bu yönde ilerlemeleri hızlandırmıştır. (Cumhuriyet İstanbul'unda Kadın 2022: s.137-138) 1580 numaralı Belediye Kanunu'nun 3 Nisan 1930'da Büyük Millet Meclisi'nde kabulü ile 18 yaşını dolduran Türk kadınları ilk kez belediye seçimlerinde seçme seçilme haklarını kullanabilmişlerdir. (Toprak 2022: 380) Belediye seçimlerini kazandıktan sonra bu zaferi kutlamak için Kadınlar Birliği, Sultan Ahmet Meydan'ında ilk mitinglerini düzenleyerek “siyasette biz de varız” sloganlarını atmışlardır (Resim 129). Bu gelişmenin ardından 26 Ekim 1933'te Köy Kanun'un değişimine dair 2329 sayılı kanun çıkarılması ile kadınlara köy muhtar ve heyetlerine seçilme hakkı tanınmıştır. 5 Aralık 1934'te İsmet İnönü ve 191 vekilin sunduğu anayasa değişikliği teklifiyle kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. (Cumhuriyet İstanbul'unda Kadın İBB yayınları: s.135) Türk kadını Cumhuriyetin getirdiği ortam, çıkarılan kanunlar ve Atatürk'ün desteği ile insan ve vatandaş olarak siyasi, hukuki, ekonomik haklarına kavuşmuştur. Böylelikle kadına eğitim, çalışma ve

siyaset gibi hemen hemen her alanda haklar tanınmıştır. (Yalçın II. Cilt, 2000: 96) Bu adımlarla birlikte milli, laik, demokratik ve çağdaş devleti kurmanın hukuki zemini hazırlanmıştır. Tabi oluşan bu zemin kadınların toplum içindeki yerini de değişimini de etkileyecektir.

Resim128. <https://www.aydinlik.com.tr/haber/turk-medeni-kanunu-uygarlik-anitimiz-233546>

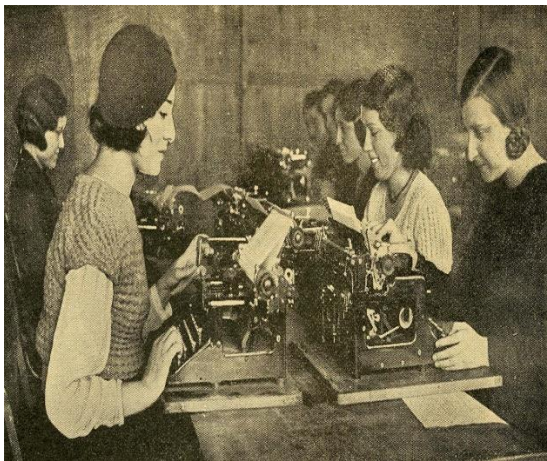
Resim129. Kadınlar Birliği, 11 Nisan 1930'da Sultan Ahmet Meydanında ilk mitingini düzenlemiştir. (Kadın Eserleri Kütüphanesi Ve Bilgi Merkezi Vakfı Görsel Arşivi)

1920'lerin sonlarıyla birlikte Cumhuriyet ideolojisi, kadına yeni bir “toplumsal görev” yüklemeye başlamıştır. Kadın, sadece iyi bir anne ve iyi bir eş değil, aynı zamanda eğitilmiş ve toplumsal hayata üreterek, erkeklerle birlikte yan yana çalışarak katılan meslek sahibi bir kadın olarak tanımlanmıştır. Çalışma hayatı, sosyal normlarda ve ahlaki değerlerde önemli değişimleri beraberinde

getirmiştir. Çalışan kızlar, çalışmaya başladıktan sonra özgür olmayı ve kendi istedikleri gibi yaşamayı savunabilmişlerdir. (Özer 2014:243)

31 Mart 1926'da Memurin Kanunu 6. Maddesinde, *“kadınların memur ve müstahdem olmaları caizdir ve ne gibi memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilecekleri her vekaletin memurlarına ait kanunlarla tespit olunur”* ifadesi yer almıştır. Bu kanunla kadınlar her türlü ticaret, sanayi ve iş hususunda serbest olmuştur. 4355 sayılı Ticaret Ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları Ve Ticaret Borsaları Kanununda ve gerek Medeni Kanun ile 3512 sayılı gerek Cemiyetler Kanununda, 5018 sayılı sendikalar kanununda, kadınların Ticaret Ve Sanayi Odalarına, Esnaf Odalarına İş ve İşveren Sendikalarına girme haklarından ve serbestliklerinden bahsedilmiş ve dernek kurma hak ve hürriyetlerinden eşit şekilde istifade etmeleri sağlanmıştır. (Taşcıoğlu 1958:67-76)

Cumhuriyetle birlikte her alanda görülen kadın, bulundukları iş kolları itibariyle dönemin dergilerine kapak konusu olmuş, tütün fabrikasında çalışanlar, daktilo imtihanına giren kadınlar, perukalık yapanlar, piyango bileti satanlar ve işçi kadın resimleriyle kadınların toplumun her kesiminde var olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. İşlemeci, terzi, terzi çırağı, tuhafiyeci Hristiyan veya Selanikli kadınlarla; şapkacılık yapan Yahudi kadınlarla birlikte birçok alanda çalışmaya başlamıştır. Kadınlar çarşı pazar yerlerine sadece alışveriş için değil, çalışmak için de gelmeye başlamışlardır. (Özer 2014:249-250)

Resim130.Ameli Hayat Ticaret Lisesi'nde Daktilo öğrencileri, Yedigün, 5 Nisan 1933.

Resim131.CibaliTütün Fabrikası Kadın İşçiler (Kadın Eserleri kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Görsel Arşivi)

Resim 131’de Cibali Tütün Fabrikasında Çalışan Kadın görselinde, daha çok Cumhuriyet’in ilk yılları olması sebebi ile savaşın ağır yükünün çocuklara da yansıdığını, yaşı küçük kız çocuklarının da çocuk işçi olarak fabrikalarda çalıştığı görülmektedir.

Çalışan kadınların kıyafeti zamanla değişim göstermiş, çarşıftan çıkan kadın önce sıkma baş, sonra şapka kullanmış ve başörtüsü her ihtimale karşı çantada hazır bulundurulmuştur. Çalışan kadınlar iş saatleri içinde kendileri için belirlenen bazı kıyafetlere giymektedirler. Resmi müesseseler kadın memurları için erkeklerinki gibi yeknesak ve ciddi kıyafet istemektedirler. Bu bakımdan bazı memurlar için siyah önlük giyme zorunluluğu kabul edilmiştir. Bazı kadın memurlar tarafından tayyörler bir kravat ilavesi ile erkek kıyafetine tamamen yaklaştırılmıştır. Öyle ki Türk kuşu mensuplarının ve askeri hasta bakıcıların kıyafetleri tamamıyla erkek subay kıyafetlerine benzemektedir. Ancak tek tip kıyafet genç kızlarda hoşnutsuzluk yaratmıştır. (Özer 2014: 245-250)

Resim132.Cibali Tütün Fabrikası’nda Kadın İşçiler
https://uidder.org/cibalinin_kadin_iscileri.htm

Resim 132’de Cibali Tütün Fabrikası’nda çalışan işçi kadınları kendileri için belirlenen önlüklerle çalıştığı ve üretime katıldığı, başlarında sıkma baş tarzı bağlama şekillerinin olduğu dikkati çekmektedir.

3.2. Sahne Sanatlarında, Eğlence ve Davetlerde Kadınlar

Cumhuriyet’in ilanından sonra Türk kadını özgürce seyirci olarak yerini alabildiği gibi sahneye de çıkabilmiştir. Türk tiyatrosunun da önemli isimlerinden Muhsin Ertuğrul ve Mehmet Karakaş’ın çalışmalarıyla Türk tiyatrosunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Cumhuriyet tiyatrosu batılılaşma ile Cumhuriyet’e yeni

boyutlar ve anlamlar kazandırmıştır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın da desteğiyle tiyatro saygın yerini almış ve Türk kadınının sahneye çıkması gerekli çalışmalarla güvence altına alınmıştı. Kadın oyuncular; Neyyire Neyir, Bedia Muvahhit, Nazire Sedat Hanım ve diğer Türk kadın oyuncular da bu dönemle birlikte sahnede yerlerini alabilmişlerdir. (Özer 2014:310-244) Tiyatrolarda giyilecek kıyafet tiyatronun önemine göre belirlenirken bu konuda Paris'in tiyatroları örnek alınmış, tiyatroların ehemmiyetine göre tuvalet ya da sade, dekoltesi olmayan kıyafet tercih edilmiştir. (Meriç 2000:378)

Resim133. Cumhuriyet, 20 Kasım 1930 Resim134. Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mayıs 1929

133 ve 134 numaralı resimlerde sahne sanatları adına yapılan etkinliklerde kadın erkek birlikte davetlere iştirak etmiş oldukları görülmektedir. 133 numaralı resimde tiyatro eğitimi alacak öğrencilerin seçiminde bulunun heyetin öğrencileri dikkatle izlediği görülmektedir. Öğrenci seçimindeki bu hassasiyet sahne sanatlarına verilen önemin göstergesidir. 134 numaralı resimde şarkı söyleyenleri dinleyip seyredenleri görmekteyiz.

Eğlence alanlarından Haydarpasa Çayırı, 1926'dan sonra eski eğlence anlayışını kaybederek İstanbul'da başlayan dans merakı ve tutkusu neticesinde oluşturulan dans pisti ve iki üç kişilik bir caz takımı ile dans yapılan ortamlar haline gelmiştir. (Özer 2014:204) At yarışları modernleşme sürecinde kabul edilen kamusal alanda kadın-erkek eşitliğini gösteren mekanlar olması açısından dikkate şayandır. Dolayısıyla kadının bu mekanlarda bulunmasının kabul edilmesi yeni bir gelişmedir. Kadının bulunduğu bir başka mekânda salonlardır. Salon hayatının en önemli özelliği; geleneksel dönemden farklı olarak mekânda kadın erkek ayrılığının ortadan kaldırarak birlikte yer almalarıdır. Bu gelişme sosyal hayatta kadınlara her yerde öncelik verilmesine neden olmuş, böyle bir davranış görgü kurallarının bir

gereği olarak kabul edilmiştir. Salon hayatını toplumsal alana taşıyanlar saray, üst ve orta tabaka aileleridir. Cemiyet hayatında kadının toplumsal alanda görünür olması, iletişim ve davranış biçimlerini değiştirmiş, yeni ölçüler getirmiştir. Salon hayatı, aynı zamanda cemiyet hayatına, kutlamalarda ve eğlencelerde, Osmanlı toplum yapısına tamamen yabancı bir kıyafet olan “dekolte”yi getirmiştir. Kutlamalarda, eğlencelerde kadınlar; dekolte tuvalet yani göğüs ve kolları açık kıyafet giymektedirler. (Meriç 2000:70,149-150) Balolar, kutlamalar, eğlenceler yeni kıyafet tarzına yeni eğlence şekli olan Osmanlı modernleşmesinde yer almayan kadın erkek bir arada eğlenirken dans etmesine zemin hazırlamıştır. (Cumhuriyet İstanbul’unda Kadın 2022: s.500-502)

Resim135. Akşam Gazetesi, 16 Mayıs 1929 Resim136. Akşam Gazetesi 8 Mayıs 1929

135 numaralı resimde daha önceki dönemlerde düz emprime kumaşlardan yapılan kıyafetler tercih edilirken artık renkli emprime kumaşların da tercih edilmeye başladığı ve bu dönemde çok moda olduğu anlaşılmaktadır. Salon eğlencelerinde de bu tarz kumaşlardan yapılmış tuvaletler tercih edilmiştir. Ayrıca düz emprimeler ile çiçekli ve puantiyeli kumaşların bazen de meç edilerek kullanıldığı ifade edilmiştir. Aksesuar olarak resimde de görüldüğü gibi şapkalar önemli bir yer tutmaktaydı. 136 numaralı resimde soldaki kadın pas rengi saten ve ipek müslinden manto yaka bir elbise giydiği görülmektedir. Ortadaki kadın koyu nefti zemin üzerine emprime hafif bir tuvalet tercih ettiği anlaşılmaktadır. Sağdaki kadın ise siyah şarnözenden yapılan ceket kullanmıştır. Ceketin altında beyaz

Dönemin giyim kuşamındaki ideolojinin de etkisiyle yaşanan genel değişim; Cumhuriyet ideolojisi, Avrupalılar kadar açık kıyafetlerin giyilmesini onaylamadığı gibi Araplar kadar da kapalı çarşaf türünden kıyafetlerin giyimini onaylamamaktadır. Türk kadınlarının ölçülü sade, basit ve rahat kıyafetler giymesini önermektedir. Mustafa Kemal Paşa, kadın kıyafeti konusunda kanuni bir düzenleme getirmemiş, kadınların kendi modalarını yaratacakları ve takip edecekleri kanaatindedir. Bu anlamda kadındaki yenileşmeyi toplumsal gelişmenin akışına bırakmıştır. (Özer 2014:115-116) Siyasi yapının vatandaşlarına yeniden tanımladığı kamusal alan, özellikle çalışma hayatında, kurumlarda bulunan kadın ve erkeğin dış görünüşüne, çağdaş ve modern yeni devlet görüntüsünün temsilcileri olarak müdahale edilmiştir. Kamu kurumlarında çalışan insanlar, sakalını kesmeli, çarşafını ve fesini çıkarmalı, takım elbise giymeli, kravatını takan modern bir görünüm içinde olmalıdır. Cumhuriyet'in yönetici kadroları da modern görgü kurallarını birey ve toplum hayatına yerleştirmede etkili olmayı amaçlamışlardır. (Cumhuriyet İstanbul'unda Kadın İBB yayınları: s.496-505) Bu düşünce ve çalışmalar doğrultusunda kadınlarda giyim kuşam ve moda algısı değişim göstermiştir. Kadınlar için 1925 yılında ilk iş korseyi atmak olmuş, ancak o zamanda karın fazla önde olup göğüs düşüktür, omuz çukurdur ve işlenmemiş olan vücuda ihtimam lazımdır. Bu yüzden olacak ki şişmanlık ile mücadele başlamıştır. Kadınlar makyajlarına ehemmiyet verdikleri gibi evvelki senelere nazaran daha beceriklidir. 1928 düz a la garson tuvaletteki mübalağa yerine, saçlar kısa kalmakla beraber, kadınlar vücutlarına spor yaparak büyük bir alaka göstermişlerdir. 1930'larda artık yeni kadın tipi artık belirlemeye başlamıştır. Moda daha makul hale gelmiş, vücut muntazam, elbise ne fazla uzun ne de fazla kısa olarak kadın moda dünyasında yerini almıştır. (Karlıklı ve Tozan 1999:94)

20. yüzyıl ayakkabı modasına etki eden faktörler; ayakkabılar tarihin her döneminde hem işlevsel bir özellik taşımış hem de bir statü simgesi sayılmıştır. Ayakkabıda kullanılan malzeme ve işçilik kişinin sosyo-ekonomik konumunu ortaya koymuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kadınlar her tür işte aktif olarak çalışmaya ve motosiklet, otomobil kullanmaya başlamaları giyimlerinde pratik giyimi tercih etmelerine yol açtığı gibi ayakkabılarda da rahat giyimi tercih etmelerine sebep olmuştur. Bilekten bağlamalı alçak topuklu ayakkabılar moda haline gelmiştir. Eteklerin kısılmasıyla birlikte orta uzunluktaki Balmoral Botları

uzamaya başlamış ve öndeki bağcıkların yerini tokalar almıştır. Petrolün işlenmesinde kraking yönteminin bulunması sonucunda yapay kauçuk, yapay elyaf ve plastiklerin üretimi ayakkabıların taban üretimini kolaylaştırmış hem ucuz hem de hafif ve kolay üretilen taban tasarımları yapılmasına olanak sağlamıştır. (Erdönmez 2010:1-163)

Resim138. Akşam gazetesesi, 25 Mayıs 1929

138 numaralı resimde ayakkabının bu dönemde çok tercih edilen fakat fiyat olarak pahalı olmasından da bahsedilmiştir. Ayakkabının rengi siyah olup deri ve kösele kullanılmış ve siyah bir çanta ile kombinlemiş olduğu görülmektedir. Çanta ve ayakkabı arasındaki uyum dikkatleri çekmektedir.

3.3.Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Gazete ve Dergilerde Kadın

Cumhuriyet öncesinde yayınlanan dergilerde kadın fikir anlamında kendini Batı karşısında ispatlamaya çalışırken, Cumhuriyet'in kadına sunduğu ortamdan kaynaklı Cumhuriyet sonrası kadın dergilerinde fiziksel görünürlüğünü kanıtlama çabası içerisindeydi. Batılı kadın tanımlamasıyla örtüşen kadın dergilerinin içeriklerinde ve tasarımlarında bunu görmek mümkündür. Cumhuriyet dönemindeki kadın dergi içeriklerinde erkeklerle eşitlik mücadelesi, kendine güvenen, ayakları üzerinde duran özgür kadın, aile hayatı, Cumhuriyet kadını, gibi konulara yer verilmiştir. Kadının bedeni ve kadın arzularını malzeme yapmayan feminist hareketi benimseyen dergicilik anlayışına da bu dönemde rastlanmaktadır. Cumhuriyet dönemindeki kadın dergileri kadınlarla ilgili her türlü hak arayışları,

günümüz kadın haklarında önemli gelişmelerin başlangıcı olmuştur. (Kılıç ve Yılmaz 2019:1)

Cumhuriyet dönemi kadın dergileri, Cumhuriyet rejiminin kadına sağladığı ortamın koşullarının etkisi ile şekillenmiştir. Bu dergiler, gelecekteki istenilen güçlü, modern, çağdaş Türk kadın imajı için yaptıkları yayınları içerik olarak sunmuş ve kadının bu imajını pekiştirmede aktif roller üstlenmişlerdir. (Işık 2012:211)

Resim139. Süs, 1924, 42.Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Süs; 1923 tarihinde yayınlanmaya başlayan bir dergi türüdür. Harf türü Osmanlı Türkçesi olup, yayınlayan Mehmed Rauf'tur. Yayın yeri İstanbul'dur. Konusu edebiyat ve kadındır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kadın dergiciliğinin ciddi bir örneğidir. "Haftalık edebi hanım mecmuası" alt başlıklı dergidir. İçerik olarak, kadın hareketini ilgilendiren konuların yanı sıra edebi metinler derginin esas içeriğini oluşturmaktadır. "Milli Aile Mecmuası" alt başlıklı Asar-ı Nisvan 1926'da yayımlanmış olup, yirminci sayıdan itibaren "Kadın Yazıları" adını almıştır. Cumhuriyetin oluşturduğu bir kadın imajını çizerek annelik vasıflarından ayırmayarak öğrenen, çalışan, kendine bakan modern bir kadın için içerik oluşturmuştur. (Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.)

Resim140. Firuze, 1926, 1.Sayı, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu.

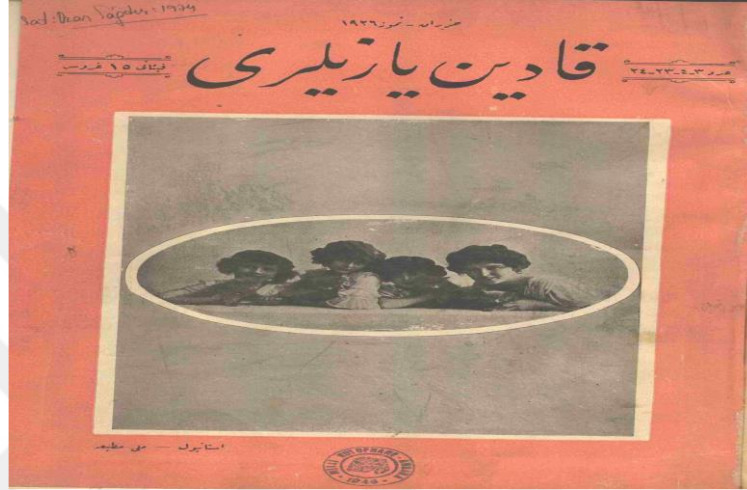
Firuze; Süs Mecmuası'nın devamı olduğunu belirten bir dergi türüdür. "Hanımlara Mahsus Haftalık Edebi Mecmua" alt başlığı ile yayımlanmıştır. İstanbul'da yayımlanan Firuze'nin ilk sayısının yayım tarihi 15 Eylül 1924, üçüncü sayısının yayım tarihi ise 29 Eylül 1924 olup fiyatı 7,5 kuruştur. Başyazarı ise Muazzez Yusuf'tur. (Hakkı Tarık Us Koleksiyonu)

Resim141. Kadın Yolu, 1925, 4.Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Kadın Yolu; 1925-1926 tarihlerinde İstanbul'da yayımlanmış dergi türüdür. Harf türü Osmanlı Türkçesi olup yayınlayan nezihe Muhiddin'dir. Konusu, genel konular ve kadın haklarıdır. 1925 yılında yayımlanmaya başlayan Kadın Yolu dördüncü sayıdan itibaren "Türk Kadın Yolu" adını almıştır. Türk Kadın Birliği

denilen sivil toplum kuruluşunun yayın organıdır. Cumhuriyetin ilanı ile kadını ilgilendiren birçok konuda reform hareketlerini kapsayan yazılara yer vermiştir. Batı ülkelerinde kadınlara oy hakkı verildiği, belediye seçimlerine katılmaları sağlanarak iktidar yolunu kadınlara açıldığını sık sık dile getirerek kadının siyasete katılımını seçme ve seçilme hakkını kazanmasında oluşturduğu içerik ile katkıda bulunmuştur. (Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

Resim142. Kadın Yazıları, 31 Mayıs 1926, 24.Sayı,
Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Kadın Yazıları; sadece 1926 yılında yayınlanmış dergi türüdür. Harf türü Osmanlı Türkçesi'dir. İstanbul'da Fevziye Abdürreşid tarafından yayınlanmıştır. Konusu ailedir. (Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

Resim143. Çalıkuşu, 17 Haziran 1926, 6. Sayı,
Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Çalığışu, 1926 yılında yayınlanan gazete türüdür. Yayın yeri Trabzon olup yayınlayan Şefika Münir'dir. Harf türü Osmanlı Türkçesi olup konusu kadın ve moda üzerinedir. (Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu)

3.4. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadın Giyim-Kuşamında Değişim, Moda ve Moda Algısı

Türkiye'de kadın modasındaki değişim, erkek modasıninkinden daha hızlı ve radikal oldu. Cumhuriyet ideali, kadının yaşamda aktif ve üretici yurttaş kimliği ile toplumda var olması ve erkeklerle eşit haklarda yaşamasıydı. Osmanlı'nın İnas Sanayi Sultanileri yeniden örgütlendirilerek Enstitülerde yetişen kızlar hazır giyimin yaygın olmadığı bu dönemde kıyafet dikmeyi öğrenip diktikleri kıyafetleri giyerek ve defilelerini yaparak batılı giyim tarzının yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Bir kısım öğrenci Avrupa'ya öğrenim görmeye gönderilmiş, daha sonra okullarına dönerek öğrendikleri en son Paris ve Londra modalarını atölyelerde uygulamışlardır. Bu okullar bulundukları kentlerin moda merkezi durumuna gelmiştir. (Türkiye İş Bankası Vakfı Yayınları 1999:47-48)

Cumhuriyetin ilk yıllarında kıyafette çok büyük değişimler yaşanmamıştır. Mütareke yıllarında olduğu gibi son şekliyle çarşaf giyilmiş, kışın yünlü, yazın ipekli kumaştan yapılmış, tayyör üzerine rengine uygun ve aynı kumaştan pelerin, başı arkadan sıkma tül örtüsü, etekler yerden bir karış yukarıda, ceketler uzun olmuştur. Mütareke yıllarında manto da giyilmeye başlanmıştır. Peçe bir müddet bu sarma başların üzerine konmaya devam etmiştir. Yüz açıkta bırakılmış ve bu bir zarafet şekli olarak bir müddet devam etmiştir. Bu sarma baş çarşafı şapka arasında geçmiştir. 1925'te Şapka Kanunu'n çıkmasıyla kadınlar zamanla şapka kullanmaya başlamıştır. Muhafazakarların tepkisi olmuş ve sarma baş şapka karşısında savundukları dönem olmuştur. (Meriç 2000:59-60) Kadının geçirdiği bu değişimin en dikkati çeken özelliği erkeklerin dünyasında erkek gibi gözükerek var olma çabasıydı. Olabildiğince oğlana benzemektir moda. Bukleli saçlar “a la garson” (oğlan biçimi) kestirilmiştir. Kimi zaman kravat takmış, kimi zaman bahriyeli, kimi zaman asker kostümleri giymişlerdir. (Türkiye İş Bankası Vakfı Yayınları 1999:48-49)

3.4.1. Giyim-kuşam

Resim144. Cumhuriyet gazetesi, 2 nisan 1929.

Resim145. Cumhuriyet Gazetesi, 4 nisan 1929.

Resim 144 ve 145 te yapılacak olan Türkiye güzellik yarışması için adayların başvuru yapması teşvik edilmiş ve başvuru yapan kadınların fotoğrafları kullanılmıştır. Böylece katılım sağlayan güzelleri tanıtmak amaç edinilmiştir. Güzellik yarışması dönemin en önemli olaylarından biridir. Kadınların daha önce evden çarşafsız çıkamayan durumdan artık resimlerini gazetelerde yayınlatabilen duruma gelmesi modern hayata uyum sağlandığı görünümünü vermektedir. Bu aslında basının kadın modernleşmesindeki rolünün ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Resim146. Güzellik yarışması Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1929, Salı

Ülkede düzenlenen yarışmada seçilen kız, Avrupa'da düzenlenecek olan güzellik yarışmasında ülkeyi temsil edecekti. Güzellik yarışmaları tamamlandığında 146 numaralı resimde dereceye giren güzellerin haberi yapılmış

ve Feriha Tevfik Hanım birinci olmuştur. Kadın modernleşmesinde değişiminde bu yarışmalar önemli bir yer tutmaktaydı.

Resim147 Cumhuriyet Gazetesi,
25 Nisan 1929

Resim148.Cumhuriyet Gazetesi,
7 Mayıs 1929

147 numaralı resimde görüldüğü üzere İran Elçiliğinde kadınların iştiraki ile bir çay daveti gerçekleştirilmiştir. Şahın tahta çıkışının yıldönümü kutlanılmıştır. Kadınların sade ve şık giyimleri göze çarpmaktadır. 148 numaralı resimde ise çocuklar için bayramlık eşya almak için bir araya gelen kadınlar görülmektedir. Her birinin sade ve şık olduğu görülmektedir. Ayrıca aynı resimde kadınların cemiyetler kurarak toplum yararına işlerde aktif olarak görev aldıkları anlaşılmaktadır. Bir diğer detay ise bazı kadınların başında sıkma baş görünürken yine kısa saç kesimli kadınlarda görülmektedir.

Resim 149. Cumhuriyet Gazetesi
12 Temmuz 1929

Resim 150. Cumhuriyet Gazetesi
31 Mayıs 1929

149 numaralı resim, Kazım Paşa'nın Güzel Sanatlar Akademisi'ni ziyarette bulunduğu çekilen bir fotoğraftır. 150 numaralı resim ise Müfide Ferit ve Emel Ferit hanımefendilerinin resmi vardır. Londra'da yapılan kraliçenin düzenlediği kadın ve kızların katılım sağladığı bir toplantıya Türkiye'yi temsilen katılmışlardır. Kıyafetler kraliçe tarafından belirlenmekteydi. Kıyafetlerle birlikte kraliçenin emriyle granbaha mücevherler ön plana çıkmıştır. Türkiye'den giden kızların kabul görmesi önemlidir. Bu resimler bize yurt içinde ve yurt dışında yapılan ziyaretlerin Cumhuriyet rejiminin tanıtılmasında ne kadar önemli olduğunu gösterirken aynı zamanda rejimin düşüncelerinin yayılmasını sağlamıştır. Bu dönem toplumsal değişim ve gelişim ayrıca inkılapların anlatımı halka benimsetilmesi noktasında, memur ve asker sınıfı ayrıca eşleri ile katıldıkları davetlerle ve yaptıkları ziyaretlerle sağlanacağı için toplumun ve kadının değişiminde önemli rol oynamışlardır. Bürokratik aileler tarafından yapılan ziyaretler hatta köy ziyaretleri de buna dahil toplu resmi hareketleri göstermesi açısından ve modernleşmenin şehirlerden köylere kadar yayıldığını gösteren önemli bir örnektir. Bu toplantılardaki etkileşim ve gözlem kadınlarımızın değişimine ve giyim kuşamına yansması açısından önemlidir.

Resim151. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

151 numaralı resimde, bu dönemde güzel kadın algısının değiştiğini gösteren bir içerik görülmektedir. Kadının zarafetinin ve güzelliğinin zayıflıkta olduğu vurgulanarak kadına zayıf olma dayatması yapıldığı dergideki yazının içeriğinden anlaşılmaktadır. Şişmanlığın yapılacak perhizlerle giderileceği ifade edilirken ne yiyip yenmemesi gerektiğine dair diyet listesi yazılmıştır. Pilav, makarna, börek gibi yiyeceklerin düşman yiyecekler olduğu daha çok et, bezelye, havuç, kuş konmaz, fasulye gibi yemeklerin yenmesi gerektiği vurgulanırken şekerden uzak durulması, sabah kalkınca çay yerine limon suyuyla karışık bir bardak şekersiz su içilmesi gerektiği anlatılmıştır. Şişmanlıktan kurtulmanın yollarından biri de kahvaltının yapılmasının öneminden bahsedilmiştir.

Resim152. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

152 numaralı resimde üstteki kadın giyiminde son moda şahane kürklü manto modası gösterilmektedir. Alttaki iki resimde ise basma kumaştan yahut çiçekli

kadifeden kazak önü hafifçe çatkılı olup bel kutucukla kısılmış ve yaka çevirilme cinsindendir. Kollar üç rub olduğu görülmektedir. Sağ alttaki resimde kadifeden veya çuhadan kazak olduğu işleme bir galon denilen ipek ve sırmadan yapılmış enli şerit görülmekte ve her iki kazakta V yakalıdır. Yakada da galon olduğu ve kolların uzun olduğu anlaşılmaktadır.

Resim153. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

153 numaralı resimde, son moda olarak bir genç kızın elbisesi nasıl olması gerektiği anlatılmaktadır. Yazının içeriğine bakıldığında son moda elbiselerin nasıl olması gerektiği anlaşılmaktadır. Yeşil ve deve tonu rengi yün şalların pek moda olduğu, fakat yeşilin bütün ve deve tonu renginin uyumu hayran olmamak mümkün olmadığından bahsederken genç kızlara ne kadar çok yakışıp onları güzel göstereceği vurgulanarak bu tarz giyim teşvik edilmiştir. Son zamanlarda hatlı renkler kullanılmakta olup yazın en parlak günlerine, has koyu kadifeden yapılan elbiseler de görülmektedir. Ayrıca yazıda görsel olarak kürk ve zarif bir elbise birlikte verilmiştir. Kürk katlama yaka olup şerit modelli olduğu sol alttaki elbisenin ise kısa kollu olup üst tarafta belin altında kuşakla şekille bağlanarak süsleme yapılmış bir elbise olduğu görülmektedir. Sayfanın üst ve orta kısmında bulunan resimde ise yine kısa kollu yine kuşak gibi bağlanan çiçekli bir elbise modeli görülmektedir.

Resim154. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

154 numaralı resimde dönemin son moda elbiselerinden kadife olanlara değinilmiştir. Kadife elbiseler en şık olanlardır. İpek kadife, şifon kadife şeklinde iki elbisenin karşılaştırılması ve nasıl yapılacağı kuşak bağlama şeklinin nasıl olacağı resimde gösterilmiştir. Resmin sağ tarafındaki kadın açık kollu tuluma benzeyen belinden kuşak bağlayan zarif bir elbise giymiştir. Saçları dönemin modası olan a la garson tarz olup kıyafetini uzun inci bir kolye ile tamamlamıştır. Soldaki kadın ise iki parçadan oluşan etek ceket giyinip üzerine dış elbisesi olarak kap almıştır ve şapka aksesuarı ile elbisesini tamamlamıştır. İçindeki gömlek çiçekli ve V yakadır.

Resim155. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

155 numaralı resimde buluz ve kazak modasından bahsedilmektedir. Sayfanın aşağısındaki soldaki kadının üzerindeki zarif bluzun kalçaları dar olduğu görülmektedir. Bebe yaka model kısa katlama koldan yapılmış olduğu, sağ alttaki

buluz baştan geçme olup krep kumaştan yapıldığı kollarının bol ve açılarak aşağı indiği ya inci ile yahut su taşlı galon ile işlendiği anlaşılmaktadır. Kazaklar, fantezi kumaş denilen kumaştan yapılmıştır. Sağdaki resimdeki kıza baştan geçme buluz bir parçadan mamul etek üstüne giyildiği görülmektedir. Resimde genelde iki parçadan oluşan kombinlere yer verilmiştir.

Resim156. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

156 numaralı resimde yazlık krep ve renkli işlemelerin kullanıldığı kıyafetler görülmektedir. Elbisenin görünen su taşlı galonla yapılması bu dönemin modasını yansıtır. Günlük elbise modelinde olup rahat bir tarzı olduğu anlaşılmaktadır. Yakalar kayık yaka model olup volanlar kullanılmıştır. Dönem itibari ile korselerini çıkaran kadınlar zaten rahat bol elbiseler tercih etmişlerdir.

Resim157. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

157 numaralı resimde buluz ve paltolara yapılan çeşitli şekillerde cep süsleri gösterilmiş ve çok moda olduğu vurgulanmıştır. Elbisenin yaka ve yan kısımlarına cepler konulmuş ve bunlara ilave edilen süsler ise şekline göre zarafet vermiştir. Ceplerin üç köşe dört köşe daire yahut kantaryalı şekillerde yapılmış olduğu, işlemlerle, kurdelelerle, su taşlarla süslediği anlaşılmaktadır.

Resim 158. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

158 numaralı resimde iç çamaşır takımları yer almaktadır. Bilindiği üzere daha önceki dönemlerde iç çamaşırı sadece erkeler için dikilmekteydi. Zamanla kadınlar kendilerine uyarlayarak ve dantel kurdele gibi aksesuarlarla süsleyerek kullanmaya başlamışlardır. Resimden de anlaşıldığı üzere zamanla iç giyim kıyafetleri, erkeklere mahsus bir kıyafet olmaktan çıkmış, kadınlar için moda unsuru haline gelmiştir. 1929'larda ipek pijamalar, 1930'lara gelince de İspanyol pijamalar moda olmuştur. Görselde iç çamaşırı süsleme şekli gösterilmiştir. Zarif bir gecelik yapmak anlatılırken; “*Şu kadar var ki renklerin nezaketi işleme ile göstermek mümkün değildir. Buna mukabil resimde zarafeti dalların, yaprakların raşesi ile göstermeye çalışmışlar ve hakkıyla muvafık olmuşlardır*” sözlerinden verilen özen anlaşılmaktadır.

Resim159. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

159 numaralı resimde Yeni Moda Paris'te birkaç gelin kıyafeti gösterilmektedir. Bu sayfada yazı ve görsellerle Paris'te en son izdivaçlarda giyilen gelin kıyafetinin nasıl olduğu anlatılmış ve gösterilmiştir. Resimler hem yeni moda hem gelin modası ve hususi Paris'in en şık izdivaçlarında giyilmiş elbise modası olarak dergide sunulmuştur. Gelinliklerde beyaz renk daha çok kullanılmaya başladığı görsellerden anlaşılmaktadır. Gelinlikler uzun duvaklarla tamamlanmış, büzgülü ve etek tarafında bir bölgede toplanmış ve çiçek motifler ile süslenmiştir. Gelinlerin saç süslemesinde çiçekler kullanılmış olduğu görülmektedir.

Resim160. İnci Dergisi, Ocak 1923, 2. Cilt 7. Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

160 numaralı resimde çeşitli renklerde asimetrik şekilli iki parçadan oluşan elbiseler sıkma baş ile kombinleyip yakada kürkler kullanılması bu dönemin en önemli moda unsurları olan giyim tarzını yansıtmaktadır.

Resim 161. Resimli Mecmua Dergisi, Ağustos 1925, 1. Cilt 15. Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

161 numaralı resimde bu dönemin modası olan eteklerin boylarının kısalmış şeklini görülmektedir. Yeşil renk etek, yeşil V yakalı gömlekle birlikte çorabında yeşil tonlarında olması kıyafette renk uyumunun önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca ayakkabı deri köseleden yapılmıştır. Kırmızı renk kısa boy bir dış kıyafet tercih edilmiştir. Görseldeki kızın elinde bir kâğıt olması ve onu okuması okuma yazma bildiğini, eğitilmiş bir genç kadın olduğunu düşündürmektedir.

Resim 162. Resimli Mecmua Dergisi, Ağustos 1925, 1. Cilt 16. Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

162 numaralı resim Cumhuriyetin ideolojisi kapsamında spor yapan modern genç bir kadını göstermektedir. Bu dönemde sporlara uygun sporcu kıyafetlerinin de modaya uygun olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Saçlar yine dönemin modası olan a la garson kısa saç kesimi olup tenis şapkası takılarak kullanılmıştır. Yakası denizci subayını andıran kare yaka olup aynı zamanda devrik yakadır ve süs olarak da kırmızı fular kullanılmıştır.

Resim163. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

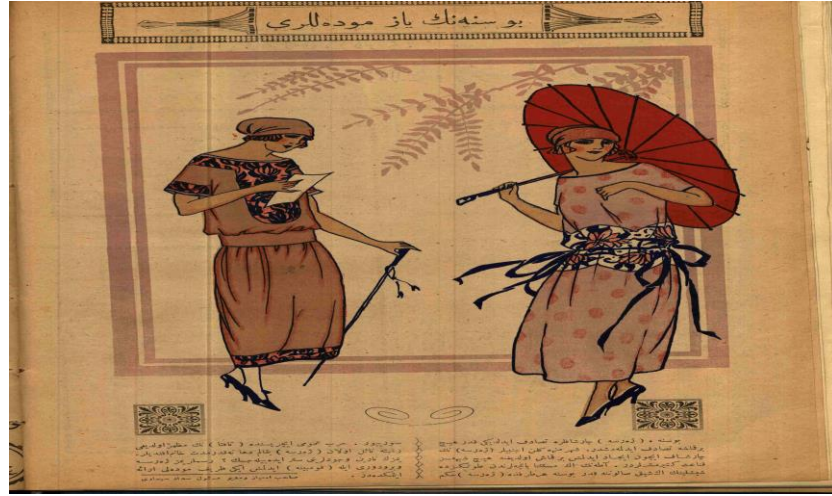
163 numaralı resimde yeni korseler gösterilmiştir. Bir önceki döneme göre daha rahat ve boldur. Demir gibi sert korseler yerine kadınlar yumuşak dokulu bu son moda korseleri tercih etmiş oldukları görülmektedir. Resimde raks edenler için elbise altına giyilecek korse modelleri de gösterilmektedir.

Resim164. Ss, Ağustos 1923, 1. Sene 8. Sayı,
Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

164 numaralı resimde yeni moda deniz kıyafetleri anlatılmaktadır. Avrupa plajlarındaki deniz kıyafetleri modasına uygundur. Kadınlar artık suya girmek için hususi elbise denilen mayolar diktirmeye başlamıştır. Daha önceki dönemlerde daha kapalı deniz kıyafetleri tercih eden kadınlar, Cumhuriyet döneminde Avrupa modalarına uygun giymeye başlamışlardır. Artık plajlarda kadınların şıklıklarını yarıştırdığı bir yer haline gelir. Deniz kıyafetleri sadece plajda giyilebilecek tarzda üretilir. Deniz kıyafetleri kurdeleler ile süslenmiş ve volanlar konulmuştur. Dönemin kısa ve kt sağ kesimi resimde görülmektedir. Denizden çıkınca kurulanmak için üzerine alınan havlular boyundan bağlı plaj elbisesi tarzında renkli ve desenlidir. Kısa şort ve kısa etekler ile plaj elbisesi olarak tercih edilen son moda elbiseler olduğu görülmektedir.

3.3.2. Aksesuar

Resim165. İnci Dergisi, Ocak 1922, 2. Cilt 3. Sayı, Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.

Dönemin en önemli ögesi kıyafetlerin tamamlayıcı unsuru şemsiyeler idi. 165 numaralı resimde de anlaşılabacağı üzere kadının elinde açılmış kırmızı bir şemsiye yer almaktadır. Yaz modaları başlığı altında verilen bu iki kadını incelediğimizde oldukça şık desenli ve puantiyeli elbiseler giydikleri görülmektedir. Kırmızı şemsiyeli kadının elbisesindeki kırmızı puantiyeler ile şemsiye uyum içinde olduğu gibi beline taktığı kurdeleli kemer ise elbiseye hareket katmıştır. Her iki kadının ayakkabısı da son moda topuklu ayakkabılar olup giyim-kuşamı tamamlayıcı unsurlar olarak yerlerini almışlardır.

Resim166. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

166 numaralı resimde dönemin modası olan mendiller ve çeşitleri gösterilirken yine dergi sayfasında mendil kullanımının kadınlara fayda sağladığı anlatılmış ve mendillerin nasıl ve nerede kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. Mendiller ipek ve pamuklu mendil olarak yerine göre kullanılması gerektiği anlatılırken nakışlarla üzerlerine süsleme yapılmıştır. Ayrıca görselde parfüm reklamı görülür bu da kadının süslenmede kullandığı ve kadın için güzel kokmanın önemli olduğu ifade etmektedir.

Resim 167. Süs, 1923, 1. Cilt, 1-25 Sayı, İBB Atatürk Kitaplığı.

167 numaralı resimde nasıl masrafsız şıklık olur anlatılmış. Kadın için şıklık oluşturulurken kullanılan aksesuarlara yer verilmiştir. Görseldeki ayakkabı siyah ve deri olarak yapılmış. Sol altta çanta püsküllü elde taşınan tokası parlak metalden yapılmış olduğu görülmektedir. Fular bileğe bağlanarak hoşluk oluşturacağı ve moda olduğu vurgulanmış.

SONUÇ

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte 1909- 1930 yılları arasındaki kadın giyim ve kuşamındaki dönüşümün incelendiği çalışmada, ağırlıklı olarak İstanbul kadınlarının yaşam şekillerinden hareket edilerek siyasi, sosyal ve ekonomik olayların kadın modasındaki değişim süreci incelenmiştir.

Bu çalışmayla, 20.yüzyıl başlarından 1930 yılına kadar yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik olayların kadının değişim ve gelişimine etkisini giyim kuşam ve moda algısı üzerinden inceleyerek bu alanda daha sonra yapılacak çalışmalara kaynaklık etmek amaçlanmaktadır. Bu çalışma; kadının toplumsal rolündeki değişim, savaşın getirdiği kıtlık, hak taleplerinin sonucunda kazandıkları özgürlüklerin kadın giyim kuşamına nasıl etki ettiği incelenerek konuya farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Yapılan Literatür taraması sonucunda belirlenen tarih aralığı ile ilgili bir çalışma tespit edilmemiştir. 20.yüzyıla ait var olan çalışmalar kapsam ve içerik bakımından yetersizdir. Bunun için de konunun iyi anlaşılması için daha detaylı bir araştırma yapılmıştır. Kadın araştırmalarında toplumsal cinsiyet rolleri üzerine yapılacak akademik çalışmalara katkısı olacaktır. Kendine has giyimin batı modasıyla oluşturduğu sentez detaylıca incelenip farklılıkları ortaya konularak literatürdeki boşluk doldurulmaktadır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde batılılaşma hareketlerinin başlaması sonucu, kadınların Avrupa modasını yakından takip ettiği ve giyim kuşamlarında Avrupa tarzı kadın modası etkili olduğu tespit edilmiştir. Önceki dönemlerde Orta Asya Türklerinin izlerini taşıyan çarık, çarşaf, kaftan gibi kıyafetler zamanla değişime ve dönüşüme uğrayarak Tanzimat'la birlikte terk edilmiştir. Bunun yerine batı etkisinde, Avrupa tarzı fırfırlı, kolları kabarık, kürk süslemeli elbiseler giymeye başladıkları saptanmıştır.

Meşrutiyet döneminin getirdiği özgürlük ortamı ve yeni yapılanma içinde kadınlar toplumda kendileri için yer açabilmiştir. Kadınlar feminist hareketler sonucunda cinsel rollere karşı çıkarak toplumda kadın- erkek eşitliğine dayanan rollerini yeniden tanımlamışlardır. Kadın dergilerindeki yazılar ve derneklerinin çalışmaları ile kadınların toplumsal yapıdaki seviyesi yükseltilmiş ve kadınların toplumda daha görünür hale geldiği tespit edilmiştir. Kadınların eğitim faaliyetlerine ve çalışma hayatına katılması ile de kültürel, ekonomik ve toplumsal bilinç kazandıkları, bu kapsamda kadınlar kıyafet konusunda gittikçe daha rahat ve daha

serbest bir duruma gelmiş ve toplumda giyimleri ile ön plana çıkmaya başlamışlardır. Çarşaf ve peçe şeklini değiştirmiş zamanla etkisi azalarak kadın giyiminde çarşaf peçenin daha az tercih edildiği görülmüştür. II. Meşrutiyetin ilanı ile amaçlanan yeni ve batılı kadın fikri, Avrupa tarzı moda kıyafetleri kullanan kadınların görünümünün oluşturulmak istenen kadın tipine uygun olduğu tespit edilmiştir. Kadın dergileri ve derneklerinin faaliyetleri ile kadının bilinçlendiği, kadının toplumsal yaşamla bütünleştiği ve kamuda çalışma hayatına katıldığı görülmüştür. Özellikle basında kadın modasına dair yazıların ve görsellerin artması kadınların giyimlerinde değişimi istedikleri çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlardan biridir.

Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve batılılaşma etkisiyle kadın giyim ve kuşamının önemli bir değişim ve dönüşüm süreci yaşadığı saptanmıştır. Bu durumun Cumhuriyet Dönemi'nde modernleşme çabalarının artması ile daha da hız kazandığı görülür. Cumhuriyet Dönemi'ndeki kadın giyimine yönelik bir inkılap yapılmadığı tespit edilmişse de kadınların üzerindeki baskının azalması ile batı modası daha yoğun takip edilmiş olup eldivenlerle tamamlanan iki parçadan oluşan etek ve bluzların giyildiği ve erkek tipi saç modasının tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada gerek Osmanlı Devleti gerekse Cumhuriyet Devri'nde dönemin moda içerikli gazete ve dergilerindeki görseller kullanılarak batı tarzı kadın modasının etkisi açıklanmıştır.

Bu çalışma 20. yüzyıl başlarında daha çok üst sınıf kadınlarının batı modasını takip ettiği, zamanla gazete, dergi yayınları ve dernek faaliyetlerinin artması sonucu batı tarzı kadın modasının geniş kitlelere yayılmaya başladığı, o dönemin gazete ve dergilerindeki görseller kullanılarak açıklanmıştır. Cumhuriyet ile birlikte teknolojik gelişimin etkisinin kadın giyimine yansması; moda trendlerinin kadınlar arasında hızlı yayılmasında, dikiş makinelerinin sanayi ortamı dışında ev ortamına girmesi sonucu kadınların moda kıyafetlerini kendilerinin diktikleri tespit edilmiştir. Daha önce terzilere diktirilen kıyafetler, seri üretime geçişle birlikte kadınların moda kıyafetlere daha kolay ulaşmasında etkili olduğu çalışmanın sonuçları arasındadır. 1900- 1930 yılları, Osmanlı Devleti'nin savaşlarla yıkılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu mücadele dönemidir. Bu dönemde yaşanan ekonomik bunalım sonucu kumaşlara ulaşımın zor olduğu ve tasarrufa gidilmesinden dolayı daha az kumaş ve süs malzemesi kullanılarak hazırlanan, fakat kadınların daha rahat edebileceği işlevsel giysilerin tercih edildiği çalışma ile ortaya konulmuştur.

Bu tezde, dönemin (1900-1930) siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik dinamikleri dikkate alınarak, kadın giyim kuşamındaki değişim ayrıntılı şekilde analiz edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey, 2023. Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri. (Çev. Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay) Ötüken Yayınları, 646 s, İstanbul

Ağaç, S., Çivitçi Ş., Saygılı, B.B., 2007. Cumhuriyet'ten Günümüze Kadın Giyim Kültüründeki Değişimler Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi- 38.ICANAS

Akagündüz, Ü., 2022. İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak. Yeni İnsan Yayınevi, 368 s, İstanbul

Akagündüz, Ü., 2013. Kadın ve Kadınlığa Dair II.Meşrutiyet Dönemi Dergilerinden Yansımalar (1908-1918). Folklor/Edebiyat Dergisi, 19 (73), 63-80

Akagündüz, Ü., 2021. II.Meşrutiyet Yıllarında Kadının Değişen Toplumsal Konumu, (Ed. Ayşen Müderrisoğlu) Kadının Değişen Dünyası- Osmanlı Sosyal ve Kültürel Yaşamdan İzler (1908-1918), Kronik Kitap, İstanbul

Akgül, R.F., 2017. İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergilerinin Görsel Tasarımı, Turkish Studies Dergisi, 12 (29), 51-72

Aksoy, M., 2005. Başörtüsü-Türban, Batılılaşma, Modernleşme, Laiklik ve Örtünme. Kitap Yayınevi, 321 s, İstanbul

Albayrak, S., 2002. Meşrutiyet İstanbul'unda Kadın ve Sosyal Değişim. Yeditepe Yayınları, 566 s, İstanbul

Alus, S.M., 1951, II.Abdülhamid Devrinde Kadın Kıyafetleri. Resimli Tarih Mecmuası, 2 (13), 544-547

Apak, M. S., Gündüz, F.O., Eray, F.Ö., 1997. Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 152 s, Ankara

Ari, A., 2002. Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim. G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, C 22, S 2, 181-192.

Atalay, E., 2021. 19.Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Kadın Kıyafetinin Evrimi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi ETÜT, Sayı 2, 129-162

Atalay, E., 2020. Sultan II.Abdülhamid Döneminde Kadın ve Kadının Sosyal Hayattaki Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Avcı, Y., 2007. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde ‘‘Otoriter Modernleşme’’ ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 21 (21), 1-18

Aydınör, F., 2006. Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir

Aysal, N., 2011. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergileri, 10 (22), 3-32

Barbarasöglu, F.K., 1995. Modernleşme Sürecinde Moda-Zihniyet İlişkisi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Baran, M. (2013). Avrupa'da Gelişen Modernlik Ve Modernleşme Anlayışları Ve Bu Anlayışların Türkiye'ye Yansımalarına Tarihî Sosyolojik Açından Bir Bakış. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8(11), 55-79.

Berksü, Z.Ö., 2021. Modanın Tarihsel Evrimi: 20. Yüzyıla Giriş. OGGUSTO Dergisi, [https://www.oggusto.com/moda/moda-tarihi-ve-20-yuzyilin-ilk-20-yili_\(08.10.2022\)](https://www.oggusto.com/moda/moda-tarihi-ve-20-yuzyilin-ilk-20-yili_(08.10.2022))

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Süreli Sayılar, Cumhuriyet ve Akşam Gazeteleri

BOA., İrade-i Dahiliye: (İ.DH.), 3/104, (H. 19 Recep 1255/M. 28 Eylül 1839).

BOA., Yıldız Perâkende Evrakı Dâhiliye Nezareti Marûzâtı: (Y.PRK.DH.), 5/33, (H. 05 Ramazan 1309/M. 03 Nisan 1892).

BOA., Yıldız Perâkende Evrakı Dâhiliye Nezareti Marûzâtı: (Y.PRK.DH.), 5/33, (H. 05 Ramazan 1309/M. 03 Nisan 1892).

Bukarlı, E., 2017. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadın Kıyafetinin Dönüşümü. Turkish Studies Dergisi, 12 (1), 55-78

Bütün, N., 2019. İnci Dergisinde Kadın. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya

Celal, M., 1995. İstanbul'da Giyim Kuşam, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt 2, İletişim Yayınları, 564-565

Cumhuriyet İstanbul'unda Kadın. 2022. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 632 s, İstanbul

Çakır, S., 2021. Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, 454 s, İstanbul.

Çakmak, B., 2011. Tanzimattan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili Ve Kadın Sorunu. Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi, 0 (18), 44-79

Çalışkan E. M., 2022. Osmanlı Modernleşme Döneminde Feminist Yaklaşımlar. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 4(8), 320-331.

Çerçinli, M.N., 2021. Gelenekselden Moderne, Kontrolden Kabule Geçiş Sürecinde Erkeğin Gözünden Kadının Dönüşüm Süreci, (Ed. Ayşen Müderrisoğlu) Kadının Değişen Dünyası- Osmanlı Sosyal ve Kültürel Yaşamdan İzler (1908-1918), Kronik Kitap, İstanbul

Demir, K., 2018. Sergi-i Umum-i Osmani'nin (1863) ve Açılışı ve Serginin Duyurulmasında Gazetelerin Rolü, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28(1), 155-169

Demir, M., 2016. Osmanlı Kadınları Arasında Modanın Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Bıçkı-Dikiş. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1 (2), 71-9

Demir, E.T., 2015. Osmanlı Dönemi Kadın Giyimi Kuşamında Avrupa Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul

Demir, N. Ö., 1999. II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C 16, S 2, 107-115.

Dereboy, E.J., 2005. Kostüm ve Moda Tarihi. Özel Güzel Sanatlar Stilistik Kursu Yayınevi, 205 s.

Dereci, Ş., 2013. Balkan Savaşları Sırasında Dul, Yetim ve Kimsesizleri Korumaya Yönelik Sosyal Yardım Uygulamaları. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 3 (5), 191-211

Düzenli K., 2020. Yurttaşlığın Tarihsel Dönüşümü ve Türkiye'de Yurttaşlık. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdönmez, C., 2010. 1900-1950 Yılları Arasında Değişen Kadın Ayakkabı Modasına Yönelik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

Erkoç, N., 2010. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cariyelik ve Kadın. Postiga Yayınları, 244 s, İstanbul

Erol M., 2021. Milliyetçiliğin Dönüşümü ve Türk Anayasalarında Milliyetçilik İlkesi. Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eşk, A., 2018. Balkan Savaşları ve 1.Dünya Savaşının Türk Kadını Üzerindeki Etkileri. Seminer Ödevi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Görünür, L., 2010. Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri. Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu, 298 s, İstanbul

Görünür, L., 2016. Pabuç. Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu, 311 s, İstanbul

Gürsoy, A.T., 2010. Giyim Kültürü ve Moda. Ömür Matbaacılık, İstanbul

Gürtuna, S., 1999. Osmanlı Kadın Giysisi. T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, 82 s, Ankara

Güneş, A. G., 2010. Mersin Levanten Yapıları Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Güzel, Ş., 1985. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt 3, 858-864, İstanbul

Güzel, Ş., 1985. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt 4, 867-876, İstanbul

Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Süreli Yayınlar Koleksiyonu

Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908). 7 (1-13) Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Kadın Dergileri, Talepler, Engeller, Mücadele. 2022, (Çev. Cavide Pala) Libra Yayınları, 563 s, İstanbul.

Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908). 8 (14-25) Osmanlı ve Erken Cumhuriyet-Kadın Dergileri, Talepler, Engeller, Mücadele. 2022. (Çev. Cavide Pala) Libra Yayınları, 556 s, İstanbul.

Işık, E., 2021. Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergilerinde Kadın İmajı:Ev Kadın Dergisi Örneği. Folklor/Edebiyat Dergisi, Sayı 27, 211-228

İlkan, S., 2018. II.Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını. Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi, 1 (1), 56-76

İstek, E., 2020. XVIII. Yüzyılda Avusturya’da Alla-Turca Anlayışı ve Buna Etki Eden Unsurlar. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 33-43

Karakışla, Y.S., 2014. Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri. Akıl Fikir Yayınları, 150 s, İstanbul

Karlıkl, Ş., Tozan, D., 1998. Cumhuriyet Kıyafetleri. Camev Yayıncılık, 271 s, İstanbul

Kaya, H., 2020. Moda Olanın Belirlenme Sürecinde Moda İçerikli Videoların Tercih Edilme Nedenleri ve Satın Alma Davranışına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Kaya, M. K., Biçer B., 2021. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Vatandaş. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C 18, S 44, 8027- 8050.

Keskin, Y., 2016. Lale Devri Eyüp Kent Ekonomisinde Kadın Faktörü. OMAT Dergisi, 3 (6), 73-89

Kırkpınar, L.T., Sarıdemir, S. S., 2021. II.Abdülhamit Dönemi Amerika Basınında Türk Kadını Algısı. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 21 (43), 581-605.

- Kılıç, S.M., Yılmaz, D.V., 2019. Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergileri (1923-1992). Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 10 (17), 2139-2156
- Kıranlar, S., 2007. Değişen Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme: İşgal İstanbul’unda Tesettür. Akademik İncelemeler Dergisi, 2 (1), 309-327
- Kırpık, C., 2004. Osmanlı Devleti’nde İşçiler ve İşçi Hareketleri, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Koç, F., Koca, E., 2009. Geleneksel Giysi Tarzlarının Değişimi ve Türk Modasının Oluşumunda İstanbul. 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Ankara
- Koçu, R.E., 1967. Türk Giyim-Kuşam Sözlüğü. Sümerbank Kültür Yayınları, 255 s. Ankara
- Kurt, F., 2020. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Kadın Modernleşmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Kurnaz, Ş., 1996. II.Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 281 s, İstanbul.
- Lewis, B., 1993. Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 559 s, Ankara.
- Meriç, N., 2000. Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi Adab-ı Muaşeret (1894-1927). Kaknüs Yayınları, 486 s, İstanbul
- Metinsoy, E.M., 2018. Mütareke Dönemi İstanbulu’nda Moda ve Kadın, 1918-1923. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 272 s, İstanbul
- Milli Kütüphane, Süreli Yayınlar Kataloğu.
- Müderrişoğlu, Ayşen, Kadının Değişen Dünyası, Osmanlı Sosyal ve Kültürel Yaşamından İzler, 1908-1918, Kronik Yayınları, İstanbul 2021
- Narin, S., 2012. İzmir Levantenleri ve Kültürel Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Nehir, N., 2021. Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Kadın. İksad Yayınevi, 179 s, Ankara

Oktar, T., 1998. Osmanlı toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı. Bilim Teknik Yayınevi, 213 s, İstanbul

Osmanlı İstanbul'unda Kadın. 2022. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 632 s, İstanbul

Öndoğan, Z., Öndoğan. E.N., 2021. Moda ve Marka, İKSAD Yayınevi, 116 s, Ankara

Özbek, B., 2019. Fransa'daki Haute Couture Endüstrisinin Gelişimi ve Günümüzdeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Özer, İ., 2014. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda. Truva Yayınları, 496 s, İstanbul

Özlük, I.P., 2012. Lale Devrinde Kadın Giyimi. 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 1 (1), 147-162

Öztop, F., 2023. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Adab-ı Umumiye'nin Muhafazası ve Kadın. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, 788-798.

Öztop, F., 2014. II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916). Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Pamuk, B., 2009. Giysi Moda Eğilimlerini Etkileyen Faktörler ve Bir Model Önerisi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Pektaş, H., 2008. Moda ve Küreselleşme. Girne Amerika Üniversitesi, Çatışma ve İş birliği Kaynağı Olarak Uluslararası Küreselleşme Sempozyumu, 1-12.

Polatçı, T., 2011. Osmanlı Batılışmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaretnamesi'nin Önemi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (2), 249-263

Polat, G., 2020. II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergilerindeki Kadın Modasının Tasarım Özellikleri Üzerine Nitel Bir Analiz. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara

Pürmüşlü, N., 2020. II.Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Kadınının Toplumsal Hayattaki Yeri ve Kadın Hareketleri. Akademik MATBUAT Dergisi, 4 (1), 57-74

Rasim, A., 1951, Eski İstanbul Kadınlığının Zerafet Sırları. Resimli Tarih Mecmuası, 2(13), 784-786

Savaş, G., 2023. Osmanlı Devleti'nde Askeri Eğitim Alanındaki Gelişmeler (19.Yüzyıl). Harp Tarihi Dergisi, S 7, 99-140.

Sevin, N., 1973. Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 152 s.

Şahin, Y., 2016. Geleneksel Türk Giyim Kültürü ve 20.Yüzyıl Modasının Kesişme Noktası: Geometrik Kesim. Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 9 (17), 376-390

Şentürk, E.Y., 2019. Yeni Harflerle Hanımlar Alemi (1914)-Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Kadın Dergileri-Talepler, Engeller, Mücadele Cilt 3, Libra Yayıncılık, 404 s, İstanbul

Şenol, N. K., 2018. 20.yy. Türk Kadın Giyimine Genel Bir Bakış. Social Science Studies Dergisi, 6 (4), 239-251

Taşçıoğlu, M., 1958. Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri. Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, 89 s, Ankara

Tekir, H.S., 2020. Modernleşen Osmanlı Toplumunda Süs ve Moda Üzerine Bir İnceleme. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 69, 555-575

Tekir, H.S., 2022. Osmanlı Toplumunda Kadının Moda Öyküsü. İdeal Kültür Yayıncılık, 174 s, İstanbul

Tezcan, H., 1988. Osmanlı İmparatorluğunun Son Yüzyılında Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma. Sanat Dünyamız Dergisi, 37.sayı, 45-50

Toprak, Z., 2022. Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 566 s, İstanbul.

Topses, D.M., 2012. Niyazi Berke'nin Türk Modernleşmesine Bakışında Namık Kemal'e Yönelik Eleştirisi, Sosyoloji Konferansları Dergisi, 46 (2), 66 s.

Tural, S.K., 1988. Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 198 s, Ankara.

Türkiye'nin Dünü, Bugünü ve Yarını, 1999, Türkiye İş Bankası Vakfı Yayınları, İstanbul.

Yalçın, D., 2000. Türkiye Cumhuriyet Tarihi 1-2, Atatürk Araştırma Merkezi, 478 s, Ankara.

Yıldırım M., 2024. Sultan II.Abdülhamit Dönemi İstanbul Arabacıları. Iğdır Üniversitesi Sosyal Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Tezi, Iğdır.

Yürüt, B., 2017. Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri. TBB Dergisi, Özel Sayı, 365-39

75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan, Cumhuriyet Modaları. 1999. Türkiye İş Bankası-Tarih Vakfı, İstanbul.

19. Yüzyılda Osmanlılar'da Moda, (2017) <https://tekstilbilgi.net/osmanlinin-son-doneminde-moda-giyim.html> (08.10.2022)

<https://tiyatronline.com/oyun/tanzimat-donemi-tiyatrosu>

<https://www.kentyasam.com.tr/2021/03/12/mesrutiyet-coskusunda-izmirde-tiyatro-baskini-subat-1909/107235>